

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
GENEL İKTİSAT PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA
ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Derya ERDEM

Danışman
Doç. Dr. İlkin BARAY

2008

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Sivil Toplum Kuruluşlarında Etkinlik Ölçümü: Türkiye Örneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../2008

Derya ERDEM

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Derya ERDEM
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : Genel İktisat
Tez Konusu : Sivil Toplum Kuruluşlarında Etkinlik Ölçümü:
Türkiye Örneği
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) Evet
aday olabilir. O
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Sivil Toplum Kuruluşlarında Etkinlik Ölçümü: Türkiye Örneği

Derya ERDEM

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
Genel İktisat Programı**

Bu çalışmada önemi son yıllarda gittikçe artan Sivil Toplum Kuruluşları etkinlik boyutuyla ele alınmış, Sivil Toplum Kuruluşlarının etkinlikleri ölçülmeye çalışılmış ve etkin olmadığı görülen Sivil Toplum Kuruluşlarının etkinlik düzeylerinin yükseltilmesine ilişkin bazı öneriler geliştirilmiştir.

Bugüne kadar STK'lara ilişkin yapılan çalışmalar, genellikle sivil toplum ve Sivil Toplum Kuruluş kavramlarını ve önemlerini açıklamaya yönelik, tarihsel gelişimi ve biçimlenmelerini süreç içerisinde ele alan, "demokrasi" gibi diğer kavramlarla ilişkisini irdeleyen ve güncel sorunlarını tespit ederek çözüm önerileri geliştiren çalışmalardır. Yapılan literatür taramasında, konunun etkinlik düzeylerinin saptanmasına ilişkin çalışmalara pek rastlanılmamıştır.

Gerek ulusal düzeyde gerekse yerel ve bölgesel düzeyde faaliyet gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarını temsilen yapılan örnekleme sonucunda 85 dernek, çalışmanın uygulama kısmında görece etkinlik analizine tabi tutulmuştur. Etkinlik analizi yapılabilmesi için Sivil Toplum Kuruluşları arasında yer almasına rağmen; vakıflar, dayanışma dernekleri, sendikalar ve meslek odaları gibi STK türleri çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışma yöntem olarak, veri zarflama analizinin, ölçüğe göre sabit ve değişen getiri varsayımları altında çıktı maksimizasyonunu amaçlayan çıktı yönelimli CCR ve BCC modellerini kullanmaktadır. Verilerin

incelenmesiyle, STK'ların yapı ve faaliyet gösterme özellikleri ile girdi ve çıktı değişken bileşimleri dikkate alınarak 15 farklı model geliştirilmiştir.

Bu çalışmanın özellikle bu alanda çalışan araştırmacılara, sivil toplum önderlerine ve gönüllülerine yol gösterici bir nitelikte bir başlangıç noktası olması beklenmektedir. Bu çalışma aynı zamanda, daha sonra yapılacak çalışmalar için referans niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum, Sivil Toplum Kuruluşları, STK, kalkınma, etkinlik, görelî etkinlik ölçümü, veri zarflama analizi, VZA.

ABSTRACT

Graduate Thesis
Efficiency Measurement of Civil Society Organizations: Evidence
from Turkey
Derya ERDEM

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Economics
General Economics Program

In this study civil society organizations, of which importance and impacts are getting higher, are employed from the efficiency viewpoint, were tried to measure the efficiencies. There are also some suggestions on locating more efficient scale for the inefficient civil society organizations.

Up to now, studies about the civil society organizations generally are on behalf of describing the concepts and the importance, kinds of forms within the historically development process, inspecting the relationships with other concepts like democracy and negotiating the current problems of civil society organizations. In the literature there could not be found significant amount of study about the civil society organizations.

Efficiency analyses were applied to the 85 of civil society organizations, which are selected from the population by means of sampling methods, from both national and local facilitators. In the efficiency analysis process, some of the civil society organizations like fund organizations, solidarity organizations, labor union and trade associations are discarded from our interest group whereas they can be regarded as civil society groups.

As a research method, this study utilizes the data envelopment analysis with maximization of outputs under the assumption of constant return to scale and variable return to scale (i.e., output oriented model of both CCR and BCC). 15 different models were built with regarding to

structure and type of service properties of civil society organizations, and input-output mixtures.

This study is especially for civil society leading group, voluntaries and members who are focused on efficiency of activities and services and for researchers of non-profit organizations as a starting point. It can be regarded as a reference for latter studies.

Keywords: Civil society, civil society organizations, NPO, NGO, development, efficiency, relative efficiency measurement, data envelopment analysis, DEA.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR.....	XI
TABLolar LİSTESİ.....	XIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM VE KURULUŞLARI

I. SİVİL TOPLUM.....	6
A. Kavramsal Çerçeve.....	7
B. Sivil Toplumun Tarihsel Akışı.....	10
1. Sivil Toplumun Düşünsel Temelleri.....	10
2. Dünyada Sivil Toplum.....	11
3. Türkiye’de Sivil Toplum Hareketi.....	13
II. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	21
A. Sivil Toplum Kuruluşlarının Belirli Yapısal Özelliklerine Göre Sınıflandırılması.....	28
B. Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi.....	34
III. SİVİL TOPLUMUN KALKINMA İLE İLİŞKİSİ.....	40
A. Kalkınma Kavramı.....	40
B. Kalkınmada Sivil Toplumun Artan Rolü.....	44

1. Türkiye’de Sivil Toplum ve Kalkınma Süreci..... 46
2. Milenyum Zirvesi ve Bin Yıl Kalkınma Hedefleri..... 51

İKİNCİ BÖLÜM

ETKİNLİK VE VERİMLİLİĞİN ÖLÇÜLMESİNDE VERİ ZARFLAMA ANALİZİ

I. ETKİNLİK KAVRAMI	53
A. Üretim Olanakları Kümesi	67
1. Üretim ve Maliyet Sınırları.....	69
2. Etkinlik Sınıflandırması.....	71
3. X-Etkinliğine Yönelik Kuramsal Yaklaşım.....	76
B. Etkinlik Ölçme Yöntemleri.....	78
1. Oran Analizi.....	81
2. Parametrik Yöntemler	82
3. Parametrik Olmayan Yöntemler	84
II. VERİ ZARFLAMA ANALİZİ.....	87
A. Veri Zarflama Analizi Yönteminin Matematiksel Temelleri.....	94
1. Farrell’in Sınır Üretim Fonksiyonları ve Sınır Etkinlik Karşılaştırmasının Doğası	94
2. Primal Formülasyon.....	97
3. Dual Formülasyon	99
B. Temel Veri Zarflama Analizi Modelleri	103
1. CCR Modeli:.....	103
2. BCC Modeli.....	106
C. Ölçek Etkinliği- Veri Zarflama Analizi	109
D. Veri Zarflama Analizi Uygulama Aşamaları	110
1. Karar Verme Birimlerinin Seçimi	110
2. Girdi ve Çıktıların Seçimi.....	111
3. Verilerin Güvenilirliği	112
4. Görel Etkinliğin Ölçülmesi ve Ölçümde Kullanılan Programlar	112

5. Referans Setlerinin Belirlenmesi	113
6. Projeksiyonların Değerlendirilmesi	114
7. Sonuçların Değerlendirilmesi	114
E. Veri Zarflama Analizi'nin Güçlü ve Zayıf Yönleri.....	115
1. Yöntemin Güçlü Yönleri	115
2. Yöntemin Zayıf Yönleri	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMA: STK'LARDA GÖRELİ ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ

I. UYGULAMA ALANININ TANITIMI.....	118
A. Araştırmanın Amacı.....	118
B. Araştırmanın Kapsamı.....	118
C. Araştırmanın Önemi.....	119
D. Örneklem Yöntemi.....	119
II. ARAŞTIRMADA KULLANILAN MODELLER.....	120
A. Araştırma Yöntemi.....	124
B. Veri Zarflama Analizi Uygulama Yazılımı.....	125
C. Veri Zarflama Analizi Bulguları	125
1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Değişkenler Arası Korelasyon.....	125
2. Veri Zarflama Analizi Sonuçları	127
SONUÇ VE YORUM.....	142
EK 1: KVB İSİM KODLAMALARI.....	161
EK 2: VZA MODELLERİNDE KULLANILAN DEĞİŞKENLER.....	163

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AE: Allocative Efficiency

BM: Birleşmiş Milletler

CONECCS: AB Sivil Toplum Veritabanı

CPM: Critical Path Method

CRS: Ölçeğe Göre Sabit Getiri

CSOs: Civil Society Organizations

ÇUŞ: Çok Uluslu Şirketler

DB: Dünya Bankası

DDK: Devlet Dışı Kuruluşlar

DEA: Data Envelopment Analysis

DFA: Distribution Free Approach

EPA: Avrupa Verimlilik Komitesi

ESC: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi

HKD: Hükümet Dışı Kuruluşları

INTOAI: Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları

INTOSAI: Uluslararası Sayıştaylar Birliği

KVB: Karar Verme Birimi

MPM: Milli Prodüktivite Merkezi

NGOs: Non Governmental Organizations

NPOs: Non Profit Organizations

OE: Overall Efficiency

PERT: Programme Evaluation and Review Technique

SFA: Stochastic Frontier Approach

SHÇEK: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

STGM: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TE: Technical Efficiency

TFA: Thick Frontier Approach

TFP: Toplam Faktör Verimliliği

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UCLG-MEWA: Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler, Ortadoğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı

VRS: Ölçeğe Göre Değişken Getiri

VZA: Veri Zarflama Analizi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Temsili Demokrasi ve STK'ların Yaygınlaştığı Katılımcı Demokrasi Karşılaştırması -1	19
Tablo 2: Temsili Demokrasi ve STK'ların Yaygınlaştığı Katılımcı Demokrasi Karşılaştırması -2	20
Tablo 3: Verimlilik Kapsamına İlişkin Bilgiler.....	57
Tablo 4: Sınır Üretim Fonksiyonu Yaklaşımına Dayanan Ölçüm Teknikleri Sınıflandırması	79
Tablo 5: Faaliyet Özellikleri ve Girdi-Çıktı Bileşimlerine Göre Oluşturulan Modeller	123
Tablo 6: Model Değişkenlerinin Tümüne Ait Tanımlayıcı İstatistikler	126
Tablo 7: STK'ların Önemli Bütçe Kaynakları	126
Tablo 8: Değişkenler Arası Korelasyon Değerleri	127
Tablo 9: VZA Genel Etkinlik Özet Sonuçları	129
Tablo 10: VZA Ayrıştırılmamış Model Sonuçları -1	131
Tablo 11: VZA Ayrıştırılmamış Model Sonuçları -2	132
Tablo 12: VZA Ayrıştırılmamış Model Sonuçları -3	133
Tablo 13: VZA Ulusal ve Ulusal Olmayan KVB Model Sonuçları -1.....	136
Tablo 14: VZA Ulusal ve Ulusal Olmayan KVB Model Sonuçları -2.....	137
Tablo 15: VZA Ulusal ve Ulusal Olmayan KVB Model Sonuçları -3.....	138
Tablo 16: VZA Fon Kullanan ve Kullanmayan KVB Model Sonuçları -1.....	139
Tablo 17: VZA Fon Kullanan ve Kullanmayan KVB Model Sonuçları -2.....	140

Tablo 18: VZA Fon Kullanan ve Kullanmayan KVB Model Sonuçları -3.....	141
Tablo 19: VZA Başvuru Niteliği Taşıyan KVB'ler -1	142
Tablo 20: VZA Başvuru Niteliği Taşıyan KVB'ler -2.....	143
Tablo 21: VZA BCC Modeline Göre Etkinlik Bölgeleri ve Projeksiyonlar	144

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Gelişmiş Bir STK Organizasyonel Yapılanması.....	34
Şekil 2: Kamu Yönetiminde Denetim Mekanizması İlişkileri.....	67
Şekil 3: İki Çıktı Tek Girdi Durumunda Üretim Olanakları Eğrisi	68
Şekil 4: Kaynak Dağılımı Etkinliği ve Toplam Etkinlik	70
Şekil 5: Teknik Etkinlik, Tahsis Etkinliği.....	72
Şekil 6: Ölçek Etkisi	75
Şekil 7: BCC Modeline Göre Üretim Üst Sınırı	107
Şekil 8: Ölçeğe Göre Sabit, Azalan ve Artan Getiri	110

GİRİŞ

Sosyal devlet anlayışından Neo-liberal bakış açısına hızla geçen günümüz koşullarında, kamu alanının gittikçe daraltıldığı, denetim ve yönlendirme gücünün zayıflatıldığı ve birçok fonksiyonun özel kesime devredildiği bugünlerde yeni devlet anlayışı, özellikle sosyal alanda yarattığı boşluğu sivil toplum ve onun organları ile doldurma çabasına sahiptir. Bu çaba, gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerden daha zayıf olanına doğru yayılmakta olan sivil toplum olgusunu, gündelik yaşamın bir parçası haline getirmektedir. Sivil sözcüğünün çıkışı ve farklı kaynaklarda yer alışı, genellikle devletten ayrı, onun alanının dışında ve hatta bazı yerlerde ona karşı anlamlar yüklemiş, daha da ileri gidilerek askeri olmayan şekilde askeri düzenin haricinde bir yapı olarak değerlendirilmiştir.

Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar), toplumda özellikle dezavantajlı olarak nitelendirilen kesimlerin kendi yaşamları dahilinde gideremedikleri yoksunluklarını gidermek; eğitim, kültür, sanat, spor gibi belli başlı alanlardaki gözlenen açığı yok etmek amacını taşırlar. Neo-liberal ve bireyci bakış açısı, bunun faydaları üzerine düşünürken, sosyal devlet anlayışında sözü geçen konular devletin ve dolayısıyla onun üzerinde söz sahibi olan siyasi otoritenin ve organlarının sorumluluğundadır.

Kalkınmanın, başlangıçta toplumların maddi anlamda büyüme, ilerleme ve zenginleşmesi şeklinde algılanmasının ardından ekonomik ve sosyal anlamda bir bütün olarak insan merkezinde refah düzeyinin yükselmesi şeklinde tanımlanması mümkündür. Bu bağlamda, insan yaşamının niteliğine ilişkin olan her şeyi kapsamıyla kalkınma, sivil toplumla yakından ilişkilidir. Neo-liberal bakış açısının sergilediği tutumla da STK'lar, devletin yerini alarak kalkınmanın itici gücü olarak nitelendirilmektedirler. Bu yaklaşımın etkisiyle ulus devletler, yerini ekonomik alanda Çok Uluslu Şirketlere (ÇUŞ'lar) bırakırken, sosyal alanda STK'lara hatta uluslar arası STK'lara bırakmaktadırlar.

STK'ların nicelik bakımından gücü, hangi bakış açısından hareket edilirse edilsin, o toplumun gereksinimlerini giderme gücünü sergilemez. Çünkü örgütlü olmanın bir birey için kazanımları bakımından STK sayısı, onun üye ve gönüllü

sayısı önem taşısa da, daha da önemli olan niteliksel bakımdan ne kadar güçlü olunduğudur. Dolayısıyla toplumun geneli için bakıldığında, önemli olan STK'ların mevcut donanımları ile üretebildikleridir. STK'ların faaliyette bulunmaları bir üretim süreci olarak ele alındığında, bir yanda donanımları ile girdiler, diğer yanda ürettikleri ile çıktılar yer alır.

Niteliksel bakımdan güçlü STK'ların bulunduğu toplumlarda sözü geçen gereksinimlerin daha üst düzeyde karşılandığı kabul edilirse, üretim sürecinde girdi ve çıktılarının ne kadar etkin kullanıldıkları sorusu gündeme gelir.

Etkinlik, en basit haliyle işin iyi yapılmasıdır. Girdilerin mümkün olan en az düzeyde kullanılması veya mevcut girdilerle mümkün olan en fazla çıktının üretilmesi, etkinliğin sağlandığını gösterir. Özellikle işletmelerde performans çalışmalarında önemli bir gösterge olarak ele alınan etkinlik, kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda da kaynakların minimum israfını ve hizmet üretim sürecinin performansını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Gerek kâr amacı güden gerekse hastane, okul, belediye, üniversite vb. kâr amacı gütmeyen kuruluşların etkin olup olmadıkları, etkinlik düzeylerinin ölçülmesi ile belirlenir. Etkinlik ölçülmesine ilişkin çok farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir, halen de literatürde yeni yaklaşımlara ilişkin çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmada, yaygın olarak kullanılan ve literatürde en çok üzerinde çalışılan Veri Zarflama Analizi kullanılarak göreceli etkinlik ölçümü yapılmıştır.

Göreceli etkinlik, etkinlik ölçümüne dahil edilen birimleri kendi aralarında etkinlik sıralamasına tabi tutarak, en iyi olana göre diğerlerinin etkinlik skorlarının belirlenmesidir. "En iyi" olanlar, etkinlik sınırını oluşturur ve bu sınıra uzaklıkları, diğerlerinin etkisizliklerini gösterir.

Veri zarflama analizi, regresyon tekniğinin doğrudan uygulanamadığı, çoklu girdiler ve çoklu çıktılarından oluşan üretim süreçlerinde fiyat bilgisine gerek duymadan, girdi ve çıktılarının ağırlıklandırılması yoluyla göreceli önemlerini belirleyen bir yöntemdir. Veri zarflama yöntemi, Charnes, Cooper ve Rhodes

tarafından 1978’de geliştirilmiştir. Rhodes doktora çalışmasında, Amerika Birleşik Devletleri’nde okullarda iki farklı kökenden gelen öğrencilerin performanslarını ölçmek amacıyla Farrell’in 1957’de yaptığı çalışmadan hareket ederek Charnes ve Cooper’ın danışmanlığında bu konuyu ele almış ve birlikte Veri zarflama analizini geliştirmişlerdir. İzleyen yıllarda da veri zarflama analizi, daha çok kâr amacı gütmeyen kuruluşların etkinlik düzeylerinin belirlenmesinde kullanılmıştır. Ardından işletmelerin mevcut rekabet ortamında, üretim sürecinde benzer yapıdaki işletmelere göre hangi konumda olduklarını gösteren göreceli etkinlik ölçümleri de yapılmıştır. Halen hastaneler, eğitim kurumları, bankacılık, liman işletmeleri, demiryolları ve diğer kamu kuruluşlarında etkinlik ölçümü yapılırken yaygın olarak kullanıldığı gibi, finansal kuruluşlar, imalat sanayi, üretim ve hizmet işletmeleri gibi kâr amacı güden kuruluşların göreceli etkinlik skorlarının belirlenmesinde de sıkça kullanılmaktadır. Bu konuda yapılmış çok sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar arasında sayılabileceğimiz, ülkemizde faaliyet gösteren STK’ların etkinlik skorlarını belirleyerek, etkinlik düzeyi bakımından “en iyi” olanlardan oluşan bir sınır eğrisine göre, diğer STK’ların göreceli etkinliklerini saptamaktır. Bu esnada etkinliğin kaynaklarını açıklayarak, bu sorunların giderilmesi halinde etkisiz STK’ların etkin olabilecekleri de gösterilmektedir.

Bu çalışmanın, çalışmaya dahil olan STK’lar için etkin STK’ların hangi etkisiz STK’lara referans oluşturabileceğini göstermesi ile bu alanda faaliyet gösteren kuruluşların yöneticileri ve çalışanları açısından bir başvuru özelliği taşıması beklenmektedir.

STK alanında daha önce yapılan çok sayıda bilimsel çalışmanın konusunu; kavramı açıklamaya yönelik, gelişimine ve tarihsel sürecine ilişkin, devlet, demokrasi, hukuk gibi diğer olgularla ilişkileri, alana özgü sorunlar, alanı geliştirme çalışmaları ve önerilerin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar ülkemizde yeni yeni gelişmeye başlasa ve faaliyetleri bakımından sınırlı bir güce ve imkâna sahip olsa da STK’ların mevcut durumuyla kaynaklarını ne kadar etkin kullandığı veya hizmet üretirken çıktılarının ne kadar etkin üretildiğine

ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan çalışma, bu bakımdan da önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Sivil Toplum ve Kuruluşları ele alınmıştır. Sivil toplum kavramından, kavramın gelişiminden ve STK'ların yapısı ve özelliklerinden söz edilmiştir. STK'lar faaliyetlerine ve yapısal özelliklerine göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuş, bu sınıflandırmalar doğrultusunda da ilerleyen bölümlerde uygulama çalışması şekillendirilmiştir. Bölümün son kısmında STK'larda kapasite ve etkinlik sorunlarına değinilmiştir.

İkinci bölümde, performans ölçme göstergelerinden ve bu çalışmanın temelini de oluşturan etkinlik kavramının yanı sıra, verimlilik, etkililik gibi etkinliklerle birlikte ve hatta zaman zaman birbiri yerine kullanılan kavramların ardından etkinlik ve verimliliğin ölçülmesinde sıklıkla kullanılan Veri Zarflama Yöntemi açıklanmaya çalışılmıştır. Göreli etkinlik kavramına ayrıca değinilmiştir. Belirli bir üretim teknolojisi tarafından mümkün olan tüm girdi-çıkı dönüşümlerini anlatan üretim olanakları kümesi, üretim ve maliyet sınırları kavramlarına açıklık getirilmiştir. Etkinlik kavramının, teknik, tahsis, yapısal, ekonomik ve ölçek etkinliği gibi sınıflandırılmasından söz edilerek her bir etkinlik türü açıklanmaya çalışılmıştır. Etkinlik ölçme yöntemlerine tek tek yer verilmiş, basit oran analizinin yanı sıra parametrik ve parametrik olmayan yöntemlerin deterministik ve stokastik sınıflandırması şeklinde ölçüm yöntemleri kategorilerine ayrılmıştır. Son zamanlarda yaygın olarak kullanılan ve göreli etkinlik ölçme yöntemlerinden veri zarflama analizini de içeren deterministik ve parametrik olmayan yöntemlere ayrıca değinilmiştir.

Bölümün ikinci kısmı, çalışmanın yöntemi olan veri zarflama analizine ayrılmıştır. Veri zarflama analizinden ayrıntılı biçimde söz edilirken yöntemin gereksinimlerine ve özelliklerine de yer verilmiştir. Veri zarflama analizinin matematiksel temellerine, yöntemin esin kaynağı olan Farrell'in sınır üretim fonksiyonlarından yola çıkılarak inilmiştir. Etkinlik hesaplamaları yapılırken kesirli formülasyonun yetersizliklerini gidermek amacıyla geliştirilen primal formülasyon ve doğrusal programlarda primal ile aynı sonuçları veren ve aynı verileri kullanan dual formülasyona yer verilmiştir.

Veri zarflama analizinin ilk modeli olan ve analizi geliştiren Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından geliştirilen CCR modelinden söz edilmiş, modelin kısıtları ve matematiksel formülasyonuna yer verilmiştir. Daha sonra Banker, Charnes ve Cooper tarafından alternatif bir öneri olarak geliştirilen BCC modelinin özelliklerinden ve matematiksel yapısından bahsedilmiştir.

Veri zarflama modellerinde ölçek etkisine yer verilerek ölçeğe göre sabit ve değişen getiri durumlarında modelin bu durumdan nasıl etkileneceğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Hem ölçeğe göre sabit getiri durumunda hem de ölçeğe göre değişen getiri durumunda etkin olan karar verme birimleri tam etkin birimler olarak adlandırılmaktadırlar.

Bu bölümde veri zarflama analizinin uygulama aşamalarından söz edilirken her bir aşamanın özellikleri ve dikkat edilmesi gereken noktalarına değinilmiştir. Bölümün sonunda veri zarflama analizinin güçlü ve zayıf yönleri sıralanmıştır.

Üçüncü bölüm, STK'ların görelilik düzeylerinin ölçümüne yönelik uygulama aşamasıdır. STK'lar girdi ve çıktı bileşimlerine göre ayrı bir şekilde model oluşturulmasına tabi tutulurken, faaliyet düzeylerine ve kaynaklardan yararlanıp yararlanmadıklarına göre ayrıca sınıflandırılmıştır. Oluşturulan girdi ve çıktı bileşimleri her bir STK grubuna ayrı ayrı modellenerek toplamda 15 farklı model kurulmuştur.

Son bölüm yapılan çalışmanın çıktılarının mevcut koşullara göre değerlendirildiği bölümdür. Burada STK'ların belirlenen etkinlik düzeyleri ile geliştirilen aylak değişken ve projeksiyonlardan hareketle etkinlik düzeylerinin arttırılmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM ve KURULUŞLARI

I. SİVİL TOPLUM

Ahmet İnel¹, Amartya Sen'den naklettiği şu sözle aslında sivil toplum ihtiyacını tanımlamaktadır: “Ezilmişlik ve yoksulluk, sadece fakirlik değildir, sadece para eksikliği değildir, birincisi toplumda eksik haklara sahip olmaktır. İkincisi, eksik haklara sahip olduğunun bilincinde olmamaktır. Üçüncüsü de bu hakları talep etme olanağı ve yetkisi olmamaktır”.

Amartya Sen kendisine 1998 Nobel Ekonomi Ödülü kazandıran eserinde², bireyin toplum içinde, rasyonel insan olarak daraltılmasını sorgulamakta ve mantıklı düşünüş ya da akılcılık olarak da nitelendirilebilen bu kavramın yanına sorumluluk ve duygudaşlığı da koymaktadır. Kitabında verdiği örnekte, yoksul bir kişiye sizi mutsuz kıldığı için yardım edeceğinizi ve bunun duygudaşlık temelinde bir eylem olacağını, ancak yoksulun varlığının sizi özellikle mutsuz kılmadığı ancak size yoksulu yaratan sistemi değiştirme kararlılığı veriyorsa, bunun sorumluluk temelinde bir eylem olacağını belirtmektedir. Sen, isim olarak vermese de çalışmasının bu kısmında, aslında bireyin sivil toplum içerisindeki aktif yurttaş potansiyelini ön plana çıkarmaktadır.

Belge'ye göre sivil toplum, devlet otoritesi dışında bir şeyler yapma alışkanlığını edinmiş; her şeyi devletten beklemeyen, onun dışında, ondan bağımsız ancak düşmanca olmayan bir ilişki geliştiren toplumdur.³

Mardin'e göre sivil toplum, “şehir adabı” vurgusu yapar ve karşıt olanı genelde düşünülmediği gibi “askeri toplum” değil, “gayri medeni” olandır. Sivil

¹ İnel, Ahmet; “Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı: Amartya Sen'in Etik İktisat Önerisi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:86, 2000, s.19.

² Sen, Amartya; **Özgürlükle Kalkınma**, 1.b., (Çev.: Yavuz Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004, ss.364-365.

³ Belge, Murat; “Sivil Toplum Nedir?”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No:1, 2003, s.10.

toplumdaki sivil, şehir hayatındaki haklar ve yükümlülüklerle karşılık gelmektedir.⁴

Sarıbay,⁵ Türkiye’de sivil toplumu değerlendirirken sivil toplumun her şeyden önce ahlaki bir beraberlik formu olduğunu vurguladığı çalışmasında şu şekilde devam etmektedir:

“...Türkiye’ de sivil toplumun bu temelden kopuk araçsal algılanışı; devlet iktidarının kısıtlamalarından yalıtılmışlığı simgeleyen özgür ve özerk bir alan olarak sivil toplumu sadece araçsal hale getirmemekte; bu sayede devlet iktidarına benzer tahakküm ilişkilerinin yeniden üretildiği bir mahiyete büründürmektedir. O kadar ki, sivil toplumun sadece birer unsuru konumunda sayılması gereken dernekler, kuruluşlar, örgütler... sivil toplumun kendisi gibi kabul edilmekte ve/veya sunulmaktadır..... Oysa iktidar veya tahakküm ilişkisinin aktörü olmak, sivil toplumun kendiliğinden araçsallaşmasıdır. Eğer sivil toplum sosyal realite olarak societas formu bir beraberliğe yatkın doğaya sahipse, araçsal değil, amaçsal olarak görülmesi ve yaşantılanması daha uygundur. Aksi takdirde, sivil toplum, birbirinin özgürlüğünü boğan bireyler topluluğu halinde kalır. Oysa, bireysel özgürlük kolektif olarak yaratılır.”

Sivil toplumun her bir unsuru, devletten farklı olarak soyut bir iktidar mücadelesine soyunmak ve tahakküm ilişkisini yeniden üretmek yerine, kendi varlık alanı içerisinde gerek üyeleri ve gönüllüleri gerekse fayda sahipleri bakımından Sarıbay’ın adlandırdığı gibi ahlaki birliktelik formunu gerçekleştirebilir.

A. Kavramsal Çerçeve

Sivil Toplumun düşünsel temelleri Aristo’ya (M.Ö 384-322) dayandırılmaktadır⁶. Aristo sivil toplumu kavramını ilk kullanan olarak “politike

⁴ Mardin, Şerif; **Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, (Ed.: Mümtazer Türköne), 7. b., İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s.9.

⁵ Sarıbay, Ali Yaşar; “Sivil Toplum: Universitas Mı, Societas Mı?” **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:1, Ocak-Mart 2003.

⁶ Tüzgüray, Esra, “Non-Governmental Organisations in Turkey and The European Union”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul 2005, s.9

koinonia” olarak adlandırmıştır. Öğretmeni Plato (M.Ö 428-348) ise o dönemki site devletlerinin çoğuna uygun olan devlet kavramını tanıtmıştır. Böylece ilk devlet-sivil toplum düşünceleri orta çıkmıştır.

Latince kökenli “civilis” sözcüğü yurttaş, yurttaş hakları, yurttaş hayatına karşılık gelmektedir. Epistemolojik olarak “sivil” kavramı, uygarlık (civilization) kavramı ile örtüşmektedir. Sivilizasyon sözcüğü uygarlık anlamından daha önce “sivilleştirme” anlamında kullanılmıştır.⁷

Ortaçağda sivil toplum, dini toplumun karşıtı olandır. Sicil toplum ile lail ve çağdaş toplum arasındaki ilişki bu döneme dayanır. Aristo’dan bu dönemin sonuna kadar sivil toplum devletle iç içe bir kavramdır.⁸

12. ve 13. yüzyıllarda her ne kadar “sivil toplum” denmiyorsa da bu fikrin toplum içinde “halktan gelen, alttan gelen ve o yapıdaki aristokrasiye karşı mücadeleyi içeren bir şey; hep dostlukla dayanışmayla ilgili fikri içeriyor” şeklinde yorumlandığı görülmektedir. Keyman’a göre; o dönemin dinsel yapısı içinde birliktelik ve paylaşım içinde olan insanların cennete gittikleri yönünde sivil toplum oluşumunu destekleyen bir yapı söz konusu olmuştur.⁹

Türkçeye Fransızca/Latince kökenli “civil” den çevrilen ve “sivil” olarak kullanılan kelimenin anlamı görgü kurallarını iyi bilen, medeni, nazik, kibar, vs.’dir. Oysa halk arasında “askeri olmayan, üniforma giymemiş” şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰

Londra Ekonomi Okulunun Sivil Toplum Merkezi resmi internet sitesinde yapmış olduğu tanımlamada¹¹ sivil toplum ortak paylaşımlar, amaçlar ve değerler

⁷ Çepel, Zühal Ünalp; “AB Sivil Toplum Diyaloğu ve Türkiye: Demokratikleşme Bağlamında Sorunlar ve Öneriler”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=106>, (17.07.2008).

⁸ Tosun, Elif Karakurt; “Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler Ve Sivil Toplum Kuruluşları”, **Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, (e-dergi)**, ISSN 1305-7979, Yıl:3, Sayı:2, Temmuz-2007, <http://www.paradoks.org>, s. 3, (05.08.2008).

⁹ Keyman, Fuat; “Türkiye’de ve Avrupa’da Sivil Toplum”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No: 3, 2004, s.2.

¹⁰ Abay, Ali Rıza; “Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri”, <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf> (18.07.2008), s. 272.

¹¹ “What is civil society”, 2004, http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/what_is_civil_society.htm (1.7.2008).

etrafında herhangi bir baskı ve yaptırım olmadan kolektif aktivite içinde olmaya karşılık gelir. Teoride sivil toplumun kurumsal yapıları devlet, aile ve piyasa gibi kurumlardan farklıdır ancak pratikte devlet, sivil toplum, aile ve piyasa arasındaki sınırlar genellikle karmaşık, puslu ve tartışmaya açıktır. Sivil toplum ortak kanı olarak derecesi otonom yapılara ve güce göre değişen alanların, aktörlerin ve kurumsal yapıların çeşitliliğini kabul etmektedir. Sivil toplumlar genellikle kayıtlı hayır işleri, kamu dışı örgütlerin gelişimi, topluluklar, kadın örgütleri, inanç temelli örgütler, profesyonel oluşumlar, ticari birlikler, kendini geliştirme grupları, sosyal hareketler, iş birlikleri/odalar, ortaklıklar ve taraftar grupları gibi organizasyonlar etrafında toplanırlar.

STK'lar, yapılan bir çalışmada, "toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kâr amacı gütmeyen sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katılımcılık kültürünü geliştiren, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü olarak bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmelerdir" şeklinde tanımlanmaktadır.¹²

Burada verilen tanımlara göre STK'ların özellikleri ya da STK'ları diğer kurumlardan ayıran nitelikler aşağıdaki biçimde ortaya çıkmaktadır:

- a) Devlet organları dışında faaliyet göstermeleri,
- b) Gönüllü olmaları,
- c) Dostluk ve dayanışma çerçevesinde olması,
- d) Kâr ve çıkar eksenli olmamaları,
- e) Toplumsal yapıda bir değişiklik hedefi olması (toplum yararı gözetmeleri),
- f) Demokratikleşmeye katkıda bulunması.

Ahmet İnsel¹³, burada sayılanlara ilave olarak kendi üyeleri dışındaki toplum bireyelerine de fayda sağlamaları gerekliliğinin önemini vurgulamaktadır. En iyi STK'nın, üyelerini en fazla memnun eden olması dışında başka bir özellik

¹² Aslan, Mehmet ve Kaya Gazanfer; "1980 sonrası Türkiye'de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 216.

¹³ İnsel Ahmet, "Sivil Toplum, STK'lar ve Gönüllülük", Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No 5, 2004, s.3.

taşıması, bilinmeyene gönüllülük esası ile yardım edilmesi gerekliliğine işaret etmektedir. İnsel'e göre, özellikler doğru oturtulmadığında çeteci ve mafya benzeri oluşumlar da STK çatısı altında değerlendirilebilirler.

Abay çalışmasında, sivil toplumun 5 önemli koşulundan söz etmektedir. Bunlar;

- a) Toplum düzeyinde etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, mesleki vb. sosyolojik kategoriler anlamında toplumsal farklılaşma,
- b) Her türlü siyasi katılımı sağlayarak politika üretebilecek toplumsal örgütlenme,
- c) Örgütlemenin temelinde yer alan gönüllü birliktelik,
- d) Devlet müdahalesinin olmadığı, kendi seçimlerini yaparak kararlar alabilen anlamında toplumsal düzeyde otonomileşme,
- e) Protesto, grev, miting, gösteri, lobicilik gibi demokratik kanallar vasıtasıyla baskı mekanizması oluşturma.¹⁴

Bunların dışında da STK'ları:

- f) Yasalara uygun hareket etmek,
- g) Amaç ve faaliyet alanlarını açıkça belirlemek,
- h) Kuruluş amacı dışında faaliyet göstermemek,
- i) Demokratik olmak,
- j) Şeffaf olmak gibi diğer kurumların da taşıması gereken sosyal niteliklere sahip olmalıdırlar.

B. Sivil Toplumun Tarihsel Akışı

1. Sivil Toplumun Düşünsel Temelleri

Jurgen Habermas¹⁵ toplumu üçe ayırmaktadır: Siyasi oluşumların ve partilerin bulunduğu politik toplum, iktisadi faaliyet ve amaçların bulunduğu

¹⁴ Abay, Ali Rıza; a.g.m., ss.272-273.

¹⁵Bohman, James ve Rehg, William; "Jürgen Habermas", 2007, <http://plato.stanford.edu/entries/habermas> (4.7.2008).

ekonomik toplum ve son olarak da bunların dışında yer alan çoğu zaman politikayı etkileme suretiyle toplumsal değişimi amaçlayan sivil toplum.

Sivil toplumun gelişimini kapitalist toplumun gelişiminden ayrı düşünmek doğru değildir. Aydınlanma dönemi ile birlikte sivil toplum ile siyasal toplum birbirinden ayrı algılanmaya başlanmıştır. Sonraki dönemlerde ayırım belirginleşmiş, hatta bu iki kavram birbirinin zıddı olarak değerlendirilmiştir. Devletten ayrı, bağımsız ve hatta giderek güçlenen ve devlet üzerinde yönlendirici, baskı unsuru olmaya başlamıştır. 1767’de Adam Ferguson, “Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme” adlı çalışmasında “sivil toplum” kavramını bugünkü anlamıyla ilk kez kullanan düşünür olmuştur. Klasik ekonomi politikçi olan Adam Ferguson ve Adam Smith de “self-regulating society” (kendi kendini yöneten toplum) kavramının ortaya çıkması ile sivil toplum önemli bir aşama geçirmiştir. Doğa durumunun karşıtı olan bir durumdan ziyade feodalizmin ve despotizmin karşıtı olan (sözleşmeciler olarak da adlandırılan) Hobbes ve John Locke’a göre doğal durum sivil/politik toplumun öncesi bir durum olarak değerlendirilmiş ve burada politik olmayan bir durum olduğundan bahsetmiştir. Bu durum kendi kendini düzenleyemediğinden düzenleyici bir otoriteye gereksinim duyulmalıdır.¹⁶ Başka yazarlarca da “doğa durumu”ndan “uygarlık durumu”na geçişi ifade eden sivil toplum, bir şehirli gereksinimi olarak hürriyet, hak ve yükümlülükleri anlatmaktadır.¹⁷

2. Dünyada Sivil Toplum

Dünyadaki sivil toplum hareketlerinin temelinde daha fazla özgürlük, kimlik sorunları, insan hakları, çevre sorunları ve açlık gibi temel hak tabanlı arayışların olması küresel dünyada da toplumlar arası bir bütünlük sağlanmasına yardım etmiş ve sivil toplum örgütlerinde uluslar arası entegrasyonlar gerçekleşmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak uluslar arası duyarlılık adına STK’lar tarafı olmadıkları ülkelerdeki sorunlar için bile çözüm arayışına yönelik olarak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Dünyanın bir ucundaki açlık ve AIDS sorunu

¹⁶ İnaç, Hüsamettin ve Selami, Erdoğan; “Farklı Kuramsal Perspektifler Çerçevesinde Sivil Toplum Tartışmalarının Karşılıklı Analizi”, **Akademik Bakış E-Dergisi**, Sayı:11, ss.2-3. <http://www.akademikbakis.org/sayil1/makale/siviltoplum.doc> (01.07.2008).

¹⁷ Abay, Ali Rıza; a.g.m., s.272.

için farklı ülkelerdeki STK'lar ortak hareket ederek yardım faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Küreselleşme süreci ile birlikte özellikle uluslar arası alanda gittikçe azalan devletlerin rolü karşısında devlete alternatif olarak gösterilen STK'lar, üstlendikleri işlevler ile küresel boyutta politikaları etkileme ve hatta bazen belirleme gücüne sahip olmaktadır. Kalkınma sürecinde özellikle uluslar arası çevreler tarafından kalkınmanın yeni aktörleri olarak ön plana çıkmaktadırlar. Bu tanımı ile STK'lar, ulus devletlere karşı uluslar arası sivil toplumun temsilcileri olarak sunulmaktadır.¹⁸ Böylece, ulus devlet tanımının yarattığı sınırlar ve yurttaş-devlet bağı zayıflamakta, bireylerin devletlerinden başka ve onun üstünde yeni bir bağı ortaya çıkmaktadır: sivil toplum bağı.

1970'lere kadar sivil toplum düşüncesinin daha çok dostluk, dayanışma içerisinde olan topluluklar çerçevesinde algılandığı görülmektedir. 1970'lerden itibaren sivil toplum, "gönüllü olarak bir araya gelen insanların öncelikle kendi çevrelerinden başlayarak daha büyük ölçekte toplum yapısını değiştirmeye yönelik değiştirme/yönlendirme hareketi" anlamına ulaştığı görülmektedir. 1980'lerden itibaren küresel boyuta ulaşan sivil toplum hareketinin dünyadaki geçmişinden daha da yakın bir Türkiye geçmişi vardır.¹⁹

2000'li yıllardan itibaren sivil toplum hareketlerinin küreselleşmesinde hızlı bir yayılım görülmektedir. Bunda iletişim olanaklarının gerek hız gerekse maliyet açısından son derece gelişim göstermesinin de etkisi büyüktür. Son dönemde sivil toplum hareketlerinin bir kısmı sanal ortamlara da taşınmış durumdadır. Bireyler, belirli bir fikir, ideoloji, eğilim ve görüş etrafında; dünyanın herhangi bir yerinde bulunsa da, internet ortamında aynı gruplarda bir araya gelerek ortak tepki ve faaliyetlerde bulunmaktadırlar ve hatta bu faaliyetlerinden dolayı hukuksal açıdan da gerçek ortamdaki ile benzer muameleler görmektedirler. Dünya genelindeki açlık, hastalık, ırk ayrımcılığına karşı

¹⁸ Acı, Esra Yüksel; "Küreselleşme Olgusu ve STK'lar", **Üniversite-Toplum Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, Ocak 2005, s.7.

¹⁹ Keyman, Fuat; Türkiye'de..., a.g.m., s.2.

mücadele, uluslar arası çevre sorunları, küresel ısınma vb. birçok faaliyet küresel sivil toplum hareketlerinin faaliyet konuları olmuştur.

Son dönemlerde hızla büyüyen Avrupa Birliği'nde de sivil toplum kritik düzeyde öneme sahiptir. Aday ülkeler için üyelik ön koşulu niteliği taşıyan Kopenhag Kriterlerine uyum çerçevesinde sivil toplumun önemine değinilmektedir. Örneğin; politika kriterleri içerisinde yer alan örgütlenme özgürlüğü, çalışma alanına bakılmaksızın bütün STK'lar için maksimum otonomi ve devletin minimum müdahalesini gerektirir.²⁰ Bu yaklaşım da, daha önce de söz edilen devletin gücünü ve yetki alanını daraltmaya yönelik politikaların devamı ve garantisi niteliğindedir. AB'ye üye olan devletler, böylece uluslar arası kuruluş ve fonların da desteğiyle hızla tek tipleşerek, farklılıklarını ortadan kaldıracaklardır. Aynışmak, küreselleşmenin sorunsuz gerçekleşmesi için bir araç niteliğindedir. Sosyal alanda aynışan toplumların ekonomik alanda da söz sahipleri, ÇUŞ'lar olmaktadır. Ekonomik ve sosyal alanda minimum müdahale rolü verilen devlet, zamanla sembolik nitelik taşıyacaktır.

Keyman sivil toplum örgütlerinin en başından beri düşünsel alanda, normatif alanda ve aktör olma özelliklerini bünyesinde taşıdığından bahsetmektedir²¹. Keyman'a göre dünyada sivil toplum hareketlerindeki ivmelenme 70'lerin sonu itibarıyla Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerinde başlayan ve 80'li yıllarda da devam eden demokratikleşme süreciyle birlikte başlamıştır. Dünyanın farklı kesimlerinde kısa zaman aralıklarıyla sivil toplum hareketlerinin görülmesi ise küreselleşmenin bir etkisi olarak algılanmalıdır.

3. Türkiye'de Sivil Toplum Hareketi

Türkiye'de sivil toplumun tarihine ilişkin birbirinden farklı görüşler vardır. Tosun, çalışmasında bu görüşlere yer vererek, 3 görüşe dayanan tarihsel süreci ele almıştır. Buna göre birinci görüş, Türk toplumunda devlet-sivil toplum kuruluşları ilişkisinin son 100-150 yılda sancılı bir şekilde geliştiğidir. Ancak, bu toplumda sivil toplum geleneği ve kültürü toplumda hep var olmuştur. Bu görüşe göre Osmanlı-Türk siyasetinde sivil toplumun 4 unsurundan söz edilebilir: millet

²⁰ Tosun, Elif Karakurt; a.g.m., s.10.

²¹ Jan Aart, Scholte ve Keyman, Fuat; a.g.e., ss.15-16.

sistemi, loncalar, vakıflar ve tarikatlar. İkinci görüş, Osmanlı'da oldukça ciddi hukuksal düzenlemeler barındırması sebebiyle Tanzimat Fermanı sonrası dönemin "çağdaş-modern" örgütlenmenin başlangıç noktası olduğudur. Son olarak, sivil toplum ile ülkenin ekonomik hayatı arasındaki ilişkiden hareketle ekonomik gelişmenin tamamıyla devlet hegemonyası altında olduğu Osmanlı ve Türkiye'de çok sesliliğin yaşanmaması sebebiyle Batı'daki anlamda sivil toplumun gecikmeli olarak 1960'larda oluştuğu görüşüne yer vermiştir.²²

Türkiye'deki sivil toplum hareketlerinin yakın tarihine bakıldığında; padişahlıkla yönetilen bir imparatorluğun içinde bulunduğu siyasal, askeri ve yönetsel anlamdaki zor durumun o dönem Jön Türkler adıyla bilinen Avrupa eğitilmiş Osmanlı aydınları tarafından oluşturulan sivil baskı politikalarıyla çözümlenmeye çalışıldığı görülecektir²³. Aslında Batı Avrupa'da da sivil toplum hareketinin ortaçağda aristokrat ya da alt sınıftan olmayan burjuvaların dolaşım hakkı, daha fazla özgürlük, tanınma ve gelir hakkı için yaptıkları hareketlerin de sivil toplumun ilk örnekleri arasında sayıldığı²⁴ verisi altında, Osmanlı'da da benzer bir hareketin olduğu görülür²⁵. Bu hareket içinde bulunduğu dönemde padişahlık yönetiminde köklü denebilecek bir değişiklik getirmiş ve bir yönetim meclisi kurulmasını sağlamış ve padişaha kendi elleriyle kendi haklarını kısıtlayacak olan I. ve II. Meşrutiyeti ilan ettirmiştir. Hatta meşrutiyetin ilan edilmesi döneminde dönemin Osmanlı kadınları da sivil kadın hareketini başlatmışlar ve meclisin açılışını bizzat izlemek için sivil hareketler düzenlemişlerdir²⁶. Bu bağlamda Kurtuluş Savaşı da, yurdun farklı bölgelerinde birbirinden farklı cemiyetler kurulması bakımından hak ve özgürlükçü sivil toplum hareketi olarak görülebilir. Bu hareketlerin tek vücut olması ve diğer etkenlerin sonucunda sivil hareket önce askeri harekete dönüşerek bir devlet kurulmuş sonrasında da bir siyasal dönüşüm geçirerek farklı bir devlet anlayışı (ulus devlet) getirilmiş ve Cumhuriyet yönetimi benimsenmiştir.

²² Tosun, Elif Karakurt; a.g.m., ss. 6-7.

²³ Berktaş, Fatmagül; "Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye," **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi", No: 7, 2003, ss.10-14

²⁴ Keyman Fuat; Türkiye'de..., a.g.m., ss.2-3.

²⁵ Kentel, Ferhat; "Kültür ve Kimlik", **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No: 14, 2007, s.13.

²⁶ Berktaş, Fatmagül; a.g.m., s.14.

Cumhuriyet dönemi sonrasındaki 1980’li yıllara kadar uzanan süreçteki en önemli sivil toplum hareketi 1935’lerde ilk adımları atılan Köy Enstitüleridir. Bu enstitülerde yetişen öğretmenlerin bir valiz ile gittikleri köylerde yarattıkları sivil toplum ve eğitim hamlesiyle yerel kalkınmanın en büyük aktörleri olduğu ve 1950’lerde kapatılmış olmalarına rağmen, etkilerinin günümüz Türkiye’inde bile halen hissedilmekte olduğu toplumun önemli bir kesimi tarafından kabul edilmektedir. Bununla birlikte yine bu yıllar arasında devlet otoritesi tarafından mesleki paylaşımlar ve hizmete dayalı birliktelikler için meslek odaları, hizmet birlikleri, kooperatifler vb. oluşumlar kurulmuştur. Bunların büyük bir bölümü günümüzde de varlıklarını sürdürmekle birlikte toplumsal değişime yön verme ve devlet otoritesinin karşısında politikalar üretme etkinliği açısından doğal olarak minimal faaliyet düzeyindedirler.

1980’li yıllar Türkiye’de sivil toplum hareketinin neredeyse sıfırlandığı yıllardır. Ordunun yönetime el koymasıyla birlikte siyasi partilerin yanı sıra STK’ların da çok önemli bir bölümü kapatılmış ve faaliyetleri durdurulmuştur. Kurtuluş Cengiz’e göre o yıllarda Özal’ın korumacı ve cesaretlendirmeci yaklaşımıyla politik İslam ve bu kapsamda tarikatlar gelişmek için iyi bir zemin bulmuşlardır²⁷.

Tosun’a²⁸ göre, 1980’lerin ikinci yarısında liberal ve sosyalist devlet modellerinin rekabetinde her ne kadar liberal devlet modeli ağırlık kazansa da, pratikte karşılaştıkları toplumsal-siyasal-ekonomik sorunlara çözüm bulmada her ikisi de krize girmiş, bu durum dar anlamda devletin yeniden yapılandırılması, geniş anlamda ise devlet-sivil toplum ilişkilerinin yeniden yapılandırılması tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Sivil toplum, bu tartışmalarda öne sürülen argümanların ortak referansı olmuştur. Sosyal devlete veya refah devletine alternatif model olarak devletin ve piyasanın yeniden düzenlenmesi sürecinde sivil toplumun etkinliğine vurgu yapılmıştır.

²⁷ Cengiz, Kurtuluş; “Civil Society at The Boundaries of Publica and Private Spheres: The International Dynamics of The Three CSO in Turkey”, (Yayınlanmamış YL Tezi), ODTÜ, 2005, s.55.

²⁸ Tosun, Gülgün Erdoğan; “Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir Mi?”, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:1, Ocak-Mart 2003.

Sivil toplum kavramı Türkiye’de, liberal kesim, yeni muhafazakârlar ve İslamcılar tarafından yoğun ilgi görmektedir. Bu grupların yaklaşımı ile sivil toplum, devletin etkinlik alanının, denetiminin ve baskısının toplum üyeleri üzerinde belirleyici olmadığı, toplum üyelerinin militarizm ve devletin zorbalığını hissetmedikleri toplum tipini ifade eder. Bunun yanında sivil toplumun devlet ile birey arasında müzakare ve birleşmenin zorlama ve kısıtlama olmaksızın gerçekleştiği bir ara alan olarak tanımlanması da söz konusudur. Bu yaklaşımda sivil toplumun en temel işlevi, bireylerin kendi özgür iradeleri ile gerçekleştirdikleri bu alanın demokratikleşmeye ne derece hizmet ettiği²⁹

1980’lerin sonlarından itibaren özellikle 1990 yıllarla birlikte sivil toplum kavramı gerek siyasi, gerek sivil gerekse akademik ortamda ilgi odağı haline gelmiş ve sorgulanmaya başlanmıştır. Sivil toplum hareketlerinin toplumsal dönüşüm üzerindeki etkileri, ekonomik ve siyasi katkıları, demokrasi içindeki yeri ve daha birçok açıdan incelenmeye başlamıştır.

STK kavramının Türkiye’deki geçmişine bakıldığında, 1996 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Zirvesi’nin İstanbul’da düzenlenecek olmasının birkaç yıl öncesinde ortamı hareketlendirdiğini görmek mümkündür. BM Zirvesi öncesinde uluslar arası standartlara göre katılımcı taraflardan biri olan İngilizce ‘non governmental organizations (NGOs)’ kavramına bir karşılık aranırken ‘devlet dışı kuruluşlar (DDK)’, ‘hükümet dışı kuruluşlar (HKD)’ gibi farklı kullanımlar görülmüştür. Daha çok muhafazakar siyasi gruba yakın olanlar ise, ‘gönüllü teşekküller’ kavramını ortaya atmıştır ancak bu kavram söz konusu yeni ihtiyacı tanımlayamamıştır. Bu tarihlerde bazı çeviri yayınlarda yer alan ‘sivil toplum’ kavramının yanına ‘kuruluşu’ eklenerek STK, NGOs kavramının karşılığı olarak bulunmuştur.³⁰

²⁹ Ercan, Hülya; “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi** Mayıs 2002, Cilt : 26, No:1, s.74.

³⁰ Gümüş, Korhan; “Türkiye’de STK Tarihini Yeniden Okumak”, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı: 1, Ocak - Mart 2003.

Keyman Türkiye'nin son dönemde geçirmiş olduğu üç aşamayı şu şekilde açıklamaktadır³¹:

a) 2001 Ekonomik krizi sonrası ekonominin ve buna bağlı aktörlerinin yeniden yapılandırılması zorunluluğu, şeffaf ve sorumluluk anlayışındaki bir devletin sivil toplumsuz düşünülmemeyeceği,

b) 2004'te dönüm noktasına gelen Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri, tam üyelik müzakerelerinin başlaması,

c) 3 Kasım 2002 Seçimleri sonrası ortaya çıkan durumla siyasi partilerin, Türkiye'nin dönüşüm sürecine temsili demokrasinin değil çoğulcu demokrasinin çözüm olacağına ikna olmuş olmaları.

Bununla birlikte Ahmet İnsel STK'ların dönüşüm sürecinde 1999 Kocaeli Depremi sonrasında tarihi bir aşamanın gerçekleştiğine "...gerçek bir STK girişimi, aynı zamanda kamu alanının, devlet alanının daraltılması girişimiydi; "biz burada bu işi yaparız, sizinle beraber yaparız, ayrı yaparız, ama yaparız; gereğinde parayı toplarız size de vermeyiz, yaparız" girişimiydi. Bu bence gerçekten bir dönüm noktasıdır, o alan mücadelesinde Milat gibi algılanması gerekir." sözleriyle işaret etmiştir³².

2004 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından düzenlenen 1. Sosyal Hizmetler Şurası'nda "Toplumsal Gelişme ve Sivil Toplum Örgütlerinin Etkililiği Komisyonu" toplanmış ve bir sonuç raporu yayımlanmıştır. Bu raporda, Türkiye'de STK'ların sorunları hakkında da bilgi verilmektedir. Rapora göre Türkiye'de STK'lar, aşağıdaki sorunlarla karşı karşıyadır:³³

1. Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında Türk toplumunda gönüllü sivil örgütlenmeler konusunda yetersizlikler vardır. STK'lar yeterli etkinliğe, yaygınlığa ve sayıya ulaşamamıştır.

³¹ Jan Aart, Scholte ve Keyman, Fuat; "Küreselleşme ve Sivil Toplum", **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No 10, 2005, s.22.

³² İnsel, Ahmet; Sivil Toplum..., a.g.e., s.31.

³³ 1. Sosyal Hizmetler Şurası, http://www.shcek.gov.tr/duyuru/egitim/1_Sos_Hiz_Sur.doc, s.31, (05.08.2008).

2. STK'lar, her zaman beklenen performansı gösterecek durumda değildir.
3. STK'ların hizmetlerinde koordinasyonsuzluk, iletişimsizlik ve hizmet tekrarları vardır.
4. STK kavramı ülkemizde tam olarak oturmamıştır. Bunun yanı sıra Sivil Toplum kültürü gelişmemiştir. STK'ların tanımlanmasında kavram karmaşası yaşanmaktadır.
5. Devlet STK'lar arasında eşitsizlik yaratmaktadır (kamu üniversiteleri ile vakıf üniversiteleri arasındaki yaklaşım farkı gibi).
6. Toplumda STK'ların gerekliliği ve vazgeçilmezliği konusunda bilinç yetersizliği vardır.
7. Bazı STK'lar yapısal olarak büyüdükçe toplumdan uzaklaşmakta ve bürokratik engeller koyarak çevrelerine yabancılaşmaktadırlar.

Tablo 1: Temsili Demokrasi ve STK'ların Yaygınlaştığı Katılımcı Demokrasi Karşılaştırması -1

STK İLGİSİ	TEMSİLİ DEMOKRASİ	KATILIMCI DEMOKRASİ
İktisadi Dönem	Keynesgil dönem / Fordizm /Sanayi Toplumu / Modernizm	Neo-liberal dönem / Post-Fordizm / Bilgi Toplumu / Post-Modernizm
Ulus devlet/ ekonomik politikalar	Koruyucu, sosyal devlet, Ekonomi üzerinde tam kontrol, Genişlemeci iktisat politikaları (büyük bütçe harcamaları), Ekonomi içindeki rolü önemli ve payı büyük.	Gümrük duvarları, döviz kuru, faiz oranı gibi ekonomi politik araçları elinden gitmiş, uluslararası rekabetin mantığına göre işleyen, Ekonomik liberalizm, Daraltıcı ekonomi politikaları, Ekonomi üzerindeki kontrol piyasa ve işyerine kaymış, Ekonomideki payı küçük.
İstihdam durumu Emek piyasası	Tam istihdam, Çalışma üzerinden sosyal katılım Kati kuralların olduğu emek piyasası Büyüme istihdamı artırıyor	İşsizlik, Mevsimlik/dönemsel geçici çalışma Sosyal dışlanma Esnek işgücü piyasası Büyümenin istihdam üzerindeki etkisi kısıtlı
Sosyal güvenlik	Kazanılmış sosyal haklar, Genel kamu sağlık sigortası, Kolektif güvenceler, kuşaklar arası dayanışma, Bireysel risklerin sosyal güvence altına alındığı, Yüksek sosyal güvenlik harcamaları.	Sosyal yardım Bireysel güvensizlik, Bireysel özel sigorta, Sosyal risklerin bireyselleştirildiği ve sigorta primi ödemeye bağlandığı Yüksek sivil güvenlik harcamaları
Sendikal durum meslek sahipleri arası ilişkiler	İşçiler ve meslek sahipleri arasındaki dayanışma Kitlesel işkolu sendikacılığı İşçi sınıfı bilinci	İşçiler ve meslek sahipleri arası rekabet Küçük işyeri sendikacılığı Kıdem ve yetenek temelinde firma işçisi
Toplumsal Kimlik	Çalışma statüsüne dayalı vatandaşlık hakları Üretim süreci üzerindeki konumuna dayalı kimlik (işçi, mühendis vb.)	Cinsel, kültürel ve etnik kimlik (kadın, çevreci, Kürt, Çingene vb.)

Tablo 2: Temsili Demokrasi ve STK'ların Yaygınlaştığı Katılımcı Demokrasi Karşılaştırması -2

STK İLGİSİ	TEMSİLİ DEMOKRASİ	KATILIMCI DEMOKRASİ
Değerler / Statü	Maddi değerler (iş, eğitim, hastalık sigortası, ihtiyarlık, sigortası ev) Devlet memurluğu, meslek sahipliği	Maddi olmayan değerler (özgürlük alanının genişlemesi, hesap sorabilme ve örgütlenme hakkı, farklı kimliklerle vatandaşlık hakkının tanınması vb.) Piyasada girişimci olmak
Devlet vatandaş ilişkisi	Devlete ve topluma karşı sorumlu vatandaş Güçlü devlet pasif vatandaş	Hakları olan haklarını talep eden vatandaş Denetleyen, devleti şeffaf olmaya zorlayan, politika öneren aktif sorumlu vatandaş
Katılım	Temsili demokrasi (dört yılda bir oy ver senin için ve sorunların çözümü için birşey yapılınsın diye bekle) Pasif vatandaşlık	Katılımcı demokrasi (taleplerini örgütlenerek duyur, çevrendeki sorunların çözümüne katkıda bulun, sorunların çözümü için örgütlere katıl ve yönetimde aktif ol, devletin şeffaflığı için, diğer hakların için çaba göster) Aktif vatandaşlık
Siyasi hayat	Ulus devlet kendi sınırları içinde koruyucu ve siyaset yapmaya muktedir. Siyasi hayata girerek toplumsal bir dönüşüm sağlama hayali var	Makro siyaset esas olarak IMF ve neo-liberal politikalarla sınırlı Uluslararası piyasa en iyi yönlendirici, iyi hükümet piyasayı en serbest bırakan hükümet Makro siyaset kısıtlı bir alan, bu nedenle mikro siyasete yönelme
Örgütlülük	Meslek örgütleri, sendikalar Örgüt içi hiyerarşi ve temsili demokrasi Kitlesele büyük örgütler Maddi hakları savunan büyük siyasi partiler Oyçokluğuna dayalı karar verme Genel kurullarda seçim ve temsili karar verme	Kimlik, haklar gibi misyonlar çevresinde küçük örgütlenmeler Aktif ve sorumlu vatandaşların kolektif sorun çözme arayışları Hiyerarşinin olmadığı katılımcı karar alma yöntemleri, Siyasi yaşamı denetleyen küçük örgütlenmeler Miyon temelli gönüllü güç birlikleri Müzakereye, oybirliğine dayalı karar verme Ağ tipi örgütlenme ve haberleşme, karara sürekli ve anında katılım
Formel eğitim	Eğitim toplumsal sorunların çözümü için gerekli İyi eğitim iş bulmanın sigortası İnsan ömrünün uzaması ve gelirin artması ile birlikte eğitim süresinin uzaması Bilginin öğrenilmesi Öğrenci birlikleri ile siyasileşme, gençlik hareketleri Kuşaklar arası eğitim	Eğitim piyasada karşılaşılabacak sorunların çözümünün öğrenilmesi için gerekli İyi eğitim iş garantisi sağlamıyor Sürekli değişen bilgi nedeniyle yöntem ve bilgi kaynaklarının öğrenilmesi, Eğitimin önemli öğeleri olarak staj, kulüplere katılım, ekip çalışması vb. Hızlı değişim nedeniyle kuşaklar arası eğitimin geçersiz kalması ve akran eğitiminin öne çıkması

(Kaynak: Yentürk, Nurhan; "Demokratik Kitle Örgütlerinden STK'lara", **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No: 11, 2006, ss. 35-40.)

II. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

STK kavramı ülkemizde 1994 yılında Tarih Vakfının bazı örgütlerle birlikte başlattığı STK sempozyumları sebebiyle kullanılmaya başlamıştır ve buradaki kuruluş kavramı aslında İngilizce'deki “organization” (organizasyon) kelimesi yerine kullanılmıştır³⁴. Aslında ‘non-governmental organizations (NGOs), non profit organizations (NPOs), Civil Society Organizations (CSOs) olarak adlandırılan yapılar, tam da anlamını karşılamayan şekliyle ‘Sivil Toplum Kuruluşları’ olarak Türkçe’ye çevrilmiştir.

STK’lar, örgütlenmiş yurttaşların, yaşadıkları ülkenin toplumsal ve ekonomik kalkınmaya, sivil toplum düzenine doğrudan katkıda bulunarak, katılımcı demokrasinin oluşturulması ve sürdürülmesi açısından (kimi zaman devlet ve hükümetten de fazla) yaşamsal bir rol üstlenir. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (ESC), ‘toplumun yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen, resmi makamlar ile yurttaşlar arasında aracı işlevi gören bütün örgütsel yapılanmaları’ STK olarak kabul etmektedir. Bu tanım özellikle, örgütlenmiş bir sivil toplumun ve yönetişimin temel unsuru konumundaki bütün ekonomik, toplumsal ve mesleki kuruluşları kapsamaktadır³⁵.

STK’lar demokrasilerin vazgeçilmez unsurlarından birisidir. Kâr amacı güdülmeden sosyal amaçlar uğruna herhangi bir baskı ve zorlama olmadan bireylerin bir araya gelmesi, gerek özelleştirilmiş anlamda gerekse geniş ölçekte hem faaliyet hem de toplumsal baskı unsuru olmaları sebebiyle çoğul ve katılımcı yönleriyle, yerel-ulusal-global siyasetin içinde yer almadan siyaseti belirleyebilme, yön verebilme, siyasetin duyarsız kalabileceği durumlara dikkat çekmek ve toplumun dikkatini belirlenen hedeflere çekecek politikalar üretme vasıflarıyla STK’lar gelişmiş toplumların en önemli değerlerindedir. Nihai amaç çoğu zaman toplumsal faydanın ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi olsa da bireyin sosyalleşmesi, baskı unsuru özelliği de sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin

³⁴ Tarhanlı, Turgut; “STK’lar ve İnsan Hakları”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları** İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No: 13, 2006, s.2.

³⁵ Güder, Nafiz (Editör); **Sivil Toplumcunun El Kitabı**, 2. b., STGP STK Ekibi, Sivil Toplum Geliştirme Programı, Yerel Sivil Girişimler Projesi, Ankara, 2005.

kimi zaman nedeni kimi zaman ise sonucu olmuştur. Bu aşamada STK'lar ana faaliyet konuları bakımından da aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir

- a) Bağış ve yardım kuruluşları
- b) Sosyalleştirme ve kültürel etkinlik kuruluşları
- c) Yöresel hemşeri dayanışma kuruluşları
- d) Çalışma hayatı ve mesleki örgütlenme amaçlı kuruluşlar
- e) Çevre, yaban hayatı ve doğayı koruma ve geliştirme amaçlı kuruluşlar
- f) Araştırma ve eğitsel faaliyetleri amaç edinmiş kuruluşlar
- g) Belirli bir ideolojiyi tutundurma ve yayma amaçlı kuruluşlar
- h) Dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik hizmet kuruluşları
- i) Bireysel özgürlükler ve insan haklarını savunma amaçlı kuruluşlar
- j) Sağlık hizmetleri odaklı kuruluşlar
- k) Sosyal hizmet odaklı kuruluşlar
- l) Kalkınma ve konut edindirme amaçlı kuruluşlar
- m) Sportif amaçlı kuruluşlar
- n) Düşünce ve fikir oluşturma (think-tank) kuruluşları
- o) Uluslar arası faaliyet kuruluşları

Niceliksel açıdan baktığımızda Türkiye’de kabaca toplam 150 bin kadar sivil toplum unsuru olduğu bilinmektedir. Bunların 60 bin kadarı hemşeri dernekleri, 80 bini STK’lar, 5000 civarı meslek odaları ve 3000 kadarı da vakıflar olarak görülmektedir.³⁶ Ancak tüm bu yapıların İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı’na kuruluş aşamasında başvuru yapmaları ve yıllık beyanname verme yasal zorunlulukları sebebiyle ilgili kamu kuruluşu haricinde bir veri tabanında kayıtlarına halen rastlanamamaktadır. Kamuya açık, ulaşılabilir nitelikte bir veri tabanının varlığı araştırıldığında, en ayrıntılı ve güncel bilgilere Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM)’nin internet sitesinden

³⁶ Keyman, Fuat; “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No 4, 2004

ulaşılabilir. ³⁷ Ayrıca Bilgi Üniversitesi'nin STK'lar alanında önemli çalışmaları vardır. ³⁸ Tarih Vakfı da bir STK olarak bu alanda uzun zamandır çalışmalar yapmaktadır, STK'lara ilişkin çok sayıda sempozyum düzenlemiş, yapılan çalışmalar basılı hale getirilerek ilgililerin hizmetine sunulmuştur. ³⁹

Debuetsky ⁴⁰, 1970'li yıllarda sivil toplumun ilk örnekleri olarak ortaya çıkan hemşeri derneklerinin Türk toplumuna özgün bir yapı olduğu belirtmektedir. Sebebi ne olursa olsun (yoksulluk, terör, sosyal baskılar vb) göçlerin sonucu olarak toplum içinde yalnızlaşan bireylerin ve ailelerin topluma eklemlenmelerini sağlayan hemşeri dernekleri, kültürel ve yöresel topluluklar özellikle büyük şehirlerde son dönemlerde sıklıkla görülür olmuş ve hatta bu topluluklar arasında da birbirine yakın olanlar arasında birleşmeler ve ortaklaşa hareketler görülmüştür. Bunun ilk aşaması olarak bu tür topluluklar önce dernek vasfı kazanmış ve daha sonraları federasyon ve konfederasyon yapılaşmalarına doğru gitmişlerdir. Bu tür konfederasyonların ortaya çıkması siyasi oluşumların dikkatinden kaçmamış ve bu oluşumların desteğini almak önemli hale gelmiştir. Bu sebeple de partiler ve devlet organları gibi sivil olmayan kurumlar, sivilliklerini ve bu anlamda rüşlerini ispat eden bu sosyal organizasyonların takipçileri ve destekçileri olma yoluna gitmişlerdir. Sema Genel ⁴¹ de çalışmasında Türk sivil toplum hareketinde hemşeri dayanışmasının özgünlüğüne yer vermiştir.

Yardım amaçlı STK'lar da, özellikle toplumsal rekabette galip çıkamayan, türlü sebeplerle kapitalist sisteme mağlup olan bireylerin ve ailelerin bu mağlubiyetlerini kısmen de olsa, gerek nakdi ve aynı yardım anlamında sınırlı, gerekse süre açısından sınırlı olarak bertaraf etme amacıyla gönüllüleri bir araya

³⁷ STGM'nin internet adresi: www.stgm.org.tr dir. Sitenin ana sayfasında STK'lar için sürekli bilgi güncelleme ve yeni kayıt olma imkânı sadece form doldurup mail atma yolu ile yapılabildiğinden, verilerin güncelliği ve doğruluğu konusunda şüphe duyulmamıştır.

³⁸ Bilgi Üniversitesi'nin Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi vardır ve bu birim özellikle STK yöneticisi ve çalışanlarına yönelik çeşitli eğitimler ve konferanslar düzenlemektedir. Bununla ilgili daha ayrıntılı bilgi için <http://stk.bilgi.edu.tr/> adresine bakılabilir.

³⁹ Tarih Vakfı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın sağladığı destekle 1995 yılında Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Bilgi Merkezi'ni kurarak, Türkiye'deki önde gelen 2.000'e yakın STK'yı kapsayan bir rehberi İngilizce ve Türkçe olarak yayımlamıştır. Ayrıntılı bilgi için <http://www.tarihvakfi.org.tr/ayrinti.asp?StrId=6> adresine başvurulabilir.

⁴⁰ Dubetsky, Alan; "Kinship, Primordial Ties, and Factory Organizations in Turkey: An Anthropological View", **International Journal of Middle East Studies**, No:7, 1976, ss.433-451.

⁴¹ Genel, Sema; "NGO's as the Link Between State and Society? Women's Community Centers in Southern Turkey", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bilkent Üniv., 2002.

toplayarak hem fon yaratmaya hem de yaratılan fonu hakkaniyet ölçülerinde dağıtmaya gayret göstermektedirler. Bu, aslında kapitalist sistemin de kendi bünyesinde var olmasını istediği unsurlardan birisidir. Çünkü ideal bir sistemde yenilen, kaybeden, ezilen olmamalıdır, olma durumunda da sistem kendi sigorta sistemini devreye sokmalıdır. Bu bakış açısıyla yardım amaçlı STK'lar kapitalist sistemin vazgeçilmezleri arasındadır. Gelişmiş kapitalist toplumlara bakıldığında da yardım amaçlı derneklerin ve toplulukların sayısının bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Özellikle bağımsız olduğu iddia edilen kiliseler gibi dinsel kurumların ayakta kalabilmeleri için yoğun biçimde bağış toplama etkinlikleri, kampanyaları yapıldığı bilinmektedir. Bu tür organizasyonların varlığını sürdürebilmesi siyasi kurumlar için de önemlidir. Aksi durumda toplumsal barışın din ve diğer sınıfsal ayrımlar temelinde bozulması kaçınılmaz hale gelebilir. Dolayısıyla bu tür ülkelerde STK'ların varlıklarını sürdürmeleri siyasal kurumların da varlıklarını sürdürmeleri anlamına gelmektedir. Bazı durumlarda siyasal sistem STK'lara karşı tavır alsa ve karşıt uygulamalarda bulunsa da, burada sayılan sebeplerden ötürü sivil yapı karşısında üretilen politikalar ve faaliyetler uzun süreli olamayacaktır.

STK'lar aslında çıktığı ülkeler itibarıyla da (sosyalist ülkelerin dışındaki ülkeler) önemli özelliklere işaret etmektedirler. STK'lar neden kapitalist ülkelerde daha yaygındırlar ya da daha ön plandadırlar? Bu sorunun cevabı muhtemelen, siyasi kurumlar dışında ortaya çıkan kurumların birincil amaçlarının kâr maksimizasyonu olmasıdır. Ancak son dönemlerde yine STK'ların baskılarıyla, bu tür işletmeler de yıllık kazançlarının bir bölümünü merkezinde maddi çıkar elde etmek olmayan, toplumsal yaraları kapatma amaçlı sosyal sorumluluk projelerine ve faaliyetlerine ayırmaya başlamışlardır. Bu durumun gerçekleşmesinde ilgili ülkelerin iktidar sahiplerinin de gerek tavsiyelerle gerekse hukuksal düzenlemelerle (sosyal sorumluluk faaliyetlerine vergi muafiyeti gibi) payı bulunmaktadır. Ancak bu payın ortaya çıkmasında da devlet organlarının sivil toplumu karşılarına almamak amaçlı çekincelerinin bulunduğu da unutulmamalıdır.

Bazı kurumlar STK gibi görünseler de aslında bir çeşit kartel oluşumlarının gizli isimleri ve anlaşmalarını taşır ve korur vaziyettedirler. İşçiler karşısındaki işveren örgütlerinin, iş adamları ve sanayici birliklerinin ortaya çıkışları bu grup altındadır. Oysa STK, toplumsal çerçevede tek başına erk sahibi olmayan bireylerin bir toplumsal hareketidir. Bu tür organizasyonların üyeleri olan sanayici ve iş adamları ise zaten belirli bir erkin sahibidirler ve sivil toplum örgütleri onların var olmak istemedikleri faaliyetlerin aktörleridirler.

Ulusal ve yerel ölçekteki STK'ların yapısı buldukları, işinde yaşadıkları topluluklarca ve onların ihtiyaçlarına göre şekillenir. Yer altı zenginlik kaynaklarından yoksun bir ülkede bu kaynakları koruma ve yabancılara satışını engelleme odaklı bir sivil toplum hareketinin olması beklenmez. Coğrafyasında bugüne kadar hiçbir büyük deprem görmemiş bir ülkede depreme yönelik bilgilendirme, yönlendirme ve arama kurtarma odaklı sivil toplum organizasyonlarının olması beklenmez. Yıllık geliri 40 000 \$'lar seviyesinde olan ve bu gelirin ülke genelinde düzgün dağıldığı yerlerde yardım ve bağış derneklerinin çok ön planda olmaması beklenir. Bu noktadan hareketle, STK'lar aslında buldukları ülkelerin aynalarıdır. Onlar aslında devletlerinin eksik kaldığı yetemediği noktaların işaretçisi, habercisi ve yara saranıdır. Ancak bu yaraları sararken ve eksiklikleri giderirken Neo-liberal özelleştirme, devletin küçülmesi ve etkin olmayan devlet telkinlerinin yeniden üreticisi olmamaya özen göstermeleri gerekir⁴². Hatta devletin verdiği hizmetlerin eksik etkinlikte olduğunu, STK'ların bu hizmetleri kendilerinin daha iyi yapacağı iddiası da son dönemlerde Neo-Liberal ve bireyci toplumlarda yaygınlaşmıştır.

STK'lar yoklukların, eksikliklerin ve yanlışlıkların karşında kurulmuşlardır. Aslında buradaki yokluklar, eksikler ve yanlışlıklar bölgenin ve ülkenin siyasi iktidarı tarafından yönetilmeli ve giderilmelidir. Ancak bu durum devletin sosyal politikalar üretmemesi, gerekli yasal düzenlemelerin yapılmaması veya var olan düzenlemelerin uygulamada gerektiği gibi denetlenmemesi, devletin sosyal devlet olup olmaması gibi faktörlerle çok yakından ilgilidir. Örneğin

⁴² Yentürk, Nurhan; "Demokratik Kitle Örgütlerinden STK'lara", **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi", No: 11, 2006, s.35.

Ülkemiz anayasasının ilgili maddesinde⁴³ “Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder.” ibaresi bulunmasına rağmen, ülkemizde bu durum sadece, aşağıda belirtilen yardım ve destekler kapsamında, ulusal ve mahalli ligleri olan ve genellikle olimpik sporlar arasında yer alan belirli spor dalları için geçerlidir:

Kulüplerin faaliyetlerini daha iyi bir Şekilde yürütebilmelerini sağlamak amacıyla Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü bütçesinde yer alan yardım deneği;

- a) Spor malzemesi, araç ve gereç,
- b) Tesis yapımı, bakımı ve onarımı,
- c) Tzklerdeki amaç doğrultusunda eğitim, bilim, kültür ve sanat faaliyetleri,
- d) Sağlık hizmetleri,
- e) Sigortalama ve sosyal güvenlik hizmetleri,
- f) Kira ve benzeri zorunlu giderler,

için kullanılmak üzere il müdürlükleri aracılığıyla kulüplere ayni ve nakdi olarak aktarılabilir⁴⁴.

Dolayısıyla lkemizdeki spor federasyonlarından sadece bir kısmı devlet organlarının bünyesinde faaliyet göstermekte, ligleri kurulmakta, bu türlerin dışında kalanlar siyasal iktidar veya devlet otoritesi tarafından tanınmamaktadır. Bu durumda da diğer sporları yapmak isteyen insanlar için ya var olanlar doğru üstü kapalı bir zorlama ya da çözümsüzlük bulunmaktadır. Öyleyse bu durumda bireyler arzu ettikleri spor faaliyetlerini yapabilmek amacıyla çoğu zaman devlet desteği alamadan, sadece kendi bireysel imknlarını kullanarak yerel spor toplulukları ve kulüpleri kurma yoluna gitme durumunda kalmışlardır. Bu spor dalları ülke çapında popüler oluncaya kadar, ya da popüler spor dallarında bile olsa belirli bir uzmanlık ve üst liglere gelinceye kadar ilgili spor faaliyetlerinin varlığı tamamen sivil harekete bağlı olacaktır. Burada bahsedilenlerin dışındaki

⁴³ TC Anayasası 3. Bölüm Ekonomik ve Sosyal Hak ve devler, IX. Kısım: Gençlik ve Spor bölümü.

⁴⁴ 25869 Sayılı R.G. Gençlik ve Spor Müd. Gençlik ve Spor Kulüpleri Yönetmeliği.

spor faaliyetleri ise profesyonel anlamda yapılan faaliyetlerdir ve özellikle ülkemizde son yıllarda bu tür spor kulüpleri, var olanı tescil ettirmek adına anonim şirket vb. olarak şirketleşme yoluna giderek sivil toplum hareketinin bir parçası olmadıklarını tescil ettirmeyi seçmiş ya da bu yola girmişlerdir.

Aynı faaliyet alanında varlığını sürdürürken bir çok STK'nın kendi aralarındaki iletişim ve koordinasyon eksikliği sebebiyle birbirlerinin tecrübelerinden ve bilgi birikimlerinden yararlanma çabası göstermedikleri görülür. Başlangıçta sayıca çokluğun çeşitlilik ve daha fazla fayda yaratma olarak algılanmasına rağmen,⁴⁵ bu durumda verimsiz ve etkinsiz bir kalabalığa dönüşme riski taşır.

STK'lar, hizmet üretirken tüm koşullar eksiksiz sağlansa bile, hizmetin kişisel deneyime dayanan soyut etkinlik olma özelliğinden dolayı, hizmeti ulaştıran kişinin kişisel tutumları önem taşır. Örneğin, okul sonrasında öğrencilerin eğitimini desteklemeye çalışan bir STK'daki gönüllülerin çocuklara karşı tavırları hizmetin bütününe etkilemektedir. Eğitimci istekli bir ders anlatmadığı sürece, ortamdaki diğer tüm etmenler (oyun aletleri, bilgisayarlar, ilgi çeken kitaplar vs.) iyi olsa bile verilen hizmet kötü olarak algılanabilir.⁴⁶

STK'ların amaçları maddi çıkar maksimizasyonu olmasa da faaliyetlerini sürdürebilmek için belirli kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu faaliyetler yukarıda bahsedildiği gibi direkt nakdi ve aynı yardımlar olabileceği gibi, sosyal ve kültürel etkinlikler, panel sempozyum ve gösterilen, eğitim seminerleri gibi faaliyetler olabilir. Özellikle yerelde faaliyet gösteren birçok sivil toplum örgütü bu faaliyetleri gerçekleştirmek için kendi kaynaklarını bireysel çabalarla, bağışlarla, hibelerle karşılar; ağırlıklı olarak ulusal çapta yer alan geniş çaplı örgütler gerek iç ve dış kaynaklı proje ortaklıklarından elde ettikleri gelirler, gerek siyasal kurumlar ve devlet yardımları, gerekse büyük şirketlerin sosyal sorumluluk kapsamındaki destekleriyle faaliyetlerini sürdürebilmektedirler. Her iki sivil toplum örgütlenmesi için de örgütlenmenin türüne bağlı olarak sosyal

⁴⁵ Yaman, Yılmaz; "Sivil Toplum Kuruluşlarında Gelişmeye Giden Yolda Bir Araç: Benchmarking", **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:4, Ekim- Aralık, 2003. s.1.

⁴⁶ Yaman, Yılmaz; "Sivil Toplum Kuruluşlarında Hizmet Kalitesi ve Ölçümü", **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı: 3, Temmuz -Eylül 2003.

harcamalar için harcanabilir gelir elde etme amaçlı ticari faaliyetlere de izin verilmektedir. Örneğin dernek çatısı altındaki bir sivil toplum örgütlenmesi dernekler kanununun elverdiği ölçüde gelir getirici faaliyetler içerisinde bulunmakta, dernek üyeliklerinden dolayı aidat gelirleri elde etmekte, vergi muafiyetleri sayesinde masraflarının en aza indirgemekte, gönüllü çalışma katkılarıyla da aktif ve ücretli çalışanlarını en alt seviyede tutmaktadır. Buradaki amaçlardan birisi de aslında, mevcut kaynakları en etkin şekilde değerlendirerek en fazla insana ulaşmak, en fazla etkinliği gerçekleştirmek, toplumsal yönlendirmeyi ve sosyal toplum hareketini ayakta tutabilmektir. Buradan hareketle, elde edilen her bir kuruluş, her bir gönüllü çalışma saati, her bir faaliyet saati, her bir sempozyum ve konferans, panel katılımcısı ve etki düzeyi son derece hayati öneme sahiptir. Kaynaklarını etkin kullanamayan STK'lar, faaliyetlerini her an durdurma riskiyle karşı karşıya kalabilirler.

Bu konu başka bir açıdan irdelendiğinde STK'lar, var oluş amaçları, yerel ve ulusal çapta olmaları vs. yönüyle farklı girdi kaynak kompozisyonunu kullanarak çoğu zaman farklı çıktı(lar) üretirler. Ancak yine de birbirine benzer amaçlarla kurulmuş STK'ların benzer girdileri kullanarak benzer süreçlerle benzer çıktılar ürettiklerini iddia etmek çok da yanlış olmayacaktır. Böylece STK'ların çoklu kaynak girdisi altında ürettikleri çoklu çıktılar açısından bakıldığında; hangi örgütün diğerine göre daha etkin olduğu sıralamasını yapmak mümkün hale gelir.

Ülkemizde ve dünyada STK'lar son yıllarda sayıca hızla artmış olmasına rağmen nitelikli çoğunluk bakımından aynı şeyi söylemek çok doğru olmayabilir. Keyman⁴⁷, STK'ların toplumsal değişime etkilerinin hala minimal düzeyde olduğunu belirtmektedir.

A. Sivil Toplum Kuruluşlarının Belirli Yapısal Özelliklerine Göre Sınıflandırılması

STK'lar faaliyet gösterdikleri coğrafya, kullandıkları kaynaklar, tüzel ve organizasyonel yapı ve hedef kitleleri bakımından değişik sınıflara ayrılabilirler. Bunlar aşağıdaki biçimde açıklanmışlardır.

⁴⁷ Jan Aart, Scholte ve Keyman, Fuat; a.g.m., s.16.

STK'lar faaliyet gösterdikleri coğrafya bakımından dört grupta incelenebilir:

- a) Yerel STK'lar, örneğin: İzmirli Eğitimciler Derneği
- b) Bölgesel STK'lar, örneğin: Ege Bölgesi Sanayicileri Odası
- c) Ulusal düzeyde faaliyet gösteren STK'lar, örneğin: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, TEMA
- d) Küresel düzeyde faaliyet gösteren STK'lar, örneğin: Green Peace, Human Rights⁴⁸ örgütü.

Beslendikleri kaynaklar açısından da STK'lar ikiye ayrılabilir:

a) Kitle STK'ları: Bağışlar ve gönüllü çalışma esasıyla varlıklarını sürdürebilen STK'lardır.

b) Profesyonel STK'lar: Bu tür örgütler daha çok üye sayısının az, ücretli çalışan sayısının yoğunlukta olduğu örgütlerdir. Genellikle çalışanlar aktif çalışma hayatı sonrasında gelen emeklilerdir. Düşük ücret ve bir nevi gönüllü katılımı faaliyetler sürdürülür. Fransa'da Kasım Nisan ayları arasında günde 300-400 bin yemek dağıtan kuruluş "Restaurants du coeur" (gönül lokantaları) bu mantalite ile çalışırlar⁴⁹.

c) Kamu denetimli STK'lar: Kuruluşları olmasa da faaliyetleri ve işleyiş biçimleri devlet eliyle düzenlenen ve denetlenen STK'lar. Meslek odaları buna örnek olarak verilebilir.

d) Kamu STK'ları: Aslında STK kavramıyla çelişse de toplumsal faydanın bağış ağırlıklı bir finansman ile devlet tarafından kurulmuş dernek ve vakıflara aktarılmasıyla oluşan STK'lardır. Bunların örgütlenmesi de devlet eliyle yapılmakta ve idare edilmektedir. KIZILAY buna güzel bir örnek olarak verilebilir.

STK'lar tüzel kişilikleri ve organizasyonel yapı bakımından ve tabii oldukları yasal dayanakları ile de aşağıdaki biçimde sınıflandırılabilir:

⁴⁸ İnsel, Ahmet; Sivil Toplum..., a.g.m., s.8.

⁴⁹ İnsel, Ahmet; Sivil Toplum..., a.g.m., s.10.

a) Dernekler: En az yedi gerçek kişinin kazanç paylaşımı dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır⁵⁰.

b) Gençlik ve Spor Kulüpleri⁵¹: Derneklerden başvurmaları halinde; spor faaliyetine yönelik olanlar spor kulübü, boş zamanları değerlendirme faaliyetine yönelik olanlar gençlik kulübü ve her iki faaliyeti birlikte amaçlayanlar gençlik ve spor kulübü statüsünü kazanırlar. Kulüpler; 4/11/2004 tarihli ve 5253 sayılı Dernekler Kanunu ile 31/3/2005 tarihli ve 25772 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Dernekler Yönetmeliğinde belirtilen gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulabilir (m.5). Kulüpler diledikleri gençlik faaliyeti türü veya spor dalında faaliyet gösterebilirler. Dernek ve kulüpler faaliyet gösterecekleri gençlik faaliyeti türünü veya spor dalını tescil esnasında taahhüt etmek zorundadırlar (m.25).

c) Vakıflar: Gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır. Bir malvarlığının bütünü veya gerçekleşmiş veya gerçekleşeceği anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan haklar vakfedilebilir. Vakıflarda üyelik olmaz. Belli bir ırk ya da cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz⁵².

d) Birlikler ve kooperatifler: Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı de değişir sermayeli teşekküllerdir⁵³. AB Tanımlarına göre bu grupta, büyük kentler dışında bulunan köy, kasaba, belde ya da ilçe gibi küçük ölçekli yerleşimlerde kurulan ekonomik ve toplumsal dayanışma amaçlı kuruluşlar bulunur. Aslında kooperatifler kâr amaçlı kuruluşlar olmalarına rağmen STK işlevini sivil kooperatif tüzel kişiliği altında sürdüren yapılanmalar da bulunmaktadır.

⁵⁰22.11.2001 Tarih 4721 Nolu Türk Medeni kanunu, İkinci Bölüm, m.56.

⁵¹ 25869 Sayılı Gençlik ve Spor Müd. Gençlik ve Spor Kulüpleri Yönetmeliği.

⁵² 22.11.2001 Tarih 4721 Nolu Türk Medeni kanunu, Üçüncü Bölüm, m.101.

⁵³ 1161 Sayılı Kooperatifler Kanunu, m.1.

e) Sendikalar ve konfederasyonlar⁵⁴: Sendikalar, işçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip kuruluşlara denilir. Konfederasyon, değişik işkollarında en az beş sendikanın bir araya gelmesi suretiyle meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip üst kuruluşlara denilir.(m.2). İşçi sendikaları, işkolu esasına göre bir işkolunda ve Türkiye çapında faaliyette bulunmak amacı ile bu işkolundaki işyerlerinde çalışan işçiler tarafından kurulur. İşveren sendikaları, işkolu esasına göre bir işkolunda ve Türkiye çapında faaliyette bulunmak amacı ile bu işkolundaki işverenler tarafından kurulur (m.3).

f) Meslek Odaları: Mühendislik ve mimarlık ihtisas mensuplarının müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleriyle ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplinini ve ahlakını korumak için gerekli gördüğü bütün teşebbüs ve faaliyetlerde bulunmak, Meslek ve menfaatleriyle ilgili işlerde resmi makamlarla işbirliği yaparak gerekli yardımlarda ve tekliflerde bulunmak, meslekle ilgili bütün mevzuatı normları, fenni şartnameleri incelemek ve bunlar hakkındaki görüş ve düşünceleri ilgililere bildirmektir. ⁵⁵ Meslek odaları her ne kadar bir dönemin en aktif muhalif ve siyasi yapı karşısında etkin sivil güçleri de olsalar, sivil toplumun gönüllülük esasına aykırı bir biçimde meslek mensuplarına üye olma zorunluluğu ve beraberinde üye aidatı gibi külfetler getirdiğinden, STK olup olmadığı konusunda ciddi biçimde eleştirilirler.

g) Topluluklar: İsim olarak topluluk olarak bilinseler de çoğunlukla gençlik kulüpleri ya da üniversiteler bünyesinde kulüpler olarak faaliyet gösteren gruplardır. Halkoyunları toplulukları, bilim ve teknoloji toplulukları, genç girişimciler kulüpleri bunlara örnekler olarak gösterilebilir.

h) Diğer girişimler: Kavram olarak STK kapsamına girseler de henüz yasal bir zemine oturamamış platform, sivil inisiyatif, koza, sivil girişim, demokratik kitle örgütlenmesi gibi yapılar bu gruplar arasında sayılabilir. Bu

⁵⁴ 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu.

⁵⁵ 6235 Sayılı TMMOB Kanunu.

grupların çoğu tüzel kişilikleri bulunmadığından devlet otoritesi bakımından muhatap kabul edilmemektedirler⁵⁶.

Aydın Uğur⁵⁷ diğer girişimler içindeki demokratik kitle örgütlerini diğerlerinden ayrı tutmuş, sivil toplumun öncüsü gibi betimlemiş ve üye sayısına karşılık türlü etkilere karşın verilecek tepkide bir araya getirilebilen kitlenin bu örgütler arasında önemli bir etkinlik kriteri olabildiğinden bahsetmiştir.

AB Sivil Toplum Veritabanı (CONECCS) ise, burada sayılanlara ilave olarak siyasi partilerin dışındaki oluşumlardan; ticaret birlikleri, işveren kuruluşları, profesyonel federasyonlar, hizmet ve üretim birlikleri, yerel yönetimlerin bir araya gelerek kurdukları örgütler, politik ilgi grupları, dinsel ilgi grupları ve öğrenci birliklerini de STK kapsamına almaktadır⁵⁸.

STK'lar sınıflandırılırken çıktılarında faydalandırmak istedikleri hedef kitleye göre de farklı gruplarda ele alınırlar. STK'ların hedef kitleleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- a) Tüm insanlar,
- b) Çocuklar,
- c) Gençlik,
- d) Kadınlar,
- e) Yaşlılar,
- f) Belli bir meslekte olanlar,
- g) Belli bir kurumda çalışanlar,
- h) Yoksullar,
- i) Engelli,
- j) Belli bir hastalığı olanlar,
- k) Belli bir topluluk-hemşeriler,
- l) Belli bir okul mezunları,
- m) Doğal Hayat: Çevre, bitkiler, orman, evcil ve yaban hayvanlar.

⁵⁶ Güder, Nafiz; a.g.e., s.14.

⁵⁷ Uğur, Aydın; "STK'lar ve Ağ Tipi İletişim", **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No: 8, 2004, s.25.

⁵⁸ Güder, Nafiz; a.g.m., s.14

STK'lar iktisadi ve sosyolojik açıdan farklı açılardan görülen yoksulluk kavramını azaltabilmek için farklı yollar seçebilirler. Bunlar:

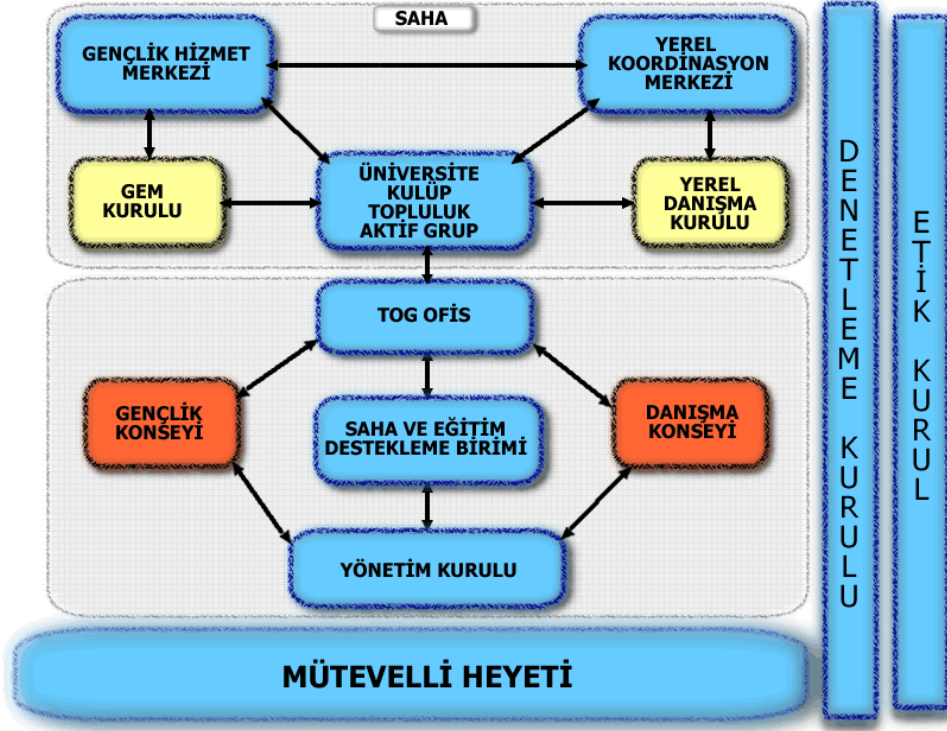
- a) Nakdi yardımlar: Genelde çok tercih edilen bir yöntem değildir
- b) Gıda yardımları: Özellikle fiziksel anlamda maddi yoksulluk sonucunda yaşamını devam ettirebilecek besini alamayanlara yapılacak olan yardımdır. Bugün özellikle nakdi yardımlar toplayarak, yardımların yoksulluğun görüldüğü toplumlar içerisindeki üretim ve dağıtım kanallarını kullanmak suretiyle yapılması benimsenir. Ülkeler arası gıda transferleri hem lojistik problemleri yaratabilir hem de yardımın yapıldığı ülkedeki yetersiz üretim ve dağıtım kanallarını tamamen yok edebilir.
- c) Sosyalleştirme yardımları: Temel gıda ihtiyaçları haricinde kişilerin sosyalleşme ihtiyaçlarının karşılanmasını hedefler. Sosyalleştirme yardımları iki şekilde yapılabilir: Doğrudan nakdi yardım yaparak bireyin bu ihtiyaçlarını karşılamasını beklemek. Ancak bu durumun sürekli devam problemi olacaktır; bireylere sürekli nakdi yardım yapmak bir STK için neredeyse imkânsızdır. Diğer yardım şekli ise hizmet yoluyla. Sağlık hizmetlerinin bu bireyler için belirli açılardan ücretsiz yapılması, tiyatro-sinema vb. kültürel faaliyetlerinin ücretsiz karşılanması, eğitim ve beceri kazandırma faaliyetlerinin ücretsiz sağlanması bunlara örnek olarak verilebilir.

STK'ların genelde sahip oldukları insan kaynağı aşağıdaki biçimde sınıflandırılabilir:

- a) Kurucular (STK türüne göre farklılık gösterebilir),
- b) Üst yönetim grubu veya mütevelli heyeti,
- c) Profesyonel veya profesyonel olmayan yöneticiler,
- d) Denetleyiciler,
- e) STK grubuna göre alan uzmanları ve proje danışmanlar,
- f) Proje Ekip Sorumluları,
- g) Üyeler,
- h) Gönüllü çalışanlar.

Bu insan kaynağının organizasyon şeması içine dağılmış bir örneği Şekil Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1: Gelişmiş Bir STK Organizasyonel Yapılanması

Kaynak: Toplum Gönüllüleri Vakfı⁵⁹, 2008.

B. Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi

Sivil toplum ve kuruluşları bulunduğu toplumda infial yaratma potansiyeli olan patlama noktalarının sigortası gibidir. Sokak çocukları toplumun gizli yaralarından ve gelecekteki potansiyel suçluların ve asayiş suçlarının habercisi gibi görünmekle birlikte; sokak çocuklarının gelişimini, ıslahını ve mesleki eğitim vb. faaliyetlerle toplumun dışına itilmesini önleyerek toplumla bütünleşmesini amaç edinen STK’lar sayesinde bir patlama noktası daha böyle bir toplumsal sigorta sistemiyle önlenmeye çalışılır. Aslında burada esas olması gereken, bu duruma tamamen devletin tüm organlarıyla hakim olmasıdır. Ancak özellikle

⁵⁹ “Toplum Gönüllüleri Vakfı”, <http://www.tog.org.tr/abs/articlefiles/80-GENELV1.2.gif>, (05.07.2008).

kapitalist ülkelerde durumun böyle olmadığı, sokakta yaşayan çocuklar, bireyler ve ailelerin çok önemli boyutlara geldiği de bilinmektedir.

STK'lar genellikle iki şekilde faaliyet göstermektedirler:

- a) Devlet otoritesine eksikliklerini gösteren faaliyetlerde bulunmak,
- b) Toplumsal eksiklikleri bizzat kendisi olarak gidermeye çalışmak.

Örneğin yoksullukla mücadelede STK'lar yoksulluk ile ilgili bölgelere, yoksulluğun büyüklüğüne ve derecesine dikkat çekmek ve yetkilileri göreve çağırmak, öneride bulunmak ve birlikte çözüm yolları bulmak üzere faaliyet gösterebilirler. Bu faaliyetlerin sonucunda fayda elde etmiş olan bireyler ve gruplar, çözüm devlet eliyle gerçekleştiği için bunun devlet-vatandaş ilişkisinin bir sonucu olarak, bir vatandaşlık hakkı olarak algırlar. Diğer türlü, STK'lar yardım kampanyaları, bağış toplamalar şeklinde yoksulluğu engellemeye çalıştıklarında bu öncelikle geçici çözüm olacaktır. Bundan da önemlisi, yapılan bu yardım faaliyeti, yoksul bireyler ve gruplar için bir muhtaç-yardım eden şeklinde, aslında bireyi ya da grubu manevi anlamda zorlayan bir yapı içerisine sokacaktır. Bu ikinci durum STK'nın direkt olarak yapmasının beklenmediği ve arzulanmadığı faaliyetlerdendir. Ülkemizdeki "Haydi Kızlar Okula Kampanyası" da dolaylı olarak bu gruptaki STK faaliyetlerinden birisidir.⁶⁰

Siyasi partiler sivil toplumu ve dolayısıyla aktif yurttaşlık yapısını seçimlerde kendi lehlerinde ve saflarında bulunmaya ikna edebilmek amacıyla, - nadiren de olsa bunun olması gerekliliğine karşın taşıdıkları inanç ile- özellikle seçim önceleri hazırlanan "biz kazanırsak"ın sonucunu gösteren seçim bildirgelerinde ve parti programlarında sivil toplumun yönetime katılımıcılığının gereklerine ve bunun destekçileri olacaklarına dair vaatlerde bulunmuşlardır⁶¹.

⁶⁰ Buğra, Ayşe; "AB Müzakere Sürecinde STK'lar ve Yoksulluk", **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi", No: 12, 2005, s.3, 4, 13.

⁶¹ Öner, Şerif ve Tan, Mehmet; "Türkiye'de Siyasi Partilerin Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşlarına Kavramsal-Kuramsal Yaklaşımları", **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2000.

Bazı durumlarda STK'lar siyasi iktidarın kendini devam ettirebilmesi amacıyla açıktan ya da kapalı biçimde desteklenebilmektedir⁶². Muhafazakâr bir partinin o muhafazakâr bir çizgide olduğunu belirten bir sivil toplum örgütü ile ilişkide olması, din temellerinde kurulan bir siyasi iktidarın kendi parti üyelerinin ağırlıklı olarak odağında olduğu bir sivil toplum oluşumunun içerisinde olması bu durumun örnekleri arasındadır⁶³. Öyleyse toplumun siyasi yönü burada örneklendiği gibi benzer durumlarda arka bahçesi olarak sivil toplum oluşumlarını kullanabilmektedir. Bu durum literatürde STK'ların suiistimali olarak tanımlanmaktadır⁶⁴.

Siyasete ilginin azalması, seçimlere katılan sayılarında görülen düşüş ve toplumun siyasal iktidara duyarsızlaşması Neo-Liberal sistemlerin bir sonucudur. Yentürk'e göre⁶⁵ “Siyasi başarı kriteri tek ve bunun dışında bir alternatif olmayınca refahı artırmak, toplumsal dengeleri korumak için siyasi partilerin ve parlamentonun yapabileceği bir şey yok algısı yaygınlaşıyor. İster sol ister sağ partiler olsun ekonomi politikası olarak piyasanın dediği olur ilkesini benimsemeye başlayınca siyaset neredeyse kendi kendisini gereksiz kılmaya başlıyor. Seçimlere katılım da her yerde düşüyor. Başta AB'de aktif katılımcı gençlik/yurttaş içni projeler/politikalar üretilmeye başlanıyor“. Dolayısıyla, bireylerin siyasetten ve politikadan istediklerini alamayacakları düşüncesi onları devlet ve piyasa mekanizmasının dışında tanımlanan üçüncü bir yapıya yani STK'lara doğru itmiştir.

Akatay ve Yelkialan⁶⁶ STK'ların toplum içerisindeki görevlerini; demokrasi bilincini geliştirmek, küreselleşmeye katkı sağlamak, iktisadi kalkınmayı sağlamak, sosyal refah seviyesini artırmak, kamu hizmetlerine katkıda bulunmak ve belli ekonomik işlevleri yerine getirmek biçiminde toparlamışlardır. Şüphesiz buradaki görevler ya da işlevler daha da genişletilebilir ancak buradaki kavramların da geniş yelpazelere yayılabileceği de göz önüne alındığında

⁶² Keyman, Fuat; Sivil Toplum..., a.g.m., s.31.

⁶³ İnel, Ahmet; Sivil Toplum..., a.g.m., s.13-14.

⁶⁴ Jan Aart, Scholte ve Keyman, Fuat; a.g.m., s.18.

⁶⁵ Yentürk, Nurhan; a.g.m., s.34.

⁶⁶ Akatay, Ayten ve Yelkialan, Nazan; **Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve İnsan Kaynakları Yönetimi**, Ekin Yayınevi, Bursa 2007, ss. 31-43.

buradaki sınıflandırmanın yeterli olduğu da görülür. Dolayısıyla toplum içerisinde STK'lara aslında çok önemli yapıcı, uygulayıcı, denetleyici ve düzenleyici roller verilmektedir. Buna bağlı olarak da STK'lar kendi girdi faktörlerini, faaliyetlerini ve ürettikleri mal/hizmet cinsinden faydayı; toplum içerisinde üstlendikleri işlevlere göre organize edeceklerdir.

Sivil toplumun devamını sağlayabilmek için profesyonelleşme arayışları ve STK anlayışının kaybolması⁶⁷ son dönemlerde STK'ların tartışılan bir yüzüdür. Hayatta kalabilmek için ve işlevlerini yerine getirebilmek için bazı STK'lar kaynak bulma amaçlı olarak kendilerine sağlanan ulusal ve özellikler AB hibeleri şeklinde kullanıma sunulan projelerden pay sahibi olmak ve o proje etrafında yoğunlaşarak faaliyetlerini bir nevi daraltmak yolunu tercih etmektedirler. Dolayısıyla ilgili projeleri alabilmek için asgari gereksinimleri karşılamak gerektiğinden gerek altyapının profesyonelleşmesi gereksinimi gerekse kamu kuruluşları ya da diğer özel sektör kuruluşları ile ortak çalışma gerekliliği STK'ların faaliyet alanlarını daraltabilmektedir. Hatta yoğun proje uygulama süreci içerisinde varoluş amaçlarının da dışına çıkabilmektedirler.

Demokrasiyi yerleştirmede ve topluma yaygınlaştırmada STK'lara ihtiyaç bulunmaktadır.⁶⁸ Güçlü bir sivil toplum yapısı devleti şeffaf ve sorumlu hale getirir⁶⁹. STK'lar temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçme aracıdır⁷⁰: Temsili demokrasilerde sadece oy kullanmak ile topluma karşı demokrasi anlamında sorumluluğunu yerine getirdiğini düşünen ancak pasif olarak seçen rolü alan vatandaşın aktif (ya da sorumlu) yurttaş olarak toplumsal sorumluluk bilincinde STK'lar içerisinde doğrudan faaliyet göstererek toplumsal değişimlerde pay sahibi olması, daha demokratik bir toplum arayışında önemlidir.

Gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelere yaptıkları yardımın önemli bir kısmını doğrudan STK'lara aktarmaktadırlar⁷¹. Dolayısıyla STK'ların bu kaynakları girdi olarak kullanabilmeleri için, temel gelişmişliklerini ve

⁶⁷ Keyman, Fuat; Sivil Toplum..., a.g.m., s.31.

⁶⁸ Keyman, Fuat; Sivil Toplum..., a.g.m., s.9.

⁶⁹ Keyman, Fuat; Sivil Toplum..., a.g.m., s.7.

⁷⁰ Yentürk, Nurhan; a.g.m., ss.38-39.

⁷¹ Insel, Ahmet; Sivil Toplum..., a.g.m., s.11.

organizasyonel yapılarını tamamlamaları ve proje hazırlayabilir olmaları gerekmektedir.

Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Kanada'daki sivil toplum hareketlerinin etkisi altında olan Türkiye sivil toplum hareketlerinde de beş temel özellik bulunmaktadır⁷²:

- 1) Toplumsal sorunların çözümünde etkili roller üstlenmek
- 2) Bu sorunların çözümü için devletle ilişki içerisinde olmak
- 3) Suiistimal faaliyetlerine karşı farklı ideolojilere karşı dirençte bulunmak
- 4) Bireysel haklar ve özgürlükler temelinde aktif yurttaşlığa bir geçiş sağlamak
- 5) Toplumsal sorunların çözümü bağlamında, demokratikleşme ve modernleştirmeyi sağlayıcı bir aktör rolü üstlenmek.

Sivil toplum üzerine sorgulanması gereken önemli noktalar Keyman⁷³ tarafından aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- a) STK'lar bağlamında örgütsel yaşam olarak sivil toplum ve kapasite sorunları
- b) Sivil toplumun demokratik toplum yönetime etkisi
- c) Sivil toplumun alternatif bilgi üretme ve katılımcı demokrasiyi alternatif bilgi temelinde hayata geçirme rolü.

Avrupa ülkelerindeki STK'ların finansman ihtiyacının %42'si kamudan, %42'si hibeler ve bağışlar, %16'sı ise kendi yarattıkları kaynaklardan oluşmaktadır.⁷⁴

Dünya Bankası (DB) gibi büyük uluslar arası kuruluşlar son dönemlerde gittikleri ülkelerde STK'ları da muhatap alarak kalkınma projelerine dahil etmektedirler. Böyle olunca da özellikle yoksul ülkelerde uluslar arası STK'ların

⁷² Jan Aart, Scholte ve Keyman, Fuat; a.g.e., s.20.

⁷³ Jan Aart, Scholte ve Keyman, Fuat; a.g.e., s.24.

⁷⁴ İnel, Ahmet; Sivil Toplum..., a.g.m., s.12.

kullandıkları kaynakların ülkenin ilgili organının bütçesinden fazla olması gibi ilginç durumlar da yaşanabilmektedir.⁷⁵

STK'ların amaçlarına ulaşmada kullandığı araçlardan biri, projelerdir. Projelerden yararlanmanın bir faydası olarak, bu sayede STK'ların, sosyal değişimi sağladığı, toplulukların gelişiminde rol oynadığı ve sivil toplumun genişlemesini sağladığı düşünülmektedir.⁷⁶ Her ne kadar böyle düşünülse de pratikte, sadece kaynak yaratmak ve faaliyette bulunmak amacıyla hazırlanmış, benzer şekilde mevcut fonun kullanılabilmesi gereği ile başvurular arasından seçilerek kaynak aktarımında bulunmuş, sözü geçen etkilere nazaran çok sınırlı sayıda etki yaratan ve çok az kişiye ulaşabilen çok sayıda proje uygulaması vardır. Aynı şehirde, benzer konularda faaliyet gösteren STK'ların neredeyse aynı projeleri farklı zamanlarda tekrar tekrar uygulaması buna örnektir. Örneğin, engelliler alanında faaliyet gösteren çok sayıda STK'nın, meslek edindirme fonlarına başvururken sık sık bilgisayarlı muhasebe eğitimi düzenlemesi gibi. Eğitimi başarıyla tamamlayan her engelli kişinin iş sahibi olduğu varsayılsa bile (ki uygulamada bu oranın çok düşük olduğu bilinmektedir), sektörün bu kadar sertifikalı elemana ihtiyaç duyup duymadığı bilinmemektedir.

STK'ların bir başka gelir kaynağı da özel sektördür. Özellikle günümüzde, işletmelerde sosyal sorumluluk kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Her işletme farklı yöntemler kullanarak sosyal sorumluluk görevini yerine getirmektedir. İşletmelerin sosyal sorumluluk anlamında STK'larla ilişkilenmelerine ilişkin bir gruplama şu şekildedir: Sponsorluk; işletmelerin genellikle STK'ların talepleri doğrultusunda önceden belirledikleri ihtiyaçlarına maddi ve/veyaayni destek sağlamak şeklinde gerçekleşir. Secondment; Batı ülkelerinde uygulanan bu yöntemde şirketler, çalışanlarını ücretini şirketin ödemesi koşuluyla mesai saatleri içerisinde önceden talepte bulunan ve belirlenen bir STK'da çalıştırır. Uzmanlık desteği; şirket çalışma alanına dahil veya benzer konularda STK'lara eğitmen,

⁷⁵ Insel, Ahmet; Sivil Toplum..., a.g.m., s.12.

⁷⁶ Çepel, Zühal Ünalp; a.g.m., s. 9.

teknik personel, yönetici vb. destek de bulunarak STK'nın gelişimine katkı sağlar.⁷⁷

STK'ların önemli bir işlevi de özellikle yoksul kesimin eksik haklara sahip oldukları bilincine varmasını sağlamak, bu hakları kullanma yetkisine ve elbette bu hakları kullanma olanağına sahip olmasını sağlamaktır. STK'ların orta vadede toplumsal dönüşüm anlamında en önemli politik vasıfları budur⁷⁸.

Bir etkinlik göstergesi: para toplama maliyetinin toplanan paranın belirli bir oranını geçmemesi, idari harcamaların belirli bir seviyenin üzerine çıkmaması gerekliliğidir (genelde %15 iyi kabul edilir).⁷⁹

III. SİVİL TOPLUMUN KALKINMA İLE İLİŞKİSİ

A. Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı, uzun süre gelişme, ilerleme, modernleşme kavramları ile karıştırılmış, çoğu zaman aynı anlamda birbirini yerine kullanılmıştır. 1950'lerden itibaren kalkınma kavramının hükümetler ve uyguladıkları politikaların belirleyicisi ve yönlendiricisi olan uluslar arası kalkınma kuruluşları tarafından yürütülen soyut, teknokrat, sadece ekonomik büyüme ve sanayileşme odaklı politikalar şeklinde algılandığı söylenebilir.⁸⁰

Sen'de kalkınma, gerçek özgürlükleri genişletme sürecidir. Sağlık, eğitim gibi ekonomik ve toplumsal düzenlemelere ek olarak kamuyu ilgilendiren konularda tartışabilmek, denetime katılabilmek özgürlüğü gibi medeni ve siyasal hakların da belirleyici olduğu bir süreçtir. Özellikle, özgürlüğü ortadan kaldıran zorbalık, yoksulluk, sistematik toplumsal yoksunluk gibi durumların yanı sıra

⁷⁷ Yaman, Yılmaz; "Sosyal Sorumluluk Kampanyaları", **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:1, Ocak, Şubat, Mart 2003.

⁷⁸ İnel, Ahmet; Sivil Toplum..., a.g.m., s.31.

⁷⁹ İnel, Ahmet; "Yoksulluk, Dışlanma ve STK'lar", **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No: 6, 2005, s.9.

⁸⁰ KÜÇÜKTOK, Güven; "Kalkınma, Sivil Toplum ve Türkiye", **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl:3, Sayı: 11, Temmuz-Eylül 2005.

iktisadi fırsatların yetersizliği, basıncı devletlerin varlığı, kamusal hizmetlerin ihmal edilmesi gibi diğer konuların da ortadan kaldırılmasını gerektirir.⁸¹

Kalkınma kavramı 17. ve 18. Yüzyıllarda Latin kökenli batı dillerinde development, développement, desarrollo vb. kelimelerle ifade edilmiştir. Kavramın Türkçe'deki anlam karşılığına bakıldığında, “Yenileşme” hareketinin başlangıcından bu yana, Sened-i İttifak'tan 1982 Anayasası'na kadarki dönemin temel metinlerinde, sadece 1961 ve 1982 anayasalarında yer aldığı görülür. Burada kalkınma, ilerleme(terakki), modernleşme ve “çağdaşlaşma”nın eş anlamlısı olarak kullanılmıştır.⁸²

Kalkınma kavramı aynı zamanda geri kalmış toplumların durumuna ilişkin kullanılır. Bu anlamıyla kavramın ilk kullanımına Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam) ana sözleşmesinde (28 Haziran 1919) rastlanmaktadır. Sözleşmede, “bu halkların refahı ve kalkınması uygarlığın kutsal misyonunu oluşturur” denilerek hem kalkınma hem de kalkınmanın karşıtı olan kalkınmamışlık kavramlarına değinilmiştir. Kalkınma kavramı burada, uygarlık ve çağdaşlık teriminin eş anlamlısı olarak kullanılmış, sosyo- kültürel yapıdaki değişim ön plana çıkartılmıştır. Milletler Cemiyeti tarafından yapılan sonraki yayınlarda ve metinlerde başta olmak üzere takip eden çalışmalarda ekonomik içeriğin farklılaşarak ekonomik kalkınmanın diğer sosyal bilimlerden ayrı, özerk bir nitelik kazandığı görülmüştür.

Kalkınma kavramı, ekonomik anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. 1947'de BM, kalkınma planlarına dair incelemelerinde hükümetlerin ekonomik kalkınmada nihai amacının tüm nüfusun refah seviyesini yükseltmek olduğunu duyurmuştur Bu dönemden itibaren iktisadi kalkınma, az gelişmiş ülkelerdeki kişi başına gelir artışıyla neredeyse eş anlamlı hale gelmiştir.⁸³ (Başkaya, 2000;25)

⁸¹ SEN, Amarty; a.g.e., ss. 17-20.

⁸² Başkaya, Fikret; **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s.21.

⁸³ Başkaya, Fikret; **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s.25.

İlk zamanlarda kalkınma, iktisadi büyüme kavramı ile eş anlamlı sayılmıştır. Bu yaklaşımda bir ülkenin iktisadi büyümesi, kabaca o ülkenin GSMH'sinde yaşanan artışla ölçülmektedir. Süreklilik ve ekonominin iyi yönetilmesi ile sağlanabilen iktisadi büyümeyi konu edinen ve büyüme merkezli kalkınma yaklaşımı olarak da bilinen bu yaklaşım, az gelişmiş ülkelere (AGÜ) yönelik finans desteği ve uluslar arası kalkınma yardımları yapmak gibi sınırlı bir bakış açısına sahiptir.

Dar anlamda kalkınma yardımları, AGÜ'lere kalkınma süreçlerinde destek olurken acil problemlere çözüm bulmak amacıyla yapılan aynı ve nakdi yardımların yanı sıra yatırımları kapsamaktadır. Bu özelliği ile devletler ve toplumlar arası ilişkileri geliştirmede aracılık ederler. Daha geniş anlamıyla kalkınma yardımlarının küresel işbirliğinin kurulması ve geliştirilmesinde sürdürülebilirliğin sağlanması, kalkınmanın sürekliliğinin ve ekonomik işbirliği anlayışının geliştirilmesi, demokratik ve neoliberal evrensel değerlerinin benimsenmesi gibi arka planda yer alan amaçlar taşıdığı söylenebilir. Bu sırada küresel işbirliğine katılan AGÜ'lerin problemlerinin giderilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ile dünya barışı ve refahına katkıda bulunulması hedeflenir.⁸⁴

1950-1960'lı yıllarda gelişmiş ülkelerde “gönüllü organizasyonlar” adıyla örgütlenen STK'ların, AGÜ'lerin temel ihtiyaçtan yoksun toplumsal kesimlerine küçük ölçekli yardımlar ve kaynak transferlerine aracılık ettikleri görülmüştür.⁸⁵

1970'ler kalkınma politikalarında devletin merkezi, müdahaleci, karar verici ve uygulayıcı konumunun eleştirilerek alternatif modellerin arayışının başladığı yıllar olmuştur. BM, DB gibi uluslar arası kuruluşların Washington Uzlaşısı olarak bilinen yeni politikalara yönlendiği ve özellikle AGÜ'ler için bu politikaları kalkınmanın tek yolu olarak gösterdikleri bir dönemin başlangıcı olduğu yıllardır. 1980'lerde de bu görüşün devamı niteliğinde söz konusu

⁸⁴ Kalkınma Yardımları Tanım, Kategori ve Sektörleri, http://sgdb.marmara.edu.tr/dosya/duyurular/kalkinma_yardimlari.pdf, (04.08.2008).

⁸⁵ Acı, Esra Yüksel; “Kalkınma Yaklaşımları Bağlamında Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının NGO' ların Kısa Tarihi”, 02.10.2005, <http://marmarali.biz/makaleler.asp?part=makale&islem=oku&id=88>, (04.08.2008).

kuruluşlar ekonomide serbestleşme amacıyla AGÜ'lerde ve dezavantajlı sektörlerde rekabet artırıcı kalkınma politikaları, mesleki eğitim ve KOBİ'lere yönelik destekleme uygulamaları şeklinde politikalar izlediler. Bütün bu gelişmelere paralel olarak STK'ları da alternatif bir alan olarak yaratmaya ve geliştirmeye yönelik çalışmalar ve yeni ortaklıklar gündeme gelmiştir.⁸⁶

1990'lar, büyüme merkezli kalkınma yaklaşımının ve STK'ların rolünün değişmeye başladığı yıllar olmuştur. Sovyet Rusya'nın yıkılması, artan ulusal bağımsızlık mücadeleleri, etnik problemler gibi politik alandaki değişimlerin yanında ekonomik alanda yaşanan krizler ve özellikle çevre konusunda sürdürülebilirlik konusunun gündeme gelmesi, AIDS, uyuşturucu, insan tacirliği gibi sorunlar ve değişimlerin etkisiyle insanı kalkınmanın bir metası olarak gören kalkınma modelleri sorgulanmaya başlanmıştır. Bu yaklaşımlar, açlık, etnik ayrışmalar ve ekolojik felaketleri önleyemediğinden, kalkınma sorunsalında büyüme merkezli kalkınma yaklaşımından vazgeçilerek "insan merkezli" kalkınma anlayışı kabul görmüştür.⁸⁷ Bu yaklaşım, neoliberal düşüncenin "minimal" devlet anlayışına paralellik gösterir.⁸⁸

Neoliberal anlayış çerçevesinde STK'ların sosyal devletin yerine geçmesi önerisi, beraberinde bütçe sorununu yani, ekonomik güç yoksunluğunu getirmektedir. Bu yoksunluk, kalkınma yardımları ile aşılmaya çalışılır. Kalkınma yardımları, kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör tarafından ulusal ve uluslar arası STK'lara aynı ve nakdi yardımlar şeklinde gerçekleşir. Kalkınma yardımlarından yararlanabilecek STK'ların listesi OECD-DAC tarafından düzenlenmektedir.⁸⁹

⁸⁶ KÜÇÜKTOK, Güven,; a.g.m., s.4.

⁸⁷ ACI, Esra Yüksel, "Kalkınma Yaklaşımları Bağlamında Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının NGO' ların Kısa Tarihi", 02.10.2005, <http://marmarali.biz/makaleler.asp?part=makale&islem=oku&id=88>, (04.08.2008).

⁸⁸ ACI, Esra Yüksel; "Kalkınma Sürecinde NGO'lar", 02.10.2005, <http://marmarali.biz/makaleler.asp?part=makale&islem=oku&id=87>, (04.08.2008).

⁸⁹ Kalkınma Yardımları Tanım, Kategori ve Sektörleri, sgdb.marmara.edu.tr/dosya/duyurular/kalkinma_yardimlari.pdf, (06.08.2008).

B. Kalkınmada Sivil Toplumun Artan Rolü

Ulus devletini önemini kaybetmesi ve yerini sınırların kalktığı küresel gündeme bırakması ile devletin, eğitim, sağlık, çevre vb. kalkınmaya ilişkin konulardaki itici güç olma özelliği zayıflamıştır. Uluslar arası kuruluşların devletin boşalttığı bu alanı doldurma görevini sivil topluma devretmesi ile STK'lar, sosyal devletin ikamesi olmuştur.

DB, BM gibi kuruluşların, az gelişmiş ülkelere (AGÜ), STK'ları kalkınmanın yeni ajanları olarak işaret ettiği bilinmektedir. Bu reçete, küçük toplum projeleri ile yoksul kesimlere ulaşarak yoksulluğu ortadan kaldırmak ve mikro girişimciliği teşvik ederek kalkınmayı hızlandırmak olduğu görülmektedir. Bu model ile gelişmenin analiz birimi "sınıf" olmaktan çıkmış, yerini "insan" kavramına bırakmıştır. Toplumsal gelişme anlamında yurttaşla ilişkilendirilen sivil toplumun gelişmesi, sınıf çelişmesini analiz dışında bırakmaktadır. Bu anlamda sendikalara, sivil toplumun bir parçası olarak demokratikleşmenin zorunlu bir unsuru gözüyle bakılmaktadır.⁹⁰

Kalkınma yaklaşımlarından geleneksel kalkınma yaklaşımları, yukarıdan aşağıya bir kalkınma modeli sunarken, yerel ekonomik kalkınma yaklaşımı, aşağıdan yukarıya kalkınmayı önerir. Yerel ekonomik kalkınma yaklaşımı, özellikle yerel aktörleri barındırması bakımından önemlidir. Sivil toplum çalışmaları, her ne kadar sosyal kalkınma ile doğrudan ilişkili olsa da, ekonomik kalkınma modellerinde de yerel unsurların önem kazandığına dikkati çekmekte fayda var.⁹¹ STK'lar, yerel de olduğu kadar ülke yönetiminde de sorumlulukların halkla paylaşım araçlarıdır. Günümüz STK'ları, iyi bir organizasyonel yapıya sahip olmaları, örgütlü ve etkin bir sivil toplum oluşturmaları halinde; gelişmiş demokrasiler ve katılımcı yeni dünya anlayışı için vazgeçilmez bir niteliktedir.⁹²

⁹⁰ Acı, Esra Yüksel; "Küreselleşme, İyi Yönetişim ve NGO'lar", 02.10.2005, <http://marmarali.biz/makaleler.asp?part=makale&islem=oku&id=89>, (04.08.2008).

⁹¹ Çetin, Murat; "Yerel Ekonomik Kalkınma Yaklaşımı ve Uluslararası Organizasyonlar", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:14, Sayı: 1, 2007.

⁹² Türkiye'de Sivil Toplum Ve AB'ne Üyelik Sürecinde Sivil Toplumun Önemi, http://www.ari.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=180&Itemid=30, (03.08.2008).

1992 yılında Rio de Janeiro’da yapılan zirvede gündeme gelen ve sonraki yıllarda kalkınma konusu gündeme geldikçe sözü edilen bir kavram vardır: Sürdürülebilir kalkınma. Sürdürülebilir kalkınma, yaşanan sorunların çözümünde yalnız merkezi yönetimin değil, tüm aktörlerin yani yerel yönetimlerin özel sektör ve meslek kuruluşlarının, hükümet dışı kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinin etkin katılımını amaçlayan çok aktörlü bir yönetişim anlayışı şeklinde ortaya çıkmıştır.⁹³

AGÜ’ler açısından sürdürülebilir kalkınma anlayışının zorunlu hale gelmesi ile gelişmişlik farkı olmaksızın tüm ülkelerdeki STK’lar, ortak çalışmalarda bulunma noktasına gelmişlerdir. Bunu yaparken gelişmiş ülke devletleri ve uluslar arası finans kuruluşları ile sıkı bir ilişki içerisinde olmaları da gerekmektedir. Son dönemlerde STK’ların makro ekonomik teori ve politikaları öğrenme çabalarının yanında akademik yazında da bu konudaki bilimsel çalışmalarda artış gözlenmektedir. Yeni kalkınma anlayışına göre, STK’ların yerini ve misyonunu üstlendiği devlete göre, bunu yaparken çok sayıda artışı vardır. Birinci olarak, STK’ların devlete göre politikaların hayata geçirilmesinde daha etkin oldukları yer alır. Buna göre, geniş örgütlenme ve liderlik gücü ve hızı bakımından STK’lar daha hızlı ve güçlü bir yapıdadırlar. İkincisi, sivil toplumun yaygınlaştırılması konusunda öncü olma konusunda politikacı ve bürokratlardan daha talepkâr olmalarıdır. Kısacası STK’lar, uluslar arası arenada yönetimi devlet ile sorumluluğu paylaşmaya aday konumundadırlar.⁹⁴ STK’ların belli bir konuda örgütlenmiş bir çıkar grubu olmaları o konuda derin bilgi birikimine, deneyime, uzmanlığa sahip olmaları anlamında değerlendirildiğinde, söz konusu problem karşısında devlete ve bürokrasiye göre daha işlevsel, etkin ve birikimlidirler. Toplumsal sorunlar karşısında, sorunu yaşayan kitleyle daha yakın ilişkide olmaları sebebiyle çözüm aşamasında daha kalıcı ve sağlıklı çözümlere ulaşılmasını sağlar.⁹⁵ Bütün bu avantajlı durumlar için STK’ların etkin ve işlevsel oldukları varsayıldığı unutulmamalıdır. Bu varsayımın geçerli olmadığı durumlar,

⁹³ Beydilli, Zülfü; “Katkılar:Yönetişim Ekonomi ve Siyaset İlişkisi”, 25.09.2004, <http://www.sendika.org>, (04.08.2008).

⁹⁴ Acı, Esra Yüksel, “Kalkınma Yaklaşımları Bağlamında Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının NGO' ların Kısa Tarihi”, 02.10.2005, <http://marmarali.biz/makaleler.asp?part=makale&islem=oku&id=88>, (04.08.2008).

⁹⁵ Küçükçok, Güven,; a.g.m., s.6.

devletin yerine konulan STK'ların üstlendikleri misyonu gerçekleştiremedikleri noktalarda, toplumsal sorunların giderilmesinde neyin, kim tarafından yapılması gerektiği sorusunu gündeme getirir. Devletten boşaltılan alanı STK'ların dolduramadığı durumlarda yaşanan açık, toplumun sosyolojik ve ekonomik refahı bakımından ciddi tehlikeler ve riskler içerir.

1. Türkiye'de Sivil Toplum ve Kalkınma Süreci

Cumhuriyet yönetimi ile birlikte ulusça kalkınma hareketi başlatılmıştır; ancak bu hareket bir sivil toplum hareketi olarak değil, önceki sivil toplum hareketinin kurduğu bir devlet kalkınma hamlesi olarak algılanmalıdır. Cumhuriyetin yeni yöneticileri, Osmanlı'dan kalan sivil yapıyı işlevsel bakımdan modernleşmeye yöneltecek çoğunluğunu hukuksal önelemlerin oluşturduğu birtakım araçlara başvurmuşlardır. Doğan'a göre, bu yaklaşım Gramsci'ci bakış açısının bir örneğidir. Cumhuriyet sonrası üst yapıda oluşturulan yeni ideolojinin alt yapıda kalıcılaştırılmasına yönelik çalışmalar şeklinde özetlenebilecek yeni düzenlemeler, Gramsci'nin devlet aygıtını kullanarak sivil toplumu belli bir yönde zihinsel değişime kuramıyla uyum gösterir.⁹⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında gönüllü örgütlenmeler bakımından olumsuz geçmiştir. Tek partili dönemde yaşanan iç sıkıntıların aşılması ve olası güçlü dirençlerin önlenmesi amacıyla dernek vb. STK'lar yasaklanmıştır. Bunlar arasında Türk Ocakları, Türk Kadınlar Birliği ve Mason örgütleri sayılabilir. Takrir-i Sükun ve Hıyanet-i Vataniye Kanunları, bu yasaklamaları içerir.⁹⁷

Türkiye'de Tek Partili dönemden beri örgütlenmeye kuşkuyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu durum, özellikle henüz örgütlenmemiş kesimler açısından ekonomik ve sosyal alanda artı maliyetlere yol açmıştır. Biraraya gelerek sorunları ortak akıl vasıtasıyla çözüme ve dayanışma duygusunu yeteneğe

⁹⁶ Doğan, İlyas; "Türkiye'de Tek Partili Dönemde Sivil Toplum", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD)**, Yıl: 5, Sayı 9, Mart 2007, ss.6-7.

⁹⁷ Doğan, İlyas; Türkiye'de Tek..., a.g.m., s.11'de Alkan, Mehmet, "İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları", **Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar**, A.N. Yücekök, İ. Turan, M. Alkan, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998'den alınmıştır.

dönüştüremeyen yığınlar, bu alanda oluşabilecek bir toplumsal enerjinin açığa çıkmasını sağlayamamışlardır.⁹⁸

Çok partili döneme geçilmesiyle birlikte, Demokrat Parti'nin popülist politikaları, sivil toplum alanında da uygulanmıştır. Örneğin, muhafazakâr kesimin desteğinin sağlanması için cami yaptırma derneklerine devlet desteğinin sağlanması gibi. Bu destekle, 1955'den itibaren cami yaptırma derneklerinde hızlı bir artış görülmüştür. Bu dönem siyasette çok partili bir nitelik taşımasının etkisiyle, sendikaların da sayısının ve örgütlenme gücünün arttığı yıllar olmuştur. Kanunla yasaklanmış olması sebebiyle siyasette baskı unsuru olamayan sendikalar, 1950'den itibaren birlik, federasyon gibi üst birlikler oluşturmuşlardır.

1960 darbesi, sadece iktidar-muhalefet çekişmesinin sonucu değil, aynı zamanda iktidarın toplumun dar gelirli, sivil aydın ve askeri kesimlerini rahatsız eden ekonomik ve sosyal alanda uyguladığı politikaların yarattığı bir dayanışmanın ürünüdür. Literatürde Tanör ve Kapani'ye göre, 1960 darbesi, yaşanan diğer darbelerin aksine tabandan tavana doğru ve toplumsal tabana yayılan bir karşı duruş niteliği taşır. Tanör, bu darbeyle iktidarın diktatörlüğe dönüşmesinin engellenmesinin yanında sivil toplum için bir sıçramaya hazırlık niteliği taşıdığını belirtir. Nitekim 1961 Anayasası, sivil örgütlenmeye destek veren, siyasette ve sivil toplumda çok sesliliği önemseyen, özgürlükçü bir anlayışla hazırlanmıştır.⁹⁹

1970'li yıllar, dünyadaki politik hareketlerin etkisiyle, Türkiye'de de işçi hareketlerinin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu sebeple, sivil toplum alanında çoğunlukla işçi örgütlenmelerine rastlanır. 1970'lerin sonu ve 1980 darbesi ile sivil toplum, yasaklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemdeki yasaklamaların etkisiyle sivil toplumun ve onun üyesi olmanın toplumda yarattığı imaj, yasadışı örgütlerde faaliyet göstermeyle neredeyse bir tutulmuştur. Sadece sivil toplumun bir parçası olmak değil, aynı zamanda siyasete etkin katılım sağlamak da, toplum için kaçınılmazı gereken işler olmuştur. Bu durum, yüzünü eskiden beri Batı'ya

⁹⁸ Doğan, İlyas, a.g.m., ss.17-18.

⁹⁹ Doğan, İlyas; Türkiye'de Çok Partili Dönemde Sivil Toplumun Gelişimi (1945-2000), ss.84-88, http://www.akader.info/KHUKA/2007_eylul/1.pdf, (07.08.2008).

dönmüş olan Türkiye için Batı'nın AB ile kimliğe bürünmesi anlamına gelen 1990'lara kadar sürmüştür.

Türkiye'de STK'ların desteklenmesi konusu, 1995 Gümrük Birliği sonrasında AB uyum süreci ile birlikte hız kazanmıştır. İçinde bulunduğumuz dönem, STK'ların rolünü arttırmaya yönelik ortaklıkların kurulduğu, yasal düzenlemelerin özel sektörü de içerecek şekilde yapılması ve hayata geçirilmesi şeklinde uluslar arası fonların kullanılması amacıyla bürokrasi tarafından da teşvik edilmek üzere yeni birimlerin kurulduğu bir dönemdir.

Yakın gelecekte kalkınma alanında sivil toplumu, daha çok sayıda kesimin yer aldığı ve bu konuda fonlara, finansman ve ortaklık seçeneklerine yönelik rekabetin de gelişeceği bir süreç beklemektedir. Eğer kalkınmada sivil toplumun etkinliği ve payı artacak ise, yapılması gereken sivil katılım için demokratik işbirliği mekanizmalarının etkinleştirilmesi, sivil topluma yönelik uzmanlık, eğitim ve kapasite artırımı programlarının hayata geçirilmesi gerekmektedir.¹⁰⁰

Yerel kalkınmanın dinamikleri olarak gösterilen ve yerel ortakların işbirliği ile katılımçılık ve yönetim gibi kavramların çevresinde gelişen Yerel Gündem 21 ve devamı niteliğinde olan Kent konseyleri de sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasını hedefler. Sürdürülebilir kalkınma, sürekli takip edilerek, merkezi hükümet, yere yönetimler, özel sektör ve Sivil Toplum Kuruluşları olarak sayılabilecek yerel ortakların işbirliğini geliştirerek mevcut ve olası olumsuzlukların iyi teşhis edilmesi ve gerekli önlemlerin belirlenerek toplumun bu konuda bilinçlendirilmesi ile sağlanabilir. Devletin tamamıyla devre dışında kalmasıyla ve gönüllülük temelinde oluşturulan STK'lar, belirlenen olumsuzlukların giderilmesinde önemli düzeyde fayda sağlar. Günümüz toplumlarında kalkınma sürecinde STK'lardan beklenen, kamu görevinin yükünü azaltmak, bir araya gelmenin yaratacağı güç birliği ve dayanışma ruhunu yaratmak, demokratikleşme ve sorunlara çözüm yaratma noktasında aktif rol oynamak şeklinde sıralanabilir. Bu noktada, söz konusu yerel ortaklara farklı görevler düşmektedir. Bireyler, gönüllülük temelinde STK'lara katılmalı ve aktif

¹⁰⁰ Küçüktok, Güven,; a.g.m., s.7.

olarak çalışmalara katkı sağlamalıdır. Özel sektörün, çeşitli teşviklerle sivil toplumun gelişmesi ve etkili olabilmesi konusunda sosyal sorumluluk projelerinde yer alması sağlanmalıdır. Nitelikli işgücü bakımından, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanabilmesi için farklı misyonlarda ve mesleklerde çalışan bireylerin disiplinler arası çalışarak birbirlerini tamamlaması gerekmektedir. Antalya Kent Konseyi Ekonomi Çalışma Grubu'nun Karar Alma Süreçlerinde Çevre ve Kalkınmanın Entegrasyonu Raporu'nda yer alan öneride de yer aldığı gibi; atılacak adımların planlanması, kabul görmesi ve hayata geçirilmesi aşamalarında psikologlar, tek tek bireylere ulaşabilirken, sosyal bilimciler toplumun bütününe ulaşır. Bu sırada örneğin çevre mühendisleri ve ekonomistler, teknik konularda çalışarak, yapılan işin toplumdaki gerekli desteği bulmasında rol alabilirler. Böylece, bireylerden başlayarak toplumun geneline yayılan bilinçlenme ile çalışmalar hayata geçirilebilir. Bütün bu çalışmaların gerçekleşmesinde siyasi desteğin varlığı ve desteğinin önemi de göz ardı edilmemelidir.¹⁰¹

Kalkınmanın önemli göstergelerinden yoksulluk alanında yapılan bir çalışmada, yoksulluğun ortaya çıkmasında ve giderilememesinde STK'ların etkisiz ve yetersizliğine de yer verilmiş, yapısal ve kurumsal eksikler arasında sivil toplum örgütlenmesinin eksikliğine de yer verilmiştir. Aynı çalışmada, kırsal gelişmeme/gelişememe döngüsünde STK'lar, kırsal gelişme ajanları arasında sayılmıştır.¹⁰²

Türkiye'de sivil toplumun güçlendirilmesi ve etkinlik düzeyinin yükseltilmesi, özellikle kamu kurum ve kuruluşlarının çalışmalarında üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. 2004 yılında 1. Sosyal Hizmetler Şurası'nda alınan "Şura, Sivil Toplum Kuruluşlarının sosyal hizmetler ve sosyal yardım

¹⁰¹ Antalya Kent Konseyi, "Karar Alma Süreçlerinde Çevre ve Kalkınmanın Entegrasyonu", Ekonomi Çalışma Grubu Raporu, http://www.antalyakentkonseyi.org.tr/old/raporlar_ekonomi_grubu.htm , (02.08.2007).

¹⁰² Gökdâyı, İsmail; "Unutulmuş Ötekiler: Yoksulluk Ve Çevre Bağlamında Kırsal Yoksullar", 20.04.2008, <http://kalkinma.org>, (02.08.2007).

alanına daha etkin bir şekilde katılımını sağlayacak önlemlerin alınmasını önemli görmektedir.” kararı buna örnek verilebilir.¹⁰³

Son dönemlerde yönetim kavramı çerçevesinde STK’ların yerel ve merkezi yönetime katılımının artırılması çalışmaları artış göstermiştir. Bu çerçevede yürütülen çok sayıda çalışma vardır. Kamu-STK ilişkisini güçlendirmeye yönelik söz konusu çalışmalara, halen devam etmekte olan “Türkiye’de Yasama Süreçlerine Etkin Sivil Katılım Projesi” örnek verilebilir. Bu proje, Şubat 2008’de başlamış ve Aralık 2008’de sona ermesi beklenmektedir. Yasama gibi ülkenin hukuki yapısını belirleyen bir alanda STK’ların ağırlık kazanmasına yönelik bir adım niteliği taşıyan bu proje UNDP ile Parlamento Danışmanlar Derneği, Yasama Derneği, Başbakanlık ve ilgili komisyonlar ortaklığında yürütülmektedir. Türkiye’de sivil toplumun yönetim süreçlerine katılımının görece zayıf olduğu bilgisinden hareketle geliştirilen bu projede; yasamada sivil katılım kültürünün oluşmasına yönelik olarak karar verme süreçlerinde sivil katılıma ilişkin yasama ve yürütme konularında algı ve haritalama çalışması, meclis komisyonları ve komisyon üyelerinin danışmanlarına yönelik kapasite geliştirme ve teknik destek çalışmaları, proje ortaklarına yönelik kapasite geliştirme çalışmaları gibi farklı çalışmalar yapılmaktadır.¹⁰⁴ Bu ve benzeri projeler ile STK’ların toplum bütününde ağırlık kazanması sağlanabilir. Katılımcı yönetim anlayışının gelişmesi, beraberinde yerel ve bölgesel kalkınma dinamiklerini de harekete geçirebilir.

Aliefendioğlu, Anayasa Mahkemesinin 37. Kuruluş Yıldönümü nedeniyle yapılan bilimsel toplantıda sunduğu bildirisinde kalkınma sürecinde yönetime katılım ve toplumu dönüştürme bakımından STK’lara biçilen yeni rolü ve bu rolün getirdiği yeni hak ve yükümlülükleri şu şekilde ifade etmiştir:¹⁰⁵

“...Serbest, genel, eşit, açık sayım ve döküm esasına göre seçilenlere ilaveten sivil toplum örgütlerinin seçilmiş temsilcilerinin katılımıyla oluşturulacak yerel

¹⁰³ 1. Sosyal Hizmetler Şurası, http://www.shcek.gov.tr/duyuru/egitim/1_Sos_Hiz_Sur.doc, s.40, (05.08.2008).

¹⁰⁴ Türkiye’de Yasama Süreçlerine Etkin Sivil Katılım Projesi, <http://www.undp.org.tr/GoZlem3.aspx?WebSayfaNo=1273>, (03.08.2008).

¹⁰⁵ Aliefendioğlu, Yılmaz; “Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:23, Sayı: 219, ss.109,110.

yönetim meclislerinin çalışmaları halka açık olmalıdır. Sivil toplum örgütleri, bu meclislerin komisyonlarında görev alabilmeli, kararların alınması sürecine katılabilmelidirler....Demokratik yönetime işlerlik kazandırılabilmesi toplum yapısının değiştirilmesine, demokratik kültürün ve anlayışın gelişmesine bağlıdır. ...katılımcı demokratik yönetim tabanda, yerel yönetimlerde başlamalı, üst yapı durumunda bulunan TBMM'nin en azından bir meclisi, büyük oranda yerel yönetim tabanına dayanmalıdır. Yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin ve üniversite öğretim üyelerinin seçilmiş temsilcilerinin; mahalle ve il meclislerinde köy muhtarlarının katılımıyla oluşturulacak meclisleri, siyasal karar organları haline getirilmelidir. ...Ancak temel sorun, bu okulda yetişenlerin parlamentoya taşınmaları, siyasi partiler iktidarı yanında sivil toplum iktidarının oluşmasıdır. Yerel yönetim meclislerine, bu meclislerde en az bir dönem aktif görev yapanlar arasından, nüfus esasına göre, doğrudan milletvekili seçme olanağı tanınmalıdır.”

Bu bildiride yer alan modele göre, STK'lar ve onların temsilcileri yerelden başlayarak ülke yönetimine uzanan ve ayrıcalıklı haklara sahip olmaktadır. Bununla hedeflenen, STK'larda ve yerel yönetimlerde aktif olan başarılı olanlar ile yasama meclisine dinamizm kazandırılmasıdır.

Küreselleşme sürecinde neoliberal politikaların öne sürdüğü ve devletin etkinliğinin gittikçe zayıflatıldığı günümüz koşullarında, bu tez DB, BM gibi uluslar arası resmi kuruluşlar tarafından kaçınılmaz bir ekonomik model olarak sunulmaktadır. Bu esnada devletin elini çekmesi ile boşalacak alanların Sivil Toplum Kuruluşları ile doldurulması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda çeşitli uluslar arası toplantılar organize edilmekte, ülkelere belirli dönemleri kapsayan hedefler konulmakta ve belirlenen hedeflere ulaşabilmek amacıyla yeni hukuksal ve kurumsal yapılanmalara gidilmektedir.¹⁰⁶

2. Milenyum Zirvesi ve Bin Yıl Kalkınma Hedefleri

BM küresel boyutta kalkınma ağı niteliği taşıyan organı olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 166 ülkede, çeşitli ortakları ile birlikte, toplumlara kendi buldukları çözümlerde yardımcı olarak, onların ulusal ve küresel

¹⁰⁶ Acı, Esra Yüksel; “Küreselleşme, İyi Yönetişim ve NGO'lar”, 02.10.2005, <http://marmarali.biz/makaleler.asp?part=makale&islem=oku&id=89>, (04.08.2008).

kalkınma çabalarına destek vermektedir.¹⁰⁷ Bu kapsamda 2000 yılının Eylül ayı'nda toplanan Binyıl Zirvesi'nde ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunların çözümü için tüm ülkelerin ortak çalışmasını öngören “Milenyum Deklarasyonu” kabul edildiğinde, birbiriyle ilişkili bir dizi kalkınma hedefi, bu vesileyle küresel gündeme taşınmıştır. Söz konusu deklarasyon, barış, güvenlik, kalkınma, çevre, yardıma muhtaç grupların korunması, insan hakları ve yönetim konularını içermektedir.¹⁰⁸ 191 ülkenin kabul ettiği ve 2015 yılında varılması istenen noktayı işaret eden Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH) belirlenmiştir. Toplam 8 başlık altında toplanan Binyıl Kalkınma Hedefleri, aşağıda yer almaktadır:¹⁰⁹

1. Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak,
2. Herkes için evrensel ilköğretimi sağlamak,
3. Cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadının güçlenmesini sağlamak,
4. Çocuk ölümlerini azaltmak,
5. Anne sağlığını iyileştirmek,
6. HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele,
7. Çevresel sürdürülebilirliği sağlama,
8. Kalkınma için küresel bir ortaklık kurmak.

Yukarıda yer alan hedeflere bakıldığında, söz konusu başlıkların her birinin aynı zamanda STK'ların çalışma konuları olduğu dikkate alınmalıdır. STK'ların hali hazırda çalışma konuları olan bu alanlarda etkinliğinin artırılması ve çalışmalarının desteklenmesi, belirlenen hedeflere 2015'e kadar en azından yaklaşılması bakımından daha da önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni kabul eden ülkeler, aldıkları kararlar ve uyguladıkları politikalar ile STK'ları da içerecek şekilde tüm kurum ve kuruluşları özendirme ve desteklemek durumundadırlar.

Türkiye de Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni kabul eden ülkeler arasındadır. UNDP ile Türkiye Cumhuriyeti arasında “Türkiye’de Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağı Kanalıyla BM Binyıl Kalkınma Hedeflerinin Yerelleştirilmesi”

¹⁰⁷ UNDP Daha İyi Bir Dünya Kurmak İçin Çalışıyor, <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=276> , (03.08.2008).

¹⁰⁸ Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2005, <http://ekutup.dpt.gov.t/kalkinma/binyil05.pdf>, (03.08.2008).

¹⁰⁹ <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=248>, (03.08.2008).

projesi, bu amaçla imzalanmıştır. Adı geçen proje, Bakanlar Kurulu'na imzalanarak, 24 Nisan 2007 tarih ve 2007/11942 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Proje stratejisi, Resmi Gazete'de, “sivil toplumun ve vatandaşların yerel düzeyde BKH'nin gerçekleştirilmesine ve bu konudaki yetersizliklerin belirlenmesine yönelik harekete geçmesi, cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında yerel yönetimlerin oynadığı önemli rolün vurgulanması ve merkezi yönetimin BKH konusundaki taahhütlerinin yerelleştirilmesine, özel sektör dahil, toplumun daha geniş kesimlerinin dahil edilmesindeki temel araç olarak, katılımcı yerel yönetişime dayanmaktadır.” şeklinde yer almaktadır. Türkiye'de yönetim düzenlemesi ayağında, STK yürütümü görevi, Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler, Ortadoğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı'na (UCLG-MEWA) verilmiştir.¹¹⁰ Bu görev taksiminden de anlaşılacağı gibi BKH'nın yerelleştirilmesi çalışmaları, STK'ların yerelden başlayarak merkezi yönetime katılımının sağlanması ve desteklenmesi alt hedefini içermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ETKİNLİK VE VERİMLİLİĞİN ÖLÇÜLMESİNDE VERİ ZARFLAMA ANALİZİ

I. ETKİNLİK KAVRAMI

Üretim birimlerinin performansı, bu birimlerin “*verimliliği*” veya “*etkinliği*” ile değerlendirilebilmektedir.¹¹¹ Üretim birimlerinin verimliliği ve etkinliği, performansı ve hedeflere ulaşmaktaki başarıyı yansıttığından oldukça önemlidir. Diğer yandan, birimlerin ekonomik performanslarının değerlendirilmesinde, verimlilik ve etkinliğin etkisinin, diğer ekonomik unsurlardan ayrıca ele alınarak incelenmesi de önemlidir. Böyle bir ayrıştırma yapılması, üretim birimlerinin ekonomik performansının geliştirilmesi için izlenecek politikaların belirlenmesi için faydalı olacaktır. Tüm bunlara ek olarak, ekonominin makro ve mikro düzeyi birbiriyle yakından ilişkili olması nedeniyle,

¹¹⁰ <http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2007/04/20070424-1.htm>, (03.08.2007).

¹¹¹ Lovell, C. A. Knox; “Production Frontiers and Productive Efficiency”, **The Measurement of Productive Efficiency**, (Eds. Fried, H. O., Lovell, K.A.C. and Schmidt, S.S.), Oxford University Press: New York 1993, s.3.

makroekonomik performansın değerlendirilebilmesi için mikro ekonomik performans göstergeleri belirgin bir öneme sahiptir.¹¹² Üretici performansının önemli bir boyutu olan etkinlik, üretim ekonomisi literatüründe üretim ekonomisi ve verimlilik-etkinlik analizleri başlıkları altında giderek daha yoğun bir biçimde ele alınmaktadır.

Verimlilik ve etkinlik kavramları, ilişkili olmakla beraber oldukça farklı göstergelerdir. Bununla birlikte, bu kavramlar, sıkça karıştırılabilmektedir. Etkinlik ve verimliliğe ilişkin yapılan bilimsel çalışmalara bakıldığında, kavramların karıştırılmasında çevirden kaynaklanan farklılığında etkili olduğu görülmüştür. Örneğin; Aydemir¹¹³, “effectiveness” kavramını etkinlik, “efficiency” kavramını verimlilik olarak alırken; birçok çalışmada etkinlik kavramına “efficiency” karşılık gelmektedir¹¹⁴.

Etkinlik ve verimlilik ölçüm yöntemlerinin kullanımında dahi karıştırılmaktadır. Parametrik olmayan ölçüm yöntemlerinden olan ve bu çalışmanın da analiz yöntemi olma özelliğini taşıyan Veri Zarflama Analizi, kimi çalışmalarda verimlilik ölçme yöntemi olarak değerlendirilmektedir.¹¹⁵

Dar anlamda **verimlilik (productivity)** üretim odaklı bir kavram olarak ele alındığında ve sadece girdi ve çıktı ile ilişkileriyle düşünüldüğünde, basit olarak Denklem 1’deki gibi çıktının girdiye oranı olarak ifade edilmekte ve temelde etkinlik ile etkililik kavramlarını içerdiği (Denklem 2) kabul edilmektedir. Verimlilik, daha çok mühendislikte kabul gören üretkenlik kavramı ile aynı anlama gelmektedir. Bu çalışmada daha genel kabul gören adıyla yer alacak olan verimlilik, kaynakların ne derece etkin kullanıldığıнын ve ne derece etkili sonuçlar elde edildiğinin bir ölçüsüdür. Ele alınan firma tek girdi kullanıp

¹¹² Turgutlu, Evrim; “Tam Bilgi ve Belirsizlik Altında Etkinlik Analizi: Türk Sigortacılık Endüstrisi Örneği”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2004, s.76

¹¹³ Aydemir, Zeynep Canan; “Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kapsamında İllerin Kaynak Kullanım Görece Verimlilikleri: Veri Zarflama Analizi Uygulaması”, **DPT Uzmanlık Tezleri**, Yayın No: 2664, 2002, s.18

¹¹⁴ Yeşilyurt M. Ensar; “İmalat Sanayinde Sektörel Etkinliğe Dayalı Uzamsal İlişkiler: Türkiye Örneği”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt: 44, Sayı:514, 2007, s.47

¹¹⁵ Kutlar, Aziz ve Kartal, Mahmut; “Cumhuriyet Üniversitesinin Verimlilik Analizi: Fakülteler Düzeyinde Veri Zarflama Yöntemiyle Bir Uygulama”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:8 2004, ss. 49-79.

tek çıktı üretiyorsa, bu üretim sürecinin verimliliği, basitçe çıktının girdiye oranı şeklinde belirlenebilecektir.

$$\text{verimlilik} = \frac{\text{çıkıtı}}{\text{girdi}} \quad (1)$$

$$\text{verimlilik} = f(\text{etkinlik, etkililik}) \quad (2)$$

Verimlilik kelimesinin doğuşu, çok eski zamanlara kadar uzanır. Literatürde ilk defa hümanist Agricola'nın De Re Metallica (1530) adlı eserinde kullanılmıştır. Fizyokratların 18. yüzyıldaki çalışmaları ile kelime açık bir anlam kazanmaya başlamış ve Le Littré (1833) verimliliği 'üretme hassası' olarak tanımlamıştır. Yine fizyokratlardan Francois Quesnay (1694-1774) "Ekonomik Teorilere Tarihsel Bakış Açışı" adlı eserinde verimliliği ziraatta gerçek refahın kaynağı olarak ele almıştır.¹¹⁶

Adam Smith (1723-1790) "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde işgücü ve işbölümü arasındaki ilişkiyi dikkatlice analiz etmiş ve verimliliği modern dünyaya tamamen uygulanabilecek bir kavram olarak vermiştir. Karl Marx (1819-1883) imalat işletmelerindeki işgücü, malzeme, teçhizat arasındaki verimlilik sorunlarını tartışmıştır.¹¹⁷

Günümüzde verimlilik kavramı sanayi üretiminden, bankacılığa, tarımdan hukuk sistemine, belediye çalışmalarından Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) yönetimine çok geniş bir yelpaze içinde hemen hemen her alanda kullanılmaktadır. Gürak¹¹⁸, ekonomik düzeni incelediği makalesinde verimlilik tanımını yaparken katma değer üretebilme becerisi olarak tanımlamaktadır. Verimlilik artışının ise, kimi zaman kaynakları daha etkin kullanarak (mikro-verimlilik) kimi zaman da "yeni" teknolojiler (makro-verimlilik) aracılığıyla arttırılabileceğini belirtir. Özellikle 1980'lerden itibaren TBMM adına yapılan dış

¹¹⁶ Kök, Recep ve Deliktaş, Ertuğrul; **Endüstri İktisadında Verimlilik Ölçme ve Strateji Geliştirme Teknikleri**, DEÜ İİBF Yayınları, İzmir 2003, s.33.

¹¹⁷ Baş, Melih İ. ve Artar, Ayhan; **İşletmelerde Verimlilik Denetimi: Ölçme ve Değerlendirme Modelleri**, MPM Yayınları, No:435, Ankara 1990, s.33.

¹¹⁸ Gürak, Hasan; "MPM Verimli mi? Milli Prodüktivite Merkezi ve Makro-Verimlilik", http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=408, (30.06.2008).

denetimlerde (bu denetimler ülkemizde Sayıştay ve Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu tarafından yapılmaktadır) mevzuata uygunluğun yanı sıra verimlilik, etkinlik, tutumluluk gibi performans ölçütlerine de yer verilmiştir.¹¹⁹

Verimlilik konusunda yapılan bilimsel çalışmalar, firma ve kurumun mülkiyeti ile performansı arasında bir ilişki olup olmadığını da irdelemiştir. Teoride özel mülkiyete tabi firma/kurumların performans ölçüm kriterlerinden olan verimlilikte daha yüksek düzeyde olduğu düşünülse de yapılan ampirik çalışmalar, böylesi bir genellemenin yanlış olacağını göstermişlerdir.¹²⁰

Avrupa Verimlilik Komitesi (EPA) verimliliği şöyle tanımlamaktadır:¹²¹

1. Verimlilik her bir üretim ögesinin etken olarak kullanım derecesidir.
2. Verimlilik, her şeyden önce düşünce tarzıdır ve sürekli var olanı iyileştirmeye çalışır.
3. Her şeyin, bugün dünden, yarın bugünden daha iyi yapılabileceği inancına dayanır. Dahası, değişen koşullara ekonomik faaliyetleri adapte etmek, yeni teori ve yöntemler uygulamak için somut olmayan bir çabayı gerektirir. İnsanoğlunun ilerlemesi için somut bir çabadır.

Büyükkılıç'a göre, verimlilik modeli tasarlanırken örgüt, sektör ve ülke düzeyinde kısa, orta ve uzun vadeli amaçlar dikkate alınır ve bu amaçlara uygun girdi ve çıktı setlerinin oluşturulması gerekir. Verimlilik kavramının tanımı, üretim tipine, politik ya da ekonomik sistemin niteliğine göre değişiklik göstermez. Asıl olan, üretilen ürün/hizmetin miktar, tutar ve kalitesi ile bu ürün/hizmetin üretiminde kullanılan kaynaklar arasındaki ilişkidir.¹²²

¹¹⁹ Gülen, Fikret; "Dış Denetim Sistemi Nasıl Tasarlanmalı?", 2-3 Nisan 2003, http://www.sayistay.gov.tr/yayin/elek/elekicerik/38ikmyra_fg.pdf, (27.06.2008).

¹²⁰ Dura, Yahya Can; "Mülkiyet - Verimlilik İlişkisi: Uygulamalı (Ampirik) Çalışmalar", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 26, 2006, ss 3-17.

¹²¹"Verimlilik Terimleri Sözlüğü", <http://www.mpm.org.tr/sozluk/default.asp?dict=v>, (01.07.2008).

¹²² Büyükkılıç, Deniz; **Kâr Amacı Gütmeyen Örgütlerde Verimlilik**, MPM Yayınları No:680, Ankara 2004, ss.35-42.

Tablo 3: Verimlilik Kapsamına İlişkin Bilgiler.

Verimlilik nedir?	Verimlilik ne değildir?
Çalışanların performansını ve çalışma koşullarını geliştiren tekniklerdir. Bu teknikler çalışanları daha iyi, daha çok çalışmayı özendirir.	Çalışanları koşturarak, canından bezdirerek, onları robotlaştırarak çalıştırmak için hazırlanan kurnazca teknikler değildir
Nitel ve nicel üretimin kullanılan kaynaklara oranıdır. Çıktı ve girdi ikisi de önemli faktörlerdir.	Üretim miktarını ölçen bir ölçüt değildir. Çıktıdaki artış verimlilik artışına bağlı olabilir, olmayabilir.
Kâr planlamasında yararlı bir faktördür. Girdi faktörlerini sabit tutup, verimlilik artırılırsa sonuçta gelir artar.	Kârlılığın bir göstergesi değildir. Belli durumlarda, düşük verimliliği olan projeler de kârlı olabilir.
Niteliği geliştiren araçlardan biridir.	Kaliteyle aynı şey değildir. Verimlilikteki bir artış, daha iyi kaliteyi garantilemez.

(Kaynak: Kenger Erdal, Denetçi Yardımcıları Eğitim Notu, 2001, http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/denetim.htm#d4c, (27.06.2008).)

Ekonomistler “verimlilik” denildiğinde, genelde verimliliği üretime katılan faktörlerin bir sonucu olarak gördüklerinden, girdiler ve çıktılar arasındaki fiziksel ve parasal ilişkiler üzerinde durmaktadırlar. Üretimde çalışan mühendisler ise “verimlilik” denildiğinde modern yöntemin teknikleri ve bunların uygulanmaları ile iş etüdü, üretim planlaması ve kontrolü, yöneylem araştırması, Program Geliştirme ve Gözden Geçirme Tekniği (Programme Evaluation and Review Technique (PERT)), Kritik Yol Metodu (Critical Path Method (CPM)) ve benzer teknikler, ergonomik önlemler ile işçi-işveren ilişkilerinin geliştirilmesi yoluyla verimin artırılmasını anlamaktadırlar.¹²³

Buraya kadar verimlilik kavramının ne olduğu üzerinde duruldu. Verimlilik, aynı zamanda işletmelerde performans ölçümünün önemli bir aracıdır. Performans ölçümü yapabilmek için sürece ilişkin verimliliği tanımanın yanı sıra verimlilikteki değişmeyi de ölçmek gerekir. Bunu yapmak; kavramın yeterince anlaşılmasını, farklı çıktı çeşitliliğinden dolayı kıyaslamasının zorluğu, çıktıların üretiminde kullanılan girdilerin açıkça belirlenmesindeki güçlükler, çıktılarda olduğu girdilerde de tek ortak bir değere dönüştürülme gereği,

¹²³ Engür, M. O; “İşgücü Verimliliği ve Ergonomi Üzerine Araştırmalar”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İ.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1990

girdilerdeki niteliksel değişimlerin belirlenmesinin güç olması gibi zorlukları barındırır.¹²⁴

Verimlilikteki değişmeyi/artışı, belirli bir zaman parçası içinde, üretimde kullanılan üretim girdilerinin (input) miktarı sabit tutulup, aynı zaman parçası içinde üretimden elde edilen mal ve hizmetlerin (output) miktarı artırılarak sağlanabileceği gibi, üretimden elde edilen mal ve hizmetlerin miktarı sabit tutulup, üretimde kullanılan üretim girdilerinin miktarının azaltılması yoluyla da sağlanabilir.¹²⁵

Etkililik (effectiveness) ise, çıktılarla ya da amaçlarla ilgili bir kavramdır. İngilizce’de effectiveness olarak geçen kavram, Türkçe’ye çevrilirken kimi kaynaklarda etkililik¹²⁶ olarak kullanılırken, kimi kaynaklarda etkenlik¹²⁷ olarak yer almıştır. Bu çalışmada etkinlik kavramını da çağrıştırmaları bakımından etkenlik yerine etkililik kullanılacaktır.

Etkililik; ulaşılabilecek bir hedefi, bir performans standardının başarılanmasını ifade eder. Bundan dolayı örgütsel anlamda etkililiğin iki düzeyi vardır.¹²⁸

1. Daha iyi bir örgütlenme daha yüksek performans standartlarına ulaşılması: Burada hedef, kullanılan kaynakların tam kapasitede kullanılmasıdır. Başka bir deyişle burada söz konusu olan ‘kaynak mevcudiyetindeki yetersizlik, istem düzeyindeki düşüklük gibi kısıtlamalar altında bile gerçekten çalışarak daha iyi olabilir miyiz?’ sorusuna olumlu yanıt verme çabasıdır.
2. Hem içsel hem de dışsal kısıtlamalar ortadan kaldırılırsa, ideal potansiyelin hedef olarak alınması: Burada firmalar erişilmez gibi görünen hedefleri benimsemeli ve onlara ulaşmaya çalışmalıdırlar.

¹²⁴ Kabadayı, Ebru Tümer; “İşletmelerdeki Üretim Performans Ölçütlerinin Gelişimi, Özellikleri ve Sürekli İyileştirme ile İlişkisi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı:6, 2002, s.64.

¹²⁵ Kenger Erdal, “Denetçi Yardımcıları Eğitim Notu”, 2001, http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/denetim.htm#d4c, (27.06.2008).

¹²⁶ Yavuz, İlknur; **Verimlilik ve Etkinlik Ölçümüne Yeni Yaklaşımlar ve İllere Göre İmalat Sanayiinde Etkinlik Karşılaştırmaları**, MPM Yayınları No: 667, Ankara 2003, s.11-13.

¹²⁷ Akal, Zühal; İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi Çok Yönlü Performans Göstergeleri, MPM Yayınları No: 473, Ankara, 1992, ss.15-19.

¹²⁸ Baş, Melih İ. ve Artar, Ayhan; a.g.e., s.33.

Etkilik, örgüt düzeyinde, iş birimlerinde ve süreçlerinde olmak üzere bir örgütün farklı düzeylerinde incelenebilir.¹²⁹

Etkililik, örgütlerin tanımlanmış amaçlarına ve stratejik hedeflerine ulaşmak amacıyla gerçekleştirdikleri etkinliklerin sonucunda, bu amaçlara ulaşmak amacıyla gerçekleştirdikleri etkinliklerin sonucunda bu amaçlara ulaşma derecesini belirleyen bir performans boyutudur. Etkinliklerin sonucu çıktı olarak tanımlanan ürün ve hizmetlerdir.¹³⁰

Bir kurumda herhangi bir birimin çıktılarından, o birimin çalışmasında kullanabileceği uygulanabilir nitelik taşıyanların sayısı sonuç olarak değerlendirilebilir. Örneğin bir işletmenin satış biriminin sattığı ürünlerin miktarı, bilgi işlem biriminin hazırladığı program sayısı, Ar-Ge biriminin geliştirdiği yeni ürün sayısı çıktı olarak değerlendirilirken; aynı sıralama ile satış yapılan müşterilerin ürüne ilişkin değerlendirmeleri, programların uygulanabilir ve gerçek gereksinimlere yanıt verebilenlerinin sayısı, geliştirilen ürünlerden talebi ya da pazarı hazır olanların sayısı sonuç olarak değerlendirilecektir. Çıktı ve sonuç arasında bu şekilde bir ayrıma gidilmesi ile etkililik, ekonomik amaç güden işletmelerin yanı sıra hizmet ve sosyal amaçlı kurumlarda da önemli bir performans göstergesi olarak değerlendirilmektedir.¹³¹

Etkililik kavramı genellikle şu soruların cevabını içerir: Üretilen mal ve hizmetler gerçekten istenen ve faydalı çıktılar mıdır? Ya da üretim ile amaçlanan sonuç elde edilebilmiş midir? Bir oran olarak etkililik Denklem 3'teki gibi genellikle gerçekleşen çıktının planlanan çıktıya oranı olarak hesaplanmaktadır.

$$\text{Etkililik} = \frac{\text{Gerçekleşen Çıktı}}{\text{Planlanan Çıktı}} \quad (3)$$

Etkililik oranı hesaplanırken, çıktı planlamasının tutarlı olarak belirlendiği varsayımı ile hareket edilir ve sonucun 1'e yakın olması istenir. Etkililik kavramında yer alan çıktılar, tamamlanan ya da başarıyla sonuçlanan çıktılardır.

¹²⁹ Büyükkılıç, Deniz; a.g.e., s. 39.

¹³⁰ Kenger Erdal, adı geçen internet sitesi.

¹³¹ Akal, Zühal; a.g.e., ss.17-18.

Herhangi bir örgüt için düşünüldüğünde etkililik, örgütün farklı düzeylerinde incelenebilir. Örgüt düzeyinde incelendiğinde, uzun vadeli bir değerlendirmeden söz edilirken, iş birimlerinde incelendiğinde orta vadeli, süreçlerde incelendiğinde ise kısa vadeli bir değerlendirme söz konusudur.¹³²

Etkili olmak, elde edilen çıktının fayda sahipleri için gerçekten gerekli ve faydalı olmasını sağlamaktır. Çok verimli olarak gerçekleştirilen bir faaliyet gerçekten bir değer yaratmıyorsa, aslında kaynaklar boşa harcanmış demektir. Özellikle kamu harcamaları düşünüldüğünde, etkililik kavramının önemi ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yakın bir yerleşim merkezinde havalimanı oldu halde ticaretin vs. gelişmediği bir yere en düşük maliyet ve yüksek verimlilik düzeyinde havalimanı inşa edilmesi etkililik bakımından olumsuzdur.¹³³

Etkinlik (efficiency), işi iyi yapmaktır. Yani minimum kaynak ve israfı işi tamamlamaktır. Etkililikten farkı, etkinlik işi doğru yapmak iken etkililik¹³⁴ doğru işi yapmaktır. İşletme yöneticisinin aldığı kararların uygulaması işin iyi yapılmasına sebep oluyorsa bu işin etkin gerçekleştirildiğini gösterir. Doğru stratejilerin geliştirilmesi ve kullanılması da etkililiği sağlar.¹³⁵ Etkinlik girdi, yani kaynak kullanımı ile bağlantılı iken, etkililiğin mal ve hizmetlerin örgütsel sistemden çıkışı ile, yani sonuçlar ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁶ Bu durumda etkinlik kavramının süreçle (proses) ilgili iken etkililik kavramının sonuç (çıktı) ile ilişkili olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Başka bir kaynağa göre, etkinlik, “en iyi olanı yapma” şeklinde değerlendirilirken, verimlilik ise “en iyi şekilde yapma” olarak ifade etmektedir.¹³⁷

Etkinlik, işletme düzeyinde kaynakların, yani müşteriye ulaşacak mal ve hizmetlerin üretilmesi için kullanılan girdi unsurlarının fiili kullanımının, belli tekniklerle saptanmış standartlarla karşılaştırılması yolu ile bulunan bir

¹³² Büyükkılıç, Deniz; a.g.e., ss.38-39.

¹³³ Argüden, Yılmaz; “Tutumluluk, Verimlilik, Etkinlik”, **Dünya Gazetesi** 11.06.2004, http://strateji.eu/kamu_reformu/kamu_reformu/tutumluluk_verimlilik_etkinlik.html, (28.06.2008).

¹³⁴ Büyükkılıç, Deniz; a.g.e., s.37.

¹³⁵ Heizer, Jay ve Render, Barry; **Operations Management**, 8.b., Prentice Hall, New Jersey 2006, s.13.

¹³⁶ Yavuz, İlknur; Verimlilik..., a.g.e., s.11.

¹³⁷ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., s.19.

göstergedir. Bir oran olarak ifade edilmek istenirse; etkinlik Denklem 4'teki gibi, standart değer in fiili değere oranıdır denebilir.

$$Etkinlik = \frac{Fiili Değer}{Standart Değer} \quad (4)$$

Etkinlik ölçümü sonucunda veri girdileri ile ne denli iyi düzeyde çıktı üretebileceğini gören işletmeler, mevcut rekabet koşullarında nerede olduğunu belirleyebilir.¹³⁸

Bakırcı, etkinlik kavramını “girdi ve çıktı bir üretim sürecinde işleri en doğru şekilde yapabilme yeteneğidir” şeklinde tanımlar. Burada bir performans ölçümü söz konusudur ve performans boyutuyla etkinlik kavramını, bir işletmenin üretim süreci sonucunda edindiği çıktılara yönetici çalışanların davranış bilgi, beceri, kullanılan teknik kapasite ve çevresel faktörlerden etkilenme düzeylerine bağlı toplam bir çabanın ürünü olarak değerlendirmektedir.¹³⁹

İtalyan iktisatçı Vilfredo Pareto tarafından 1909'da ortaya konan Pareto Optimumu, objektif olarak ölçülebilen iktisadi etkinliği esas alır. Pareto Optimumu, mal veya hizmete esas olan girdilerin yeniden tahsisi ya da tüketiciler arasında malların yeniden tahsisi söz konusu olduğunda, bir başkasının durumunu kötüleştirmeksizin, bazı insanların durumunu iyileştirmek mümkün değilse, sağlanmış olur. Toplum refahının optimuma ulaşması ise, Pareto Optimumu gerçekleşirse mümkündür. Pareto Optimumunun gerçekleşmesi için hem üretimde hem de tüketimde etkinliğin varlığı gereklidir.¹⁴⁰

Etkinlik, verimlilik ile birlikte kurumsal açıdan performans ölçüm araçlarından biridir.¹⁴¹ Bir kurumun gerçek performansını değerlendirebilmek için işletmenin durumunun bu tezin kapsamına girmeyen tutumluluk kavramının yanı

¹³⁸ Yolalan, Reha; **İşletmelerarası Görelî Etkinlik Ölçümü**, MPM Yayınları No:483, Ankara 1993, s.6.

¹³⁹ Bakırcı, Fehim; Üretimde Etkinlik ve Verimlilik Ölçümü Veri Zarflama Analizi Teori ve Uygulama, 1.b., Atlas Yayınları, Ankara 2006, s.87.

¹⁴⁰ Çoban Orhan, “Türk Otomotiv Sanayinde Endüstriyel Verimlilik ve Etkinlik”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 29, Temmuz-Aralık 2007, ss.17-36, Aktaran: Kök, Recep ve Deliktaş Ertuğrul; a.g.e., s.322.

¹⁴¹ Demir, Mehmet; “Performans Yönetimi ve Kalite”, 16.04.2006, <http://www.asm.gov.tr/UserFiles/File/sempozyumunulari/performanskalitemehmetdemir.pdf>, (30.06.2008).

sıra verimlilik ve etkinlik açısından ayrı ayrı incelenmesi gerekir. Birbiri yerine kullanılsa da bu kavramlar arasında önemli farklar vardır. Bunlar;

1. Etkinlik kavramı verimlilik kavramından daha geniş bir anlam ve içeriğe sahiptir.

2. Verimlilik yalnızca kamu hizmetlerinin niceliksel birimler cinsinden ölçülebildiği yerlerde yararlı olurken, buna karşın etkinlik bütün kamu hizmetleri için söz konusudur.

3. Etkinlik bir kamu hizmet biriminin çıktılarını mümkün olan ekonomik ve siyasal bütün yollardan azamileştirmeye çalışırken, verimlilik etkinliğin başlıca öğelerinden sadece birisi olarak çıktılarını maksimizasyonunu etkinlikle birlikte sağlamayı amaçlamaktadır.¹⁴²

Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları (International Organization of Supreme Audit Institutions-INTOAI) Örgütü'ne göre performans denetimi, denetlenen kurumun sorumluluklarını yerine getirirken kullandığı kaynakların “etkinliğinin, verimliliğinin ve tutululuğunun” denetimidir.¹⁴³

Benzer şekilde, INTOSAI (Uluslararası Sayıştaylar Birliği) Denetim Standartlarına göre performans denetimi; İdari faaliyetlerin tutumluluğunun doğru yönetim ilkeleri, uygulamaları ve yönetim politikalarına göre denetlenmesini, kaynakların kullanımındaki verimliliğin bilgi sistemleri, performans ölçütleri, gözetim düzenlemeleri ve denetlenen kurumlarca belirlenmiş eksikliklerini gidermek için izlenen yöntemlerin incelenmesi de dahil olmak üzere denetlenmesini, denetlenen kuruluşların hedeflere ulaşma yönündeki

¹⁴² Arslan, Ahmet; “Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim”, Maliye Dergisi, Sayı: 140, 2002, http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md140/kamu%20harcamaları%20_a.%20arslan_.pdf, (28.06.2008), s.5.

¹⁴³ Demirbaş, Tolga; **Sayıştaylar Tarafından Gerçekleştirilen Performans Denetimleri ve Türk Sayıştayı Uygulaması**, Sayıştay Yayınları Araştırma/İnceleme /Çeviri Dizisi No:17, Ankara, 2001.

performanslarının etkinliğini ve istenilen etkilerle, gerçekleşen etkilerin karşılaştırılmasını kapsar.¹⁴⁴

Etkinlik, girdi-çıktı bileşimlerine, fiyat bilgisinin var olup olmadığına, mevcut üretim ölçeğine göre farklı şekillerde adlandırılır. Eldeki girdi bileşiminin en uygun biçimde kullanılarak mümkün olan maksimum çıktının üretilmesindeki başarı "teknik etkinlik", girdi ve çıktı fiyatlarının göz önüne alınarak en uygun girdi bileşiminin seçilmesindeki başarı "fiyat etkinliği" ve uygun ölçekte üretim yapmadaki başarı da "ölçek etkinliği" olarak tanımlanmaktadır. Bu bileşenlerin hepsi birden "ekonomik etkinliği" belirler.¹⁴⁵ Teknik etkinlik fiyat/maliyet veya ağırlıklandırılmış girdi-çıktı değişkenlerinin bilgisine gerek duymaz.¹⁴⁶ Fiyat etkinliği veya kâr etkinliği şeklindeki diğer etkinlik türleri bu tezin konusu olmadığından burada ele alınmayacaktır.¹⁴⁷

Fiziksel bir kavram olan teknik etkinlik, bir birim çıktıyı üretmek için gerekli olan fiziksel girdileri; işçilik zamanı, makine-saat, hammadde, malzeme veya diğer hizmetler gibi üretim faktörlerinin toplamını tanımlar. Dolayısıyla, işletmelerde kapasite kullanım oranını, gerçekleşen üretim miktarı ile potansiyel maksimum çıktı arasındaki oransal ilişkiyi gösterir. Bir işletmenin girdi ve çıktı fiyatlarını göz önüne alarak en uygun girdi bileşimini seçmekteki başarısı fiyat etkinliği olarak Farrell tarafından nitelendirilir. Farrell, "eldeki girdi bileşiminin en uygun biçimde kullanılarak mümkün olan maksimum çıktının üretilmesindeki başarısı"nı Teknik Etkinlik, "uygun ölçekte üretim yapmadaki başarısı"nı da ölçek etkinliği olarak tanımlar. Ayrıca, teknik ve ölçek etkinliği olan karar birimlerinin verdiği sonuçları "Toplam Etkinlik" olarak adlandırır ve Toplam Etkinlik= Teknik Etkinlik X Ölçek Etkinliği olarak formüle edilir. Teknik etkinlik ise, toplam faktör verimliliği olarak da adlandırılır ve işletmenin reel üretiminin, kullanılan

¹⁴⁴ Gülcü, Aslan vd.; "Cumhuriyet Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi'nin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Göreceli Etkinlik Analizi", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı: 2, 2004, s.90.

¹⁴⁵ Farrell, M. J. ve M. Fieldhouse; "Estimating Efficient Production Function Under Increasing Returns to Scale," **Journal of the Royal Statistical Society**, Cilt:2, Sayı: 125, 1962, ss.252-267.

¹⁴⁶ Cooper, W.W., Seiford, L.M. ve Zhu, Joe; **Data envelopment analysis: History, Models and Interpretations, in Handbook on Data Envelopment Analysis**, (Ed.: W.W. Cooper, L.M. Seiford and J. Zhu), Bölüm 1, Kluwer Academic Publishers, Boston. 2004, ss.1-39.

¹⁴⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cooper, W.W., Seiford, L.M. ve Zhu, Joe; a.g.e., ss.1-39.

faktörlere oranlanmasıyla elde edilir.¹⁴⁸ Teknik etkinlik değişimi üretim sınırını yakalama etkisi (catch-up effect) yaratırken, teknolojik değişme üretim sınırı eğrisinin yer değiştirmesi (frontier-shift) olarak gerçekleşir.¹⁴⁹

Etkinsizlik kavramı, genellikle teknik etkinsizlik (technical inefficiency) ve tahsis etkinsizliğini (allocational inefficiency) içerir. Üretimde kullanılan girdilerin yerlerinin değişmesi üretimi artıyorsa, başlangıçta tahsis etkinsizliği olduğu söylenebilir. Tahsis etkinliği dışında oluşan tüm etkinsizlikler, teknik etkinsizliklerdir. Teknik etkinsizlik, Leibenstein'ın X-etkinsizliği olarak adlandırdığı yönetim yapısı ve organizasyonundan kaynaklanan etkinsizlikleri de kapsar.¹⁵⁰

Verimlilik, mal ve hizmetler olarak çıktılardan, işgücü, sermaye gibi girdilere bölünmesiyle elde edilen orandır. Kurumlarda yöneticinin işi, bu oranı arttırmaktır. Verimliliğin geliştirilmesi etkinliğin de geliştirilmesi anlamına gelir.¹⁵¹

Basit anlamda verimlilik, üretim sürecinde girdi başına düşen çıktı miktarıdır. Farklı girdi-çıkıtı bileşimleri ile oluşturulan oran hesaplamaları literatürde farklı verimlilik tanımları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. **Kısmi verimlilik**, üretim faktörlerinin ortalama verimlilikleri hakkında bilgi vermektedir. Örneğin işgücü verimliliği, ya da sermaye verimliliği denildiğinde, incelemeye konu edilen, üretim faktörlerinden yalnızca biri olmaktadır. Tek bir girdi kaynağı kullanıldığında ölçülen verimlilik, kısmi verimlilik olmaktadır. **Toplam Faktör Verimliliği (TFP)** tanımına buradan ulaşmak, tüm üretim faktörlerinin hesaplamalara girmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Üretime dahil olan tüm girdilerin hesaplamada yer alması halinde Toplam Faktör Verimliliği'nden söz edilebilir. Bazı kaynaklarda Çoklu Faktör Verimliliği ile aynı anlamda

¹⁴⁸ “Verimlilik Terimleri Sözlüğü”, <http://www.mpm.org.tr/sozluk/default.asp?dict=e> (05.06.2008).

¹⁴⁹ Kök, Recep ve Şimşek, Nevzat; “Endüstri-içi Dış Ticaret, Patentler ve Uluslararası Teknolojik Yayılma”, **UEK-TEK 2006 Uluslararası Ekonomi Konferansı**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 11-13 Eylül 2006, s.5

¹⁵⁰ Şahin, Hasan; “Eurostat Alanındaki Ülkelerin Telekomünikasyon Şirketlerinin Teknik Etkinliği Üzerine Bir Çalışma: Stokastik Sınır Yaklaşımı Uygulaması”, **Tartışma Metinleri**, Ankara Üniversitesi SBF Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, No:39, 2002, s.2.

¹⁵¹ Heizer Jay ve Render Barry; a.g.e., s. 13.

kullanılabileceğinden söz edilmektedir.¹⁵² **Çoklu Faktör Verimliliği**, bir araya getirilmiş girdi setinin 1 birimine karşılık gelen çıktıdaki değişimi yansıtır. Çıktıdaki 1 birim değişiminin bir araya getirilmiş girdi seti içindeki hangi girdi biriminden kaynaklandığını gösterememektedir. Sonuç olarak, çoklu faktör verimliliği, Ar-Ge, yeni teknolojiler, ölçek ekonomisi, yönetsel beceri, üretim organizasyonlarındaki değişimleri içeren çok sayıdaki faktörün bağlı etkisini yansıtır.¹⁵³

Çoklu Faktör Verimliliği oranı, toplam çıktı ya da çıktının bir bölümü ile girdilerin bir türü ya da birkaç çeşit girdi türü arasındaki ilişkileri ölçen orandır. Denklem 5 ve 6'da Çoklu Faktör Verimliliği hesaplamalarına yer verilmiştir.¹⁵⁴

$$\text{Çoklu Faktör Verimliliği} = \frac{\text{Çıktı}}{\text{İşgücü, Malzeme, Enerji}} \quad (5)$$

$$\text{Çoklu Verimlilik Oranı} = \frac{\text{Çıktı}}{\text{İşgücü, Malzeme, Sermaye}} \quad (6)$$

Kısmi verimlilik göstergelerine kıyasla toplam faktör verimliliği bir üretim biriminin performansını değerlendirmek için kullanılabilecek daha anlamlı bir gösterge olmasına karşın, veri kısıtı ve hesaplama yöntemi ile ilgili sorunlar toplam faktör verimliliği göstergesinin yaygın olarak kullanılmasını engellemektedir.¹⁵⁵

Toplam Faktör Verimliliği kavramına geri dönersek, üretim faktörlerinin her biri, uygun ağırlıkla TFP hesaplamasında yer almaktadır. Pek çok model ve teknikte **Toplam Verimlilik** ile ifade edilenin, genellikle model ya da teknik çerçevesi içinde tanımlanan “girdi”ye bağlı olduğu görülmektedir. Toplam Verimlilikte, kısmi verimlilikten farklı olarak tek bir üretim faktöründen değil, daha fazlasından söz edilir. Toplam Verimlilik aşağıdaki gibi hesaplanır:¹⁵⁶

¹⁵² Heizer Jay ve Render Barry; a.g.e., s.15.

¹⁵³ “Multifactor Productivity”, <http://www.bls.gov/mfp/peoplebox.htm#Q01>, (30.06.2008).

¹⁵⁴ Gersil, Mustafa; “Apc (Amerikan Verimlilik Merkezi) Çok Faktörlü Verimlilik Ölçme Modeli Ve Bir Uygulama”, 2007, http://eab.ege.edu.tr/pdf/7_2/C7-S2-M8.pdf, (30.06.2008).

¹⁵⁵ Saygılı, Şeref; Cengiz, Cihan ve Hasan Yurtoğlu; **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme: 1972-2003**, DPT Yayın No: 2686, Ankara 2005, ss.79-80.

¹⁵⁶ Gersil, Mustafa; a.g.erişim adresi, s. 541.

$$\text{Toplam Verimlilik Oranı} = \frac{\text{Toplam Çıktı}}{\text{Toplam Girdi (İşgücü, Malzeme, Sermaye, Enerji, Diğer)}} \quad (7)$$

Modele bağlı olarak örneğin sermaye ve işgücünün girdi olarak alınması ve toplam çıktı olarak tanımlanan değere bölünmesi bir toplam verimlilik ifadesi olarak kullanılabilir. Bazen de Toplam Faktör Verimliliği ile Toplam Verimlilik aynı şeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Örneğin çalışma içinde gruplandırılacak olan oransal modeller arasındaki Kendrick-Creamer modeli için durum budur.¹⁵⁷

Etkinlik ve verimliliğe ilişkin kavramlar açıklanırken söz edilmesi gereken bir başka konu, Verimlilik Paradoksu'dur. Bu paradoks, Robert Solow'un ünlü sözü "Bilgisayarlar verimlilik istatistikleri dışında her yerde"nin yer aldığı 1980'lerin Amerikan verimlilik paradoksudur. 1980'lerin başında Amerika'da yaşanan hızlı teknolojik gelişmelerin ardından verimlilik düzeylerinde dikkate değer bir artış olmadığı görülmüştür. Bunun sebebi, enformasyon ve iletişim teknolojisinin ekonominin önemli bir parçası olmasının zaman almasıdır.¹⁵⁸ Verimlilik paradoksu, istatistiklerinin, bilgisayar ve enformasyon teknolojilerinden kaynaklanan verimlilik artışını yansıtamaması (gösterememesi) verimlilik paradoksu olarak adlandırılmaktadır. Verimlilik paradoksuna olan ilgi, basit fakat ilgi çekici bir çalışma olan ve Morgan Stanley'in baş ekonomisti Steven Roach'un 1987 yılında yayınladığı "American's Technology Dilemma: A Profile of the Information Economy" adlı çalışmayla artmıştır. Steven Roach, ABD ekonomisinde hesaplanan verimlilik artış oranının neden 1973 yılından itibaren devamlı olarak düştüğünü açıklama girişiminde bulunmuştur.¹⁵⁹

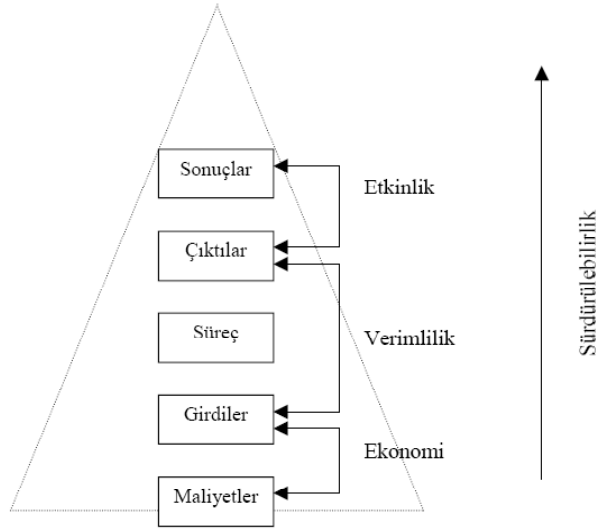
Etkinlik ve verimlilik kavramları, özel ve kamu kesimlerinde yapılan performans ve denetim çalışmalarına da konu olmuştur. Matheson (2001), kamu yönetimindeki denetim mekanizmalarını aşağıdaki şemayla ifade etmiştir:

¹⁵⁷ Yavuz, İlknur; Verimlilik..., a.g.e., s.13.

¹⁵⁸ Salvatore, Dominick; "The New Economy and Growth in the G-7 countries", **Journal of Policy Modeling**, (Çev.: Özgür Aslan), G-7 Ülkelerinde Yeni Ekonomi ve Büyüme, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2005, ss. 531-540

¹⁵⁹ Aslan, Özgür; "Enformasyon ve İletişim Teknolojileri (ICT) Gerçekten Verimli Mi? Verimlilik Paradoksu Üzerine Bir Değerlendirme", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı :2, 2005

Şekil 2: Kamu Yönetiminde Denetim Mekanizması İlişkileri

(Kaynak: Matheson, Alex; “Measures to Increase Efficiency and Effectiveness”, 28-30 November, 2001, Rome, Public Management Service, OECD, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN008124.pdf>, (03.07.2008)).

Şekil 2’de görüleceği gibi, sonuçlarda hedeflere ulaşabilmek ve hedefe ulaşmada gösterilen etkinliğin sürdürülebilirliği, kontrol mekanizmasının alt bölümlerinde yer alan girdi maliyetleri ve girdilerin çıktılara dönüştürülmesi sürecinde ulaşılan verimliliğin bir fonksiyonudur. Bu demektir ki, kaynak kullanımında verimlilik olgusu, her türlü yönetsel sürecin sürdürülebilir bir başarıya ulaşmasında önemli söz sahibidir.¹⁶⁰

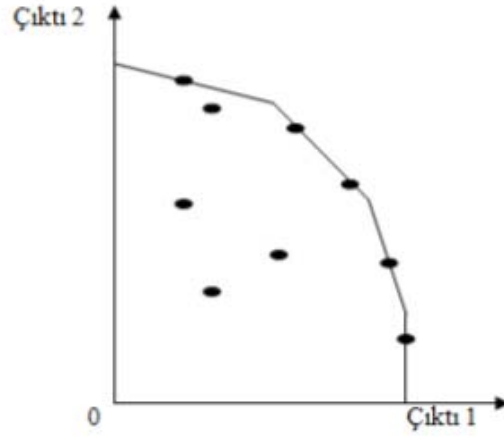
A. Üretim Olanakları Kümesi¹⁶¹

Üretim teknolojisi, bir üretim teknolojisinde girdilerin çıktılara dönüştürülmesidir. Üretim olanakları kümesi (Production Possibility Sets) ise belirli bir üretim teknolojisi tarafından mümkün olan etkin olan ya da olmayan bütün girdi-çıkıtı dönüşümünü içerir. Etkinlik ölçümü yapılırken üretim olanakları kümesinin kesin olarak belirlenmesi güçtür. Bu sebeple yapılan çalışmalarda bir gözlem kümesine ait girdi ve çıkıtı bileşimleri kullanılarak üretim olanakları kümesi belirlenir.

¹⁶⁰ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., s.20.

¹⁶¹ Yolalan, Reha; a.g.e., ss.5-12.

Şekil 3: İki Çıktı Tek Girdi Durumunda Üretim Olanakları Eğrisi

Üretim sürecinde tek girdi ve iki çıktının yer aldığı kabul edilirse, bu durumda üretim olanakları kümesi Şekil 3'teki gibi gösterilir. Burada üretim olanakları kümesi, veri bir çıktı düzeyini üretebilmek için kullanılacak farklı girdi bileşimlerini temsil eden eş-girdi eğrisinin çıktı karşılığı olarak düşünülebilir.

Yolalan, çalışmasında etkinlik ölçümü literatürünü inceleyerek üretim olanakları kümesinin sıkça kullanılan varsayımlarına aşağıdaki gibi yer vermiştir:

1. Girdi ve çıktılar pozitif değer almak zorundadır. (-5) birim işgücü ile üretim gerçekleştirilemez. Girdi değişkeninin sınırlı olması halinde o girdiden elde edilen çıktılar da sınırlıdır.

2. Bir çıktı bileşimi herhangi bir girdi bileşimi ile elde edilebiliyorsa, aynı çıktı vektörü daha fazla girdi kullanılarak da elde edilebilir. Bir işçinin bir dönemde üretebildiği ürün miktarı 100 birim olsun. Aynı ürün miktarı 5 işçi tarafından da sağlanabilir. Oysa söz konusu işçi 101. ürünü aynı dönemde üretemez. Benzer şekilde, belirli bir girdi bileşimi ile belirli bir çıktı vektörü üretilabiliyorsa, aynı girdi vektörü ile daha az çıktı da elde edilebilir. Örnekte yer alan işçinin 100 birim yerine 99 birim üretmesi gibi. Yine de üretim düzeyinin belli üst sınırları vardır.

3. Üretim olanakları kümesinin dışbükey bileşimleri içerisinde kalan diğer vektörlerde anlamlı bir üretim vektörü olarak kabul edilirler.

4. Belirli bir girdi bileşimine karşılık elde edilen çıktı bileşiminin üretim olanakları kümesi, ölçeğe göre sabit getiri anlayışıyla farklı teknolojilere sahip diğer işletmelerde de aynıdır.

5. Gözlem kümesini oluşturan girdi-çıkıtı bileşimlerinin tamamının endüstri dalına ait üretim teknolojisini anlamlı bir şekilde temsil ettikleri ve söz konusu üretim olanakları kümesini gerçekleştirebilecekleri varsayılmaktadır.

6. Üretim teknolojisine ait bir önsel bilgi yoksa, mevcut gözlemler arasında daha iyi bir girdi-çıkıtı bileşiminin olmadığı kabul edilir.

1. Üretim ve Maliyet Sınırları

Mikro İktisat teorisinde üretim fonksiyonu (sınırı) doğrudan üretim teknolojisi hakkında bilgi verir. Bu fonksiyon, üretim sürecinde mümkün olan en yüksek çıktı düzeyini ifade eder ve veri girdi bileşimi ile elde edilebilecek çıktı bileşimi arasındaki ilişkiyi yansıtır. Dolayısıyla üretim olanakları kümesinin üst sınır değerlerini verir. Benzer şekilde maliyet fonksiyonu da, girdi fiyatları ve teknoloji veri iken elde edilebilecek olan çıktı bileşiminin minimum maliyet düzeyini ifade eder. Bu da alt sınır değerine karşılık gelir.¹⁶² Etkinlik değeri hesaplanan kurumlar için, o kurumun üretim sınırları arasındaki yeri, göreceli etkinlik düzeyini gösterir.

Literatürde üretim fonksiyonunun sınır fonksiyonu olarak ele alındığı ilk ampirik çalışma Farrell (1957)'a ve Farrell ve Fieldhouse (1962)'a aittir. Bu sebepten dolayı sınır verimlilik karşılaştırmaları, günümüzde “*Farrell Verimlilik Ölçümü*” olarak da anılmaktadır. Farrell'in kurguladığı metodoloji, geçen yıllarla birlikte önemli değişikliklere uğrasa da, yaklaşımı, modern sınır analizinin temellerini oluşturmaktadır. Sınır fonksiyonlarının tahmini, modern teoride

¹⁶² Bakırcı, Fehim; a.g.e., s. 11.

değişik yollarla yapılabilir. Veri Zarflama Analizi (VZA) bu yollardan birisidir.¹⁶³

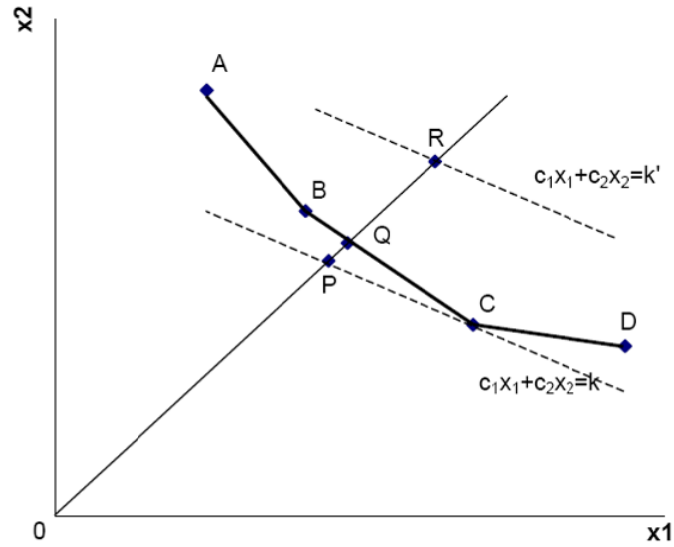
Ölçeğe göre sabit getirili bir üretim teknolojisi ile, iki girdi kullanarak (x_1 ve x_2) tek bir çıktı (y) üreten bir firma için Farrell'in ölçeğe göre sabit getiri varsayımıyla oluşturduğu üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir:

$$y = f(x_1, x_2) \quad (5)$$

Eş ürün eğrisi olarak da adlandırılan üretim fonksiyonu, sınır teknolojisini oluşturmak üzere Denklem 6'daki gibi yazılabilir:¹⁶⁴

$$y = f(x_1 / y, x_2 / y) \quad (6)$$

Şekil 4: Kaynak Dağılımı Etkinliği ve Toplam Etkinlik

(Kaynak: Cooper, W.W., Seiford, L.M. ve Zhu, Joe; **Data envelopment analysis: History, Models and Interpretations, in Handbook on Data Envelopment Analysis**, (Ed.: W.W. Cooper, L.M. Seiford ve J. Zhu), Bölüm 1, Kluwer Academic Publishers, Boston 2004, ss.1-39.)

¹⁶³ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., ss. 36-37.

¹⁶⁴ Yavuz, İlknur; Verimlilik..., a.g.e., s. 33.

Farrell, tek girdi ve tek çıktının olduğu durum için en iyi gözlemlerin bulunduğu noktalardan geçen parçalı doğrusal konveks bir sınır önermiştir. Sürekli çizgilerle gösterilen doğru parçalarının ABCD noktalarında birleşmesi, (x1, x2) girdilerinin verilen bir ürünün aynı miktardaki (genelde bir birimlik miktar) üretimini gerçekleştirebilecek farklı miktardaki kompozisyonlarını veren eşürün veya seviye hattını oluşturur. ABCD etkinlik sınırı ya da üretim olanakları kümesini temsil eder çünkü aynı üretim seviyesinde kalmak üzere girdilerden birinin miktarını artırmadan diğerini azaltmak mümkün değildir.¹⁶⁵

2. Etkinlik Sınıflandırması

Etkinlik kavramı, üretim süreci ile girdi ve çıktı değişkenler arasındaki ilişkileri farklı şekillerde ifade eden birbirinden farklı amaçlarda kullanılan çeşitli etkinlik türlerine sahiptir.

Teknik etkinlik, planlanan üretimin başarılı uygulamalarını ifade eder.¹⁶⁶ Teknik etkinlik; üretimde kullanılan veri bir teknoloji düzeyi ile fiziksel tüccüktü miktarını maksimize etmektir. Bir başka deyişle; girdi bileşiminin en verimli şekilde kullanılarak mümkün olan maksimum çıktıyı üretme başarısıdır.¹⁶⁷ Farrell'e göre bir firmanın teknik etkinliği, üretime katılan girdilerin kalitesini yansıtır. Firma yönetiminin etkinliğini kalite faktöründen tamamen ayırmak mümkün değildir.¹⁶⁸

Üretim sürecinde çıktılarından bir kısmını girdileri sabit tutarak artırmak olanaklı değilse, bu üretim sürecinde savurganlık yok demektir. Savurganlığın olmaması "teknik etkinlik" kavramı ile ifade edilir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Cooper, W.W., Seiford, L.M. ve Zhu, Joe; a.g.e., ss.1-39.

¹⁶⁶ Avkiran, Necmi K.; Productivity Analysis in the Services Sector with Data Envelopment Analysis, I. b., Avustralya, 1999, s.47

¹⁶⁷ Yakut, Aykut Mert; "Türk İmalat Sanayinde Toplam Faktör Verimliliği ve Uluslararası Rekabet Analizi: 1972 – 2000", 3-4 Mayıs 2007, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/toplamfaktorverimliliği.pdf>, (28.06.2008)

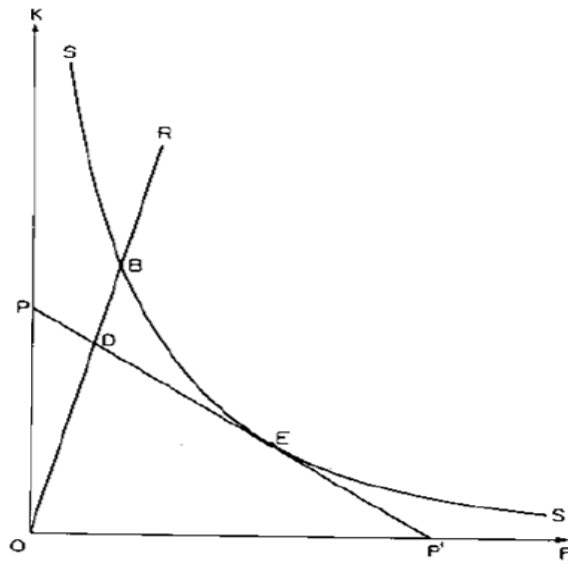
¹⁶⁸ Farrell, M. J. ve M. Fieldhouse; a.g.m., s.260.

¹⁶⁹ Aras, Güler ve Kurt, Timuçin; **Türk Bankacılık Sistemi'nde 1992-2000 Döneminde Veri Zarflama Analizinde-DEA- ile Etkinlik Ölçümü**, MPM Yayınları No: 666, s.440.

Üretim olanakları kümesi sınırında yer alan firmanın teknik etkinliği sağlamış olur. Firma bu sınırın altında ise teknik etkinliği sağlayamaz ve sınırdan uzaklığı teknik etkinsizlik düzeyini gösterir.

Teknik etkinlik, bir firmanın aynı üretim düzeyi için kullandığı girdi miktarının, o üretim düzeyindeki sınır eğrisi üzerindeki firmanın girdi miktarına oranı olarak hesaplanır.

Şekil 5: Teknik Etkinlik, Tahsis Etkinliği

Şekil 5'te teknik etkinlik düzeyi OB/OR oranına eşittir. Buradaki PP' eşmaliyet doğrusunu gösterir. E noktasına ilişkin girdi seti, birim çıktı üretim maliyeti minimize eder.¹⁷⁰

Etkinsizliğin azaltılması tamamıyla firmanın kontrolü altındadır. Firmalar teknik etkinsizliği elimine etmek için minimum maliyetle üretim yapabilecekleri ve tahsis etkinsizliğini giderecek geçerli piyasa fiyatlarıyla uyumlu girdi faktör bileşimlerini (işgücü, sermaye, malzeme gibi) bir teknoloji seçme ihtiyacı duyarlar.¹⁷¹

¹⁷⁰ Koop, Raymond J.; "The Measurement of Productive Efficiency: A Reconsideration", **The Quarterly Journal of Economics**, Sayı:96, No:3, 1981

¹⁷¹ Anandalingam G. ve Nalin Kulatilaka; "Decomposing Production Efficiency into Technical, Allocative and Structural Components", **Journal of the Royal Statistical Society**, Sayı: 150, Bölüm 2, 1987, ss. 143-151.

Tahsis etkinliği (kaynak dağılım etkinliği), firmanın optimum faktör bileşimi ve minimum maliyetle üretim yapması durumunu esas alarak eş-ürün eğrileri yardımıyla açıklanır.¹⁷² Şekil 5’te R noktasındaki firmanın tahsis (kaynak dağılım) etkinliği, firmanın teknik etkinliğinden bağımsızdır. Bu noktadaki firmanın tahsis etkinliği, OD/OB ile ölçülür. Şekil üzerinde tahsis etkinliğinin 1’e eşit olduğu nokta, E noktasıdır.

Mikro ekonomi teorisi tahsis etkinliği ile ilgilenir. Etkinlik türleri arasında özellikle tahsis etkinliği ile ilgilenmesi pek çok açıdan önem taşır. Tahsis etkinsizliğinin giderilmesi büyüme süreci açısından önemlidir. Tahsis etkinsizliği sadece net marjinal etkileri içerir. Her firma üretim sürecinde yer alan girdileri etkin bir şekilde satın alır ve kullanır. Geriye kalan sadece fiyat ve miktardaki düzensizliklerin sonuçlarıdır.¹⁷³

Tahsis etkinliği, diğer iki etkinlik boyutundan farklı olarak, direkt bir davranışsal amaç içerir, bu maliyeti minimize etmek ya da getiriyi maksimize etmek olabilir. Önemli olan, bu amaçlardan hangisinin öncelikli olduğudur ve kaynak dağılım etkinliği buna göre tanımlanır. Eğer teknik etkinsizlik, yapısal etkinsizlik ya da kaynak dağılım etkinsizliklerinden herhangi biri söz konusu ise, üretici tam etkin değildir. Kaynak dağılım etkinliği, diğer iki etkinlik boyutundan farklı olarak, direkt bir davranışsal amaç içerir, bu maliyeti minimize etmek ya da getiriyi maksimize etmek olabilir.¹⁷⁴

Farrell, teknik etkinlik (fiziksel etkinlik) ile tahsis etkinliğini (ekonomik etkinlik) genel üretim etkinliği indeksinde (toplam etkinlik) birleştirmiştir. Toplam etkinlik ise OD/OR ile gösterilir. Dolayısıyla, toplam etkinlik, teknik etkinlik ve tahsis etkinliğinin çarpımıdır.¹⁷⁵

Teknik etkinliğe sahip bir üretici eğer üretim olanakları eğrisinin “ekonomik” bölümünde üretimde bulunuyorsa **yapısal etkinlik** söz konusudur.

¹⁷² Bakırcı, Fehim; a.g.e., s. 94.

¹⁷³ Leibentsein, Harbey; “Allocative Efficiency vs. X-Efficiency”, **The American Economic Review**, Sayı:56, No:3, 1966, s.397.

¹⁷⁴ Yavuz, İlknur; Verimlilik..., a.g.e., s.29.

¹⁷⁵ Koop, Raymond J.; a.g.m., s. 480.

Üretim sürecinde dışsal müdahaleler sonucunda yeniden düzenlemeler yapma imkânına kavuşan firma daha etkin bir konuma gelebilir.¹⁷⁶

Yapısal etkinlik bir endüstrinin performansı ile ilgili olmasına rağmen (ya da genel olarak birden çok üretim biriminin oluşturduğu grup), bu kavram genellikle bireysel üretim birimlerinin teknik etkinliklerine bağlıdır.¹⁷⁷

Yapısal etkinsizliğin birincil nedeni olarak firmanın üretim aktivitelerindeki çevresel dış etkenlerdir. Yapısal etkinsizliği tanımlamak ve tahmin etmek endüstriyel performansı analiz etmek için önemli olacaktır. Yapısal etkinsizliğin birincil nedeninin dış çevre olmasından dolayı, yapısal etkinliğin büyük olduğu durumda, esnek olmayan bu yapının üstesinden gelmek için devlet politikalarının düzenlenmesi gerekecektir. Buna ilave olarak, yapısal etkinlik ölçümleri endüstriyel etkinlik ve verimlilik ölçümlerinin uluslar arası karşılaştırmaları için ek özellik sağlayacaktır.¹⁷⁸

Burada ele alınması gereken bir başka etkinlik türü **ölçek etkinliğidir** ve üreticinin tekil olarak etkin olmasından ziyade daha toplumsal bir etkinlik söz konusudur. Bir üretici, uzun dönem rekabet edebilir bir denge durumunda ve karın sıfır olduğu noktadaki girdi-çıktı bileşimini sağlıyorsa, ölçek etkinliğine sahip olduğu kabul edilmektedir.¹⁷⁹

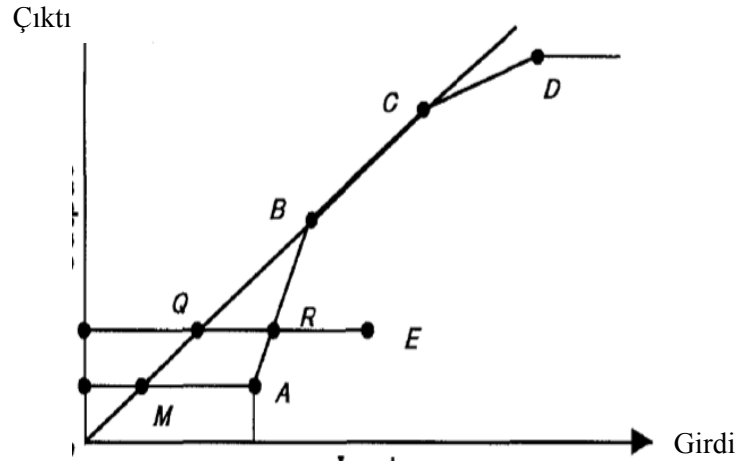
¹⁷⁶ Bakırcı, Fehim; a.g.e., ss.92-93.

¹⁷⁷ Li, Sung-ko. ve Cheng, Yuk-shing; “Decision Support Solving the Puzzles of Structural Efficiency”, **European Journal of Operational Research**, Sayı:180, 2007, ss. 713–722.

¹⁷⁸ Anandalingam G. ve Nalin Kulatilaka; a.g.m., s.148.

¹⁷⁹ Yavuz, İlknur; Verimlilik..., a.g.e., s.29.

Şekil 6: Ölçek Etkisi

(Kaynak: Cooper, William W.; Lawrence, M. Seiford ve Kaoru Tone; **Data Envelopment Analysis A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA-Solver Software**, 2.b., Springer Science+Business Media, LLC 2007. s.153.)

Tek girdi ve tek çıktının söz konusu olduğu durumda, ölçek etkinliği Şekil 6'teki gibi gösterilebilir. Burada OQBC doğrusu ölçeğe göre sabit getiri durumunu göstermektedir. ARBCD doğru parçalarından oluşan sınır eğrisi ise ölçeğe göre değişen getiri durumlarını göstermektedir. Buna göre ölçeğe göre değişen getiriyi temsil eden sınır eğrisi üzerindeki bütün firmaların teknik etkinlik değerleri 1'e eşit olsa da, ölçeğe göre sabit getiri doğrusuyla yapılacak karşılaştırmalarda farklı durumlara söz konusudur. Ölçeğe göre artan getiri durumunda, teknik bakımdan etkin olan A noktasının ölçek etkinliği $\text{ÖE}(A)$ aşağıdaki gibi hesaplanabilir:¹⁸⁰

$$\text{ÖE}(A) = LM/LA \leq 1 \quad (7)$$

A noktasında ve ölçeğe göre değişen getiri koşullarında üretim gerçekleştiren bir firma için, aynı çıktıyı daha az girdi (M noktasına denk düşen girdi miktarı) kullanarak üretmek mümkün olduğundan ölçek etkisizliği söz

¹⁸⁰ Cooper, William W., Lawrence, M. Seiford ve Kaoru Tone; **Data Envelopment Analysis A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA-Solver Software**, 2.b., Springer Science+Business Media, LLC 2007. s. 154.

konusudur. Bu firma üretim olanakları kümesinin sınırında yer almaktadır, bu sebeple teknik etkinsizlikten söz etmek mümkün değildir.

Teknik etkinlik ve ölçek etkinliği birlikte "toplam etkinlik" veya "VZA etkinliği" olarak adlandırılır.¹⁸¹

Toplam etkinlik = Teknik etkinlik x Ölçek etkinliği

Ölçek etkinliği ölçümü bir bakıma, gözlemlenen bir işletmenin optimum ölçeğe ne kadar yakın olduğunu gösterir.¹⁸²

Ekonomik etkinlik kavramı, etkinlik ölçümüne ilişkin bir davranışsal amaç taşınması durumunda ortaya çıkar. Söz konusu davranışsal amaca, maliyet minimizasyonu ya da kâr maksimizasyonu örnek verilebilir.¹⁸³

Ekonomik etkinliğin tanımı ve ölçümü, ekonomik amacın spesifikasyonuna ve piyasa fiyatları bilgisine ihtiyaç duyar. Eğer üretim biriminin amacı, maliyet minimizasyonu ise maliyet etkinliği ölçümü, en küçük maliyetin gözlenen maliyete oranıdır. Bu ölçüm girdi fiyatına bağlıdır. Eğer üretici etkin maliyetle üretim yapıyorsa, maliyet etkinliği değeri 1'e eşittir, 1'den küçük değer alıyorsa maliyet etkinsizliğinden söz edilir. Faktör piyasalarında fiyat veya tahsis etkinliğinin bir ölçümü, maliyet etkinliği ölçümünün Debreu-Farrell'in girdi yönlü teknik etkinlik ölçümüne oranı olarak elde edilir.¹⁸⁴

3. X-Etkinliğine Yönelik Kuramsal Yaklaşım

Leibenstein, ekonomik etkinlik açısından yöneticilerden kaynaklanan bir bozulmadan söz etmektedir. Yöneticiler, yalnız kendi üretkenliklerini değil aynı zamanda söz konusu organizasyonun tümünün üretkenliğini belirlediklerinden, bu organizasyondaki bir bozulmanın etkisi büyük olur. Bu etkiler mikroekonomi

¹⁸¹ Banker, R.D., A. Charnes ve W.W., Cooper; "Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis", **Management Science**, Cilt:30, 1984, ss.1078-1092.

¹⁸² Forsund, Finn R. ve Lennart, Hjalmarsson; "Generalised Farrell Measures of Efficiency: An Application to Milk Processing in Swedish Dairy Plants", **The Economic Journal**, Sayı: 89, No: 354, 1979, ss. 294-315.

¹⁸³ Bakırcı, Fehim; a.g.e., ss.96-97.

¹⁸⁴ Lovell, C. A. Knox; a.g.m., ss.14-15.

kuramı çerçevesinde belirlenemez.¹⁸⁵ Leibenstein, bu eksiklik nedeniyle tahsis etkinliğinden daha basın ve yaygın olduğunu ileri sürdüğü “X-etkinliği” adında bir etkinlik türü tanımlamıştır. X-etkinliğinin üç temel belirleyeni bulunmaktadır:

1. Kurum içi motivasyona bağlı etkinlik,
2. Dışsal motivasyona bağlı etkinlik,
3. Piyasa-dışı girdi etkinliği.¹⁸⁶

Leibenstein’i takip eden X etkinliği teorisi yazarları, maksimum çaba yaratmak için karar vericiler üzerindeki çevresel baskıların başarısızlık kaynakları için birçok neden tanımlamaktadırlar. Bunlar organizasyon içindeki hiyerarşideki temsilcilik sorunlarını da içerirler. Gerçekte, Leibenstein’in önemli bir etkinsizlik kaynağı olarak temsil ilişkisinden açık olarak bahseden ilk ekonomistlerden biri olduğu görülmektedir. Bir firmanın kamu sektöründeki bürokrasiyle birlikte işleyen bir piyasadaki rekabet derecesi ve firmanın içinde bulunduğu düzenleyici rejimin doğası X-etkinsizliğinin potansiyel nedenleridir.¹⁸⁷

Leibenstein, literatürde tahsis etkinsizliğinin genellikle tekellerden ya da uluslararası ticarete konulan kısıtlamalardan kaynaklanan olumsuzluklara bağlamıştır. Her iki durumda da kaynakların tekrar dağılımının sağladığı faydanın son derece küçük olduğunu gözlemlemiştir. Leibenstein, bu durumu, mikroekonomi kuramında genel eğilimin -neoklasik anlamda-, firmaların tüm girdilerini etkin bir şekilde temin edip kullandığı ve firmaların, yöneticilerden bağımsız olarak karar veren birimler olarak kabul edilmesi doğrultusunda olmasına bağlamaktadır. Bozulmanın kaynağı olarak fiyat ve miktar düzensizliklerini işaret eder.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Turgutlu, Evrim; a.g.t., s.97.

¹⁸⁶ Leibenstein, Harbey; a.g.m., s. 406.

¹⁸⁷ Button, Kenneth J. ve Thomas G., Weyman-Jones; “Ownership Structure, Institutional Organization and Measured X-Efficiency”, **The American Economic Review**, Cilt: 82, Sayı:2, 1992, ss.439-445.

¹⁸⁸ Turgutlu, Evrim; a.g.t., s.96.

Leibenstein, girdiler ve çıktılar arasındaki ilişkinin kesin ve önceden bilinebilen bir ilişki olmadığını ileri sürer. Bu nedenle, üretim etkinliği için yönetimin ve motivasyonun önemini öne çıktığını belirtir.¹⁸⁹

B. Etkinlik Ölçme Yöntemleri

Etkinlik ölçümleri, bir endüstrinin yapısını ve etkinlik farklarının sebeplerini belirlemek için gerekli adımları tanımlamayı sağlar. Etkinlik ölçme yöntemlerinden en popüler olan 3 teknik, parametrik programlama (Dennis J. Aigner ve S.Chu), parametrik olmayan programlama (A. Charnes ve diğerleri) ve parametrik-stokastik veya hata içeren sınırlardır (Aigner ve diğerleri). Bu 3 teknik arasında, çok sayıda farklı gruplama ve sınıflandırma yapılabilir, fakat 2. teknik ve diğerleri arasında maksimizasyon davranışı açısından varsayımlar bakımından farklılıklar vardır. 1. ve 3. teknik setinin her ikisinde de, araştırmacılar davranışsal maksimizasyonu hipotezine dayanan bir parametrik sınır olduğunu önerirler.¹⁹⁰

Etkinlik ölçümüyle ilgili geliştirilen matematiksel programlama ve ekonometrik yöntemleri benimseyen ve eleştiren kesimler bulunmaktadır. Örneğin, Berger (1993), ekonometrik yöntemin üstünlüğünü vurgularken Seiford ve Thrall (1990), matematiksel programlama yöntemini savunmaktadır. Matematiksel programlama tekniğini benimseyen kesim, ekonometrik yöntemi, belirlenen bir fonksiyonel forma dayanması nedeniyle çok kısıtlayıcı bulmaktadır. Ekonometrik yöntemin savunucuları ise, matematiksel programlama yönteminde rassal şokların da etkisizlik olarak yorumlanması dolayısıyla eleştiride bulunmaktadır.

¹⁸⁹ Leibenstein, Harbey; a.g.m., s. 412.

¹⁹⁰ Button Kenneth J., Thomas G. Weyman Jones, a.g.m., s.441.

Tablo 4: Sınır Üretim Fonksiyonu Yaklaşımına Dayanan Ölçüm Teknikleri Sınıflandırması

	Deterministik	Stokastik
Parametrik (Ekonometrik)	Cobb-Douglas türü üretim fonksiyonu	Stokastik üretim sınırı Malmquist TFV indeksi (uzaklık fonksiyonlarının stokastik olarak belirlenmesi durumunda)
Parametrik olmayan (Doğrusal Programlama)	Veri Zarflama Analizi Malmquist TFV indeksi	
Parametrik Olmayan (Doğrusal olmayan)	Yapay Sinir Ağları	

(Kaynak: Yavuz, İlknur; Verimlilik..., a.g.e., s.39. 'dan alınarak geliştirilmiştir.)

Tablo 4'te görüldüğü üzere, geleneksel üretim fonksiyonu tahminleme yaklaşımı hem parametrik hem de deterministiktir. Cobb-Douglas üretim fonksiyonu çoğu kaynakta bu özellikleri taşıması nedeniyle örnek olarak gösterilmektedir.

VZA'nın teknik etkinsizliği yalnızca üretim sınırından uzaklık ile tanımlaması ve sınırdan sapmaya yol açabilecek diğer faktörleri dikkate alacak bir hata terimi içermemesi, kısaca deterministik bir teknik olması, etkinlik literatüründe bir eksiklik olarak değerlendirilmiş ve bu eksikliğe bir çözüm olarak stokastik teknikler önerilmiştir.¹⁹¹

Matematiksel programlama modelleri, bütünüyle deterministik yapıya sahipken, ekonometrik yöntemler istatistiksel hataları da dikkate almaktadır. Bununla birlikte, ekonometrik modellerdeki istatistiksel hata terimi, ekonomik karar birimleri için önemli olan dışsal belirsizlikleri yansıtmamaktadır.

Lovell, matematiksel programlama ve ekonometrik yöntemlerin birbirlerine göre üstünlüklerini ve eksikliklerini şöyle belirtmektedir:

1. Ekonometrik yaklaşım stokastiktir, istatistiksel hatanın etkisini etkinsizlikten ayırıştırabilmektedir. Matematiksel programlama

¹⁹¹ Yavuz, İlknur; a.g.e., s.39.

yaklaşımı ise stokastik değildir; hem istatistiksel hatayı hem de etkinsizliği, bir arada, etkinsizlik düzeyi olarak ortaya koymaktadır.

2. Ekonometrik yaklaşım, parametrelidir olduğundan, belirlenen fonksiyonel form ile ilgili hataların etkinsizliğe yansımaları riskini taşımaktadır. Diğer yandan, matematiksel programlama yaklaşımı parametresizdir; dolayısıyla böyle bir belirlenme hatasını taşıma olasılığı azdır.¹⁹²

Matematiksel programlama modelleri, ölçüm hataları gibi istatistiksel sapmaları göz ardı ettiğinden, bu modeller aracılığıyla elde edilen etkinlik ölçütlerine çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Bu eksikliği ortadan kaldırmak amacıyla literatürde çeşitli çabalar göze çarpmaktadır. Örneğin, Timmer (1971), ele alınan gözlemlerin yüzde 3'ünü, istatistiksel hatalardan etkilendiklerini varsayarak analizden çıkarmıştır. Bununla birlikte, yüzde 3, ekonomik veya istatistiksel dayanağı olmayan, keyfi bir oran olduğundan yaygın olarak benimsenmemiştir. Afriat (1972), Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan yola çıkarak, girdiler ve çıktılar arasındaki üretim teknolojisinin stokastik bir yapıya sahip olmasını mümkün kılan bir model geliştirmiştir. Aigner vd. (1977), Battese and Corra (1977) ve Meeusen and van den Broeck (1977) tarafından, "Stokastik Sınır Yaklaşımı-Stochastic Frontier Analysis (SFA)" geliştirilmiştir.¹⁹³

Parametrik etkinlik ölçüm yöntemlerinin en yaygın olarak bilineni olan regresyon analizi, aralarında neden sonuç ilişkisi olduğu bilinen, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin nedensel yapısını belirlemeye yönelik bir yöntemdir. Regresyon analizinde bağımsız (açıklayan) değişken ile bağımlı (açıklanan) değişken arasındaki nedensel ilişkinin, kuramsal olarak var olması ve değişkenler arasındaki ilişkinin fonksiyonel yapısının bilinmesi gerekmektedir. Fonksiyonel yapıyı öğrenmek için de, değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren nokta grafiklerinden yararlanılır.¹⁹⁴

¹⁹² Turgutlu, Evrim; a.g.t., ss.99-100'de Lovell, C. A. Knox; a.g.m.'den alıntı yapılmıştır.

¹⁹³ Turgutlu, Evrim; a.g.t., ss.106-109.

¹⁹⁴ Beycan, Mehmet; "Bankalarda Performans Değerlemesi ve Bir Uygulama", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.79.

Performans ölçme teknikleri genellikle oran analizi, parametrik yöntemler ve parametrik olmayan yöntemler olmak üzere üç sınıfa ayrılırlar.¹⁹⁵

1. Oran Analizi

Örgütsel performansın ölçümünde kullanılan yöntemlerden en basiti ve belki de en yaygını oran analizidir. Tek girdi ve tek çıktı ile sınırlı olan bu analiz yönteminin, hala yaygın bir yöntem olarak kullanılmasının nedeni, oldukça kolay bir yöntem olması ve tek yönlü bilgiye gereksinim duymasıdır.

Tek girdinin tek çıktıya oranı olarak tanımlanan oran analizi (ratio analysis) yaklaşımında her bir oran, performansla ilgili boyutlardan sadece bir tanesini göz önüne alırken diğer boyutları göz ardı etmektedir. Örneğin; finansal analizlerde kullanılan oranlar (likidite, mali bünye, faaliyet, kârlılık vs.) o faaliyet dönemi içindeki olayların yorumunu, yalnızca ilgili orana konu olan kalemler bazında yapabilirler.¹⁹⁶

Oran analizinde ölçek olarak oran ölçeği (ratio scala) kullanılır. Oran ölçeğinde başlangıç noktası sabit olmakla beraber ölçek üzerindeki noktalar birbirinin katı olarak ifade edilebilirler. Bu nedenle bu ölçekle ölçülmüş verilere tüm matematiksel işlemler uygulanabilir. Ağırlık, uzunluk, miktar ve fert sayısı gibi değişkenler oran ölçeğinde ifade edilebilirler.¹⁹⁷

Oran analizi ile yapılan ölçümlerde, bazı oranlar örgütü son derece verimli gösterirken bazı oranlar da örgütü oldukça başarısız gösterebilmektedir. Bu olumsuzluğun giderilebilmesi için, tekil oranların tek boyutluluğunu dengeleyen “genişletilmiş oran kümeleri” geliştirilmiş ise de bunlar da tek boyutlu yapıdan kurtulamamıştır. Bu nedenle, performans ölçüm çalışmalarında değişik oranların

¹⁹⁵ Baysal, M. Emin., Uygur, Mehmet ve Bilal Toklu, “Veri Zarflama Analizi ile TCDD Limanlarında Bir Etkinlik Ölçümü Çalışması”, **Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi**, Cilt: 19, No: 4, 2004, s.438.

¹⁹⁶ Yeşilyurt, Cavit ve Alan, M. Ali; “Fen Liselerinin 2002 Yılı Göreceli Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi (VZA) Yöntemi ile Ölçülmesi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2003, s.92.

¹⁹⁷ Yeşilyurt, Cavit ve Alan, M. Ali; a.g.m., s. 92.

en anlamlı bir şekilde ağırlıklandırılarak tek bir ölçütün türetilmesine fazlasıyla gereksinim duyulmaktadır.¹⁹⁸

Oranlarla yapılan değerlendirmelerin bir başka zayıf yönü de; mutlaka bir şeylerle karşılaştırılmaya gereksinim duymalarıdır. Örneğin, oranla performans ölçümü yapılan bir örgütteki sayısal sonuçlar, ya kendi içeriğindekiyle ya da diğer örgütlerin benzer değerleri ile ilişkilendirilirler.

Oran analizi, genel performans ölçümünde birçok yetersizlikleri olmasına karşın tek girdili ve tek çıktılı durumlar için basitliği ve sadeliği nedeniyle en uygun değerlendirme yöntemi olarak görülebilir. Ancak oran analizindeki oranlama, göreceli de olsa en iyiye göre değil, var olan değerlerin birbirlerine bölümüyle elde edilir. Bu ise, bir performans iyileştirilmesine yönelik bir teknik değil, yalnızca bir durum belirlemesidir¹⁹⁹

2. Parametrik Yöntemler

Parametrik yöntemlerde, analitik olarak bir üretim fonksiyonunun geçerliliği kabul edilerek, fonksiyondaki parametreler tahmin edilir. Oran analizinden farkı, tek çıktının birden fazla girdi ile neden-sonuç ilişkisinin araştırıldığı çoklu regresyon tekniklerini kullanarak etkinlik hesaplamaları yapmasıdır.²⁰⁰

Oran analizine göre artıları da olsa regresyon analizi yapmanın da bazı sakıncaları vardır. Birincisi, bir tek eşitlik denklemine dayanan bir fonksiyonu kullanan birden çok bağımsız (girdi) değişkenine karşın ancak bir bağımlı (çıkıtı) değişkeninin analizinin yapılabilmesidir. İkinci olarak, regresyon analizi en iyi performansa göre etkinlik analizi yerine ortalama performansa göre göreceli performansı ölçmektedir. Bu ise, en iyi karar birimlerine göre iyileştirmeye olanak tanımamakta ve hatta onları bile ortalamaya çekme gibi bir sonucu yaratmaktadır. Bu da performans iyileştirme değil, en iyi performansı ortalama performans olarak kabul etmek anlamına gelir. Son olarak, regresyon analizi, bir eşitlikte

¹⁹⁸ Yolalan, Reha; a.g.e., s.5.

¹⁹⁹ Yeşilyurt, Cavit ve Alan, M. Ali; a.g.m., s.92.

²⁰⁰ Bakırcı, Fehim; a.g.e., ss.100-101.

bulunan çıktılarla girdilerin nasıl ilişkilendirildiğine ilişkin parametrik bir üretim fonksiyonunun tanımlanmasını gerektirmekte ve etkinsiz birimleri saptayamamaktadır.²⁰¹

Parametrik yöntemlerde genel olarak bir gözlem kümesi vardır. Bu küme içinde en iyi performansın regresyon çizgisi sınırı üzerinde olduğu varsayılarak, bu çizgiden sapma göstermeyen gözlemler etkin (efficient); bu gözleme göre başarısız olan diğer gözlemler de etkinsiz (inefficient) olarak tanımlanmaktadır.²⁰² Bu yöntemler, sınır teknolojisini tahmin edebilmek için parametrik olmayan, deterministik doğrusal program (VZA, Malmquist TFV indeksi gibi) kullanır. Bu yöntem ile arasındaki temel fark, parametrik teknolojinin düz, parametrik olmayanın ise parçalı doğrusal bir yapı sergilemesidir. Parametrik programlar, Forsund ve Hjalmarsson (1979), Forsund ve Jansen (1977), Aigner ve Chu (1968) tarafından çalışmalarına konu edilmiştir.²⁰³ Aigner ve Chu amaç programlama temelli parametrik yöntemi geliştirmişlerdir. Amaç programlama yaklaşımında örneğin, tahminlenen değer ile gözlenen değer arasındaki fark (hatanın mutlak değeri) ve hata kareleri toplamları minimize edilmeye çalışılan iki ayrı amaç fonksiyonudur. Her iki amaç fonksiyonunu da minimize edildiği durumdaki Cobb-Douglas üretim fonksiyonunun parametreleri tahmin edilmiş olur.²⁰⁴ Aslında bütün bu yöntemlerin temelinde Cobb-Douglas üretim sınır fonksiyonunun parametrelerinin tahminleme çalışmaları yer almaktadır.

Çoklu regresyon modellerinde tek çıktı değişkene karşın birden fazla değişken kullanılarak tahminleme yapılması, parametrik yöntemlerin dezavantajıdır. Çoklu çıktılarda diğer çıktılar ya tek bir çıktı şeklinde değerlendirilir, ya da bu yöntem kullanılamaz. Diğer yöntemlere göre avantajı ise, rassal hata içermesi ile ölçü hatalarının daha kolay belirleniyor olmasıdır. Parametrik yöntemler SFA (Stochastic Frontier Approach), DFA (Distribution

²⁰¹Gülcü Aslan vd., a.g.m., s.94.

²⁰² Aras, Güler ve Kurt, Timuçin; a.g.e., s.441.

²⁰³ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., s. 38.

²⁰⁴ Lovell, C. A. Knox; a.g.m., s. 36.

Free Approach) ve TFA (Thick Frontier Approach) olmak üzere başlıca üç gruba ayrılmaktadır.²⁰⁵

Stokastik sınır yaklaşımında (SFA), maliyet, kâr ya da üretimi girdi, çıktı ve çevre faktörleriyle açıklayan bir ilişki kurulmakta ve hata teriminin varlığına izin verilmektedir. Oluşturulan hata modelinde etkinsizlikler negatif olamayacağı için asimetrik (genelde yarı normal), hata terimi ise simetrik dağılım (genelde standart normal) göstermektedir.

Serbest dağılım yaklaşımında (DFA), hata teriminin ve etkinsizliklerin dağılımı üzerinde stokastik yaklaşımda olan güçlü varsayımlar kaldırılmıştır. Etkinliğin istikrarlı olması, etkinsizliklerin negatif olmayan herhangi bir dağılım göstermesi ve rassal hatanın ise ortalaması sıfır olacak şekilde dalgalanması yaklaşıma ilişkin temel varsayımlardır. Serbest dağılım yaklaşımı her firmanın herhangi bir noktadaki etkinsizliğinden ziyade en iyi uygulamadan ortalama sapmasını göstermektedir.

Kalın sınır yaklaşımında (TFA) ise rassal hata ve etkinsizliğin dağılımlarına ilişkin herhangi bir kısıt getirilmemektedir. Yaklaşımda bir fonksiyonel form belirlenmekte, rassal hata tahmin edilen performans değerlerinin en yüksek ve en düşük performans gösteren çeyreklerinden oluşmaktadır. En yüksek ve düşük çeyrekler arasında tahmin edilmiş performanstan sapmalar ise etkinsizlik olarak kabul edilmektedir.²⁰⁶

3. Parametrik Olmayan Yöntemler

Parametrik yöntemlere bir alternatif olarak ortaya çıkan parametresiz yöntemler, genel olarak matematik programlamayı çözüm tekniği olarak benimsemişlerdir. Bu tür yöntemler, üretim fonksiyonunun ardında herhangi bir analitik formun varlığını öngörmezler. Bu özelliklerinden dolayı parametrelili

²⁰⁵ Bakırcı, Fehim; a.g.e., ss. 100-101.

²⁰⁶ Berger, Allen ve Humphrey, David; "Efficiency of Financial Institutions: International Survey and Directions for Future Research", **European Journal of Operational Research**, Sayı: 98, 1997, ss.35-47.

yöntemlere göre daha esnektirler. Ayrıca birçok girdili ve birçok çıktılı üretim ortamlarında performans ölçümü için oldukça uygun bir yapıya sahiptirler.²⁰⁷

Parametrik olmayan etkinlik ölçüm yöntemlerinin büyük çoğunluğu girdi ve çıktı ölçüm birimlerinden bağımsızdır. Bu özellikleri ile de, ölçümü yapılan örgüt ya da işletmelerin değişik boyutlarının aynı anda ölçülebilmesine olanak tanımaktadırlar. Bu ölçütler her bir karar verme birimi için göreceli etkinliği hesaplarken, amaç fonksiyonlarını ayrı ayrı en iyiler ve her bir karar verme birimi için en uygun amaç kümesini belirlerler.²⁰⁸

Girdi ve çıktı fiyatlarının tüm karar birimleri için aynı olduğu ya da tam olarak bilinemediği varsayımıyla fiyat etkinliği bir kenara bırakılarak sadece teknik ve ölçek etkinlik düzeylerinin ölçümü, parametresiz etkinlik düzeylerinin ölçümü parametresiz etkinlik ölçütleri ile yapılmaktadır.²⁰⁹

Parametrik olmayan etkinlik ölçütleri, girdiye ve çıktıya yönelik olmak üzere iki ana gruba ayrılabilirler. Girdiye yönelik olanlar, herhangi bir çıktı düzeyi için etkin olmayan karar birimlerinin girdilerini ne derece azaltmaları gerektiğini araştırırlar. Benzer şekilde, çıktıya yönelik etkinlik ölçütleri ise herhangi bir girdi bileşimi için etkin olmayan karar birimlerinin etkin durumuna getirilmesi amacıyla çıktılarını ne kadar artırabilecekleri üzerinde durulur.²¹⁰

Parametrik olmayan yöntemler, doğrusal programlama kökenli teknikleri (kısıt altında optimizasyon) kullanarak etkinlik sınırına olan uzaklığı ölçmeye çalışırlar. Bu yöntemler, parametrik yöntemlerde olduğu gibi üretim biriminin yapısı ile ilgili davranışsal varsayımlara girmek zorunda olmadıkları için görece avantajlıdır. Ayrıca, söz konusu yöntemlerin birden fazla açıklayıcı ve açıklanan değişken kullanabilme gibi bir üstünlükleri de vardır. Buna karşın bir

²⁰⁷Yolalan, Reha; a.g.e., s.5.

²⁰⁸ Yeşilyurt, Cavit ve Alan, M. Ali; a.g.m., s. 94.'de Söl, Sinan; "İTÜ. Fakültelerinin Araştırma Etkinlikleri Sekreterliğinden Yararlanma Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Belirlenmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İTÜ, 1997'den alıntı yapılmıştır.

²⁰⁹ Kıyıldı, R. Koray ve Kardeşahin, Mustafa; "Türkiye'deki Hava Alanlarının Veri Zarflama Analizi ile Altyapı Performansının Değerlendirilmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, Sayı:10-3, 2006, ss.391-397.

²¹⁰ Yolalan, Reha; a.g.e., s.5.

rassal hata terimi içermedikleri için tesadüfi ya da diğer nedenlerle oluşan hataları modele aktarırlar ve etkinlik sınırını yanlış tespit edebilirler.²¹¹

Son dönemlerde parametrik olmayan etkinlik ölçme yöntemleri arasına yapay sinir ağı yaklaşımı da girmiştir. Yapay sinir ağı yaklaşımı, çok girdi ve çok çıktılı durumlarda girdi ve çıktılar arasında fonksiyonel ilişki aramadan girdi setlerini kullanarak öğrenme yoluyla çıktı değerlerini tahmin etmeye çalışan bir yapay zeka yöntemidir.²¹²

Parametrik olmayan yöntemlerden en yaygın olarak kullanılanı 1978 yılında Charnes, Cooper vd. tarafından geliştirilen Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemidir. VZA, girdi ve çıktı değişkenler arasında fonksiyonel ilişki aramayan, bir doğrusal programlama tekniğidir.²¹³ VZA bir sonraki bölümde daha detaylı incelenecektir.

²¹¹ Aras, Güler ve Kurt, Timuçin; a.g.e., s.442.

²¹² Athanassopoulos, Antreas D. ve P. Curram, Stephen; “A Comparison of Data Envelopment Analysis and Artificial Neural Networks as Tools for Assessing the Efficiency of Decision Making Units”, **Journal of the Operations Research Society**, Sayı: 47, 1996, ss.1000-1015.

²¹³ Fecher F. vd.; “Productive Performance of the French Insurance Industry”, **The Journal of Productivity Analysis**, Sayı:4, 1993, ss.77-93

II. VERİ ZARFLAMA ANALİZİ

Matematiksel programlama tekniği kullanılarak belirlenen bir sınıra göre yapılan etkinlik ölçüm yöntemi “Veri Zarflama Analizi - Data Envelopment Analysis (DEA)” olarak bilinmektedir. Yöntem, regresyon tekniğinin doğrudan uygulanmadığı çoklu girdi ve çoklu çıktılar içeren ve fiyatların belirsiz olduğu bu gibi üretim ilişkilerinde, girdi ve çıktıların ağırlıklarını (görece önemlerini) belirleyerek, performans karşılaştırmaları yapılmasına olanak tanır.²¹⁴

Veri Zarflama Analizi (VZA), çoklu girdileri çoklu çıktılara dönüştüren, Karar Verme Birimi (KVB) olarak adlandırılan benzer varlıklar kümesinin performansını değerlendirmek için görece olarak yeni bir veri yönelimli yaklaşımdır.

KVB'nin tanımı jenerik ve esneklerdir. Yakın geçmişte yıllarda birçok farklı ülkede, çok farklı alanlarda, çok farklı çıktı aktiviteleriyle ilişkilendirilmiş çok sayıda varlıkların performansının değerlendirilmesinde VZA yaklaşımının kullanıldığı görülmektedir. Bu VZA uygulamaları hastaneler, askeri uygulamalar, üniversiteler, şehirler, mahkemeler ve işletmelerin yanı sıra, ülkeleri, bölgeleri vb. de içeren performans değerlendirmeleri için çeşitli formlardaki KVB'leri kullanmaktadırlar. Yaygın kullanımın sebebi, VZA'nın, karmaşık ilişkilerin doğasından dolayı diğer yaklaşımlara direnç gösteren vakalara yeni çözüm yöntemleri sunmasıdır.²¹⁵

Yöntem ilk olarak Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından, kamu kuruluşlarının teknik verimliliğini ölçmek ve karşılaştırmak amacıyla geliştirilmiştir. E. Rhodes, 1970'li yıllarda Carnegie Melon Üniversitesi'nde yaptığı doktora çalışmasında, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki devlet okullarındaki zenci ve Latin Amerika kökenli öğrencilerin performanslarını ölçmeyi amaçlamıştır. Rhodes, Farrell'in 1957 yılında yayımlanan çalışmasından esinlenerek, danışmanı W. W. Cooper ve A. Charnes ile birlikte, VZA analizini geliştirmiştir. Bu yöntem, Farrell (1957)'in çalışmasında izlediği aktivite analizi

²¹⁴ Kalvelagen, Erwin; “Efficiently Solving DEA Models with Gams”, 02.11.2004, <http://www.gams.com/~erwin/dea/dea.pdf>, (03.07.2008), s. 1.

²¹⁵ Cooper, W.W., Seiford, L.M. ve Zhu, Joe; a.g.e, s.1-2.

üzerine kurulmuştur. VZA, ele alınan veriye göre farklı amaçlara hizmet edebilmektedir. Yalnız girdi ve çıktı miktarlarının bulunduğu durumda **teknik etkinlik**, bunlarla birlikte fiyatların da bulunduğu durumda **ekonomik etkinlik** düzeyi belirlenebilmektedir. Böylece, Farrell ayrıştırmasında belirtildiği gibi, teknik ve tahsis etkinliği kısımları ortaya konulabilmektedir. Bununla birlikte VZA, genellikle, kamu kuruluşlarının ve kâr odaklı olmayan kuruluşların etkinliklerin ölçümünde sıkça kullanılmaktadır. Bunun nedeni, bu kesimlerde genellikle belli bir fiyatın var olmamasıdır. Dolayısıyla VZA, genellikle **teknik etkinlik** ölçümünde tercih edilen bir yaklaşım olmuştur.²¹⁶

Genellikle kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve kamu kurumlarının girdi ve çıktıların karşılaştırılabilir ve parasal değerlerinin ölçülebilir olmaması nedeniyle performanslarının ölçülmesi çok zordur. Kamu kuruluşları için piyasa fiyatları var olmadığından, göreceli performansın ölçülebilmesi için ağırlıkların belirlenmesi gereklidir. VZA tekniği ile finansdaki karesel (quadratic) programlama uygulamalarından bilinen etkin sınır ile ilişkili kavramları kullanarak kolayca sonuçlar çıkarılabilir. Bu bir parametrik olmayan yöntemdir: girdi ve çıktılar arasındaki fonksiyonel ilişkinin açıkça tanımlanmasına ihtiyaç duyulmamaktadır.²¹⁷

VZA, her bir karar biriminin göreceli etkinliğini, gözlemlenen girdi ve çıktıları kullanarak, ağırlıklı çıktıların ağırlıklı girdilere oranını hesaplayarak belirler. Her bir karar birimindeki her bir girdi ve çıktı için, bir optimizasyon prensibi çerçevesinde (simplex metodu tekrarlanarak) ağırlıklar seçilir. Charnes, Cooper ve Rhodes farklı karar birimleri için ortak ağırlıklar belirlemenin zorluklarını görerek, her bir birimin diğer birimlerle karşılaştırıldığında kendisini en iyi durumda gösteren bir ağırlıklar kümesi benimsemesinin uygun olacağını öne sürmüşlerdir. Farklı karar birimlerinin girdi ve çıktıları, bunlar tüm birimler için ortak girdi ve çıktılar olmasına karşın, farklı şekilde ağırlıklandırabileceklerini kabul etmişlerdir. Örneğin göreceli etkinliği karşılaştırılmak istenen okulların çıktıları arasında müzik ve spor dallarında

²¹⁶ Turgutlu, Evrim; a.g.t., ss.100-101.

²¹⁷ Kalvelagen, Erwin; a.g.erişim sitesi, s.1

başarımın yer aldığını göz önüne alırsak, farklı okulların bu dallardan herhangi birine verdiği önemin, diğerlerinden farklı olabileceğini düşünebiliriz.²¹⁸

VZA, aynı girdileri kullanarak aynı çıktıları üreten homojen üreticilerin etkinliğini değerlendirmek üzere kullanılmaktadır. Tipik bir istatistiksel yöntem, merkezi eğilim yaklaşımıyla üreticileri ortalama bir üreticiye göre değerlendirirken, VZA'nın yaptığı, her bir üreticiyi yalnızca “en iyi” üreticilerle karşılaştırmaktır. Dolayısıyla VZA, bir uç (ekstrem) nokta yöntemi olarak düşünülmelidir.²¹⁹

Çoğu VZA modeli, herhangi bir fiyat verisine gerek duyulmadan teknik etkinliğin tahmin edilmesi için uygulanır. Yine de eğitim birimleri gibi kamu sektörü birimleri için bile, ücret ve malzeme maliyeti gibi bazı fiyat verileri bulunmaktadır ve bu veriler, rekabet piyasalarında belirlenmektedir. Burada 2 görüş önem taşımaktadır.

Birincisi, KVB'lerin seçimi; teknik etkinlik modelleri gözlenen girdi ve çıktıların verilen değerlerini kullanırlar. Bu modeller, her bir KVB için verilen girdi değerine karşılık mümkün maksimum çıktı değerine ulaşıp ulaşılmadığını test ederken; tahsis etkinliği modelleri karar değişkenleri olarak, girdilerin en iyi durumuna karar vermek için arama yaparlar.

İkinci olarak, sermaye gibi bazı girdilerin birkaç dönemin çıktıları üzerinde etkileri vardır ve bundan dolayı maliyet en küçüklemesi düşüncesi burada stratejik öneme sahiptir.²²⁰

Veri zarflama analizi teknikleri en üretken sektörel birimleri konu alan en iyi pratikleri tanımlamamızı sağlar. VZA uygulayarak üretim sınırlarını etkin ekonomilerin doğrusal bileşimi olarak tanımlayabiliriz. Bu sınır eğrisi aynı zamanda, etkin birimlerin etkin olmayanları zarflaması olarak, diğer birimlerin teknik etkinliğinin ne kadar hassas ölçülebileceğine dair bir kıyaslama sunar.

²¹⁸ Yavuz, İlknur; **Sağlık Sektöründe Etkinlik Ölçümü: Veri Zarflama Analizine Dayalı Bir Uygulama**, MPM Yayınları No: 654, Ankara 2001, s.17.

²¹⁹ Yavuz, İlknur; Sağlık..., a.g.e., s.8

²²⁰ Sengupta, Jati K.; “A Dynamic Efficiency Model Using Data Envelopment Analysis”, **International Journal of Production Economics**, Sayı:62, 1999, ss. 209-218.

Sonuç olarak VZA optimizasyon problemi karar biriminin en üretken girdi-çıkıtı teknolojisini kullanan birime göre yerini gösteren bir etkinlik skoru sağlar. Buna ek olarak, bir girdi-çıkıtı ağ yapısı bakış açısından, VZA probleminin çözümü birincil ve aracı girdilerin ve çıktıların geçiş matrisi boyunca ekonomik etkisizlikten etkinliğe geçişini gösterir.²²¹

VZA, kullanıcı ile karar vericilere, girdi ve çıktıların seçimi ya da çeşitli senaryoların değerlendirilmesi gibi konularda işbirliği yapabilmeleri için olanak tanıyan bir yöntemdir.²²²

VZA'nın gerçekleştirilebilmesi için kuşkusuz ilk adım tek bir birim için etkinliğin belirlenebilmesidir. K adet girdi ile M adet çıktı üreten N tane birimin olduğu bir ortamda her biri için en basit biçimiyle etkinliği aşağıdaki gibi tanımlayabiliriz:

$$\text{Etkinlik} = \frac{\text{Çıktıların Ağırlıklı Toplamı}}{\text{Girdilerin Ağırlıklı Toplamı}} = \frac{\sum u y_i}{\sum v x_i}$$

Yukarıdaki eşitlikte (i. birim için) y_i çıktıları, x_i girdileri, u Mx1 boyutunda çıktı ağırlıkları vektörünü ve v Kx1 boyutunda girdi ağırlıkları vektörünü simgelemektedir. Hesaplama esnasında her bir girdi ve çıktı çeşidi belirli bir ağırlıkla çarpılmaktadır. Rasyonel bütün birimlerin amacı etkinliklerini mümkün olduğunca artırmak yani yukarıdaki denklemin değerini maksimize etmek olacaktır.²²³

Veri zarflama analizinin 3 ana belirleyici özelliği vardır:²²⁴

1. Gelir dağılımının ağırlıklandırılması ve genellikle bir hükümet tarafından iyi ya da kötü gözle bakılan bir malın düzenlenmesi gibi çeşitli girdi ve çıktıların ağırlıklandırılmasında toplam öznellikten kaçınır.

²²¹ Prieto, Angel ve M., Zofi'O Jose' L.; "Interfaces with Other Disciplines Network DEA Efficiency in Input-Output Models: With an Application to OECD Countries", **European Journal of Operational Research**, Sayı:178, 2007, ss.292-304.

²²² Aydemir, Zeynep Canan, a.g.t., s.47.

²²³ Karacabey, Ali Argun; "Veri Zarflama Analizi", **Tartışma Metinleri**, No:33, Ankara Üniversitesi SBF. Gelişme ve Toplumsal Araştırmaları Merkezi, 2001, s.4.

²²⁴ UN, "Evaluation of Infrastructural Interventions for Rural Poverty Alleviation", 1959, http://www.unescap.org/ttdw/Publications/TPTS_pubs/pub_1959/rurpovfulltext.pdf, ss.99-100, (03.07.2008).

2. Orijinal veya doğal birimlerde girdi verilerini kullanır. Girdi ve çıktı değişkenlerin parasal değerlere dönüştürülmesinden kaçınır.

3. Kontrol edilemeyen faktörlerin etkisindeki performans gibi dışsal etkileri içerir.

VZA, çok sayıda değişken ve ilişkilerin (kısıtlar) bir arada değerlendirildiği “matematiksel programlama” gibi teknikleri kullandığı için çok sayıda girdi ve çıktının bir arada değerlendirilmesine olanak vermeyen ve karar vericiyi sınırlandıran diğer tekniklere göre kullanıcıya daha rahat çalışılabilme imkânı sunar. Çünkü politika üretilen ve yönetsel kararların alındığı gerçek hayat problemleri, pek çok faktörün aynı anda değerlendirilmesini gerektiren karmaşık bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte VZA, matematiksel programlamanın sahip olduğu geniş teori ve metodoloji birikimi sayesinde yol gösterici analizlerin ve yorumların yapılabilmesine olanak sağlar.²²⁵

VZA’da girdi ve çıktılar, aşağıdaki şartlar altında belirlenir²²⁶:

1. Her bir girdi ve çıktı için rakamsal veri mevcuttur ve bu veri tüm KVB’ler için pozitifdir.

2. KVB, girdi ve çıktılarının seçimi, analizcinin ilgi alanı içerisinde, görece verimliliği etkileyebileceği düşünülen bir küme oluşturacak şekilde yapılmalıdır.

3. Farklı girdi ve çıktılarının birimleri birbirleriyle uyumlu olmak zorunda değildir. Girdi ve çıktılarının birimleri insan sayısı, harcanan para, yüzölçümü gibi farklı şekiller alabilir.

Bir başka kaynakta veri zarflama yönteminin kullanımında göz önünde tutulması gereken özellikler şöyle sıralanmıştır:²²⁷

²²⁵ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., ss.45-47.

²²⁶ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., s. 60.

²²⁷ Yılmaz, Cengiz; Özdil, Tuncer ve Akdoğan, Güray; “Seçilmiş İşletmelerin Toplam Etkinliklerinin Veri Zarflama Yöntemi ile Ölçülmesi”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları:20, Süreli Yayınlar Dizisi: 6, Sayı 4, Bişkek, 2002, ss. 174-183.

1. Veri zarflama yöntemi çok sayıda girdi kullanılarak çok sayıda çıktının ortaya konduğu durumlarda kullanılabilir.
2. Girdi ve çıktı ile ilgili herhangi bir varsayım gerekmez.
3. Birbiriyle uyumlu ve denk üreticiler veya firmaların karşılaştırılması için kullanılabilir.
4. Girdi ve çıktıların hep aynı birimde olması gerekmemektedir.

Bu özelliklere dikkat edilmemesi halinde anlamlı sonuç alınamayacağı gibi alınsa da yorumların yanıltıcı olabileceği göz ardı edilmemelidir.

VZA yaklaşımının performans ölçmede elde ettiği sonuçlar özetle aşağıdaki gibidir.²²⁸

1. Etkin organizasyonel karar birimleri,
2. Etkin olmayan organizasyonel karar birimleri,
3. Etkin olmayan organizasyonel karar birimleri tarafından kullanılan fazla kaynak miktarları,
4. Etkin olmayan organizasyonel karar birimlerinin şu anki girdi düzeyleri ile üretmeleri gereken çıktı düzeyi (çıktılarını artırmaları gereken düzey),
5. Etkin olmayan organizasyonel karar birimlerinin, etkin referans setini oluşturan birimler.

Dünyada sağlık hizmetleri (hastaneler, doktorlar), eğitim (okullar, üniversiteler), bankalar, imalat sektörü, kıyaslama, yönetim performanslarının değerlendirilmesi, restoranlar, toptancılar, şehirler, kamu kurumları ve bölgesel gelişme alanlarında yaygınlaşan uygulamalara karşılık, ülkemizdeki çalışmalar genellikle ekonomi ve yöneylem araştırması kongrelerinde sunulan bildirilerle ve sadece sağlık ve bankacılık alanlarında yoğunlaşan uygulamalarla sınırlı kalmıştır.²²⁹

Tavares, VZA'nın bibliyografyasına ilişkin çalışmasında 1978-2001 yılları arasında toplamda 2152 farklı yazar tarafından konu edilen 3203 çalışmada adının

²²⁸ Ulucan, Aydın; "İSO500 Şirketlerinin Etkinliklerinin Ölçülmesinde Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı: Farklı Girdi Çıktı Bileşenleri ve Ölçeğe Göre Getiri Yaklaşımları ile Değerlendirmeler", **Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi**, Cilt:57, Sayı:2, 2002, s.5.

²²⁹ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., s. 46.

geçtiğinden söz etmektedir. 18000 sayfalık bu yazında 115 adet araştırma, 50 tane kitap ve 171 adet de tez-inceleme çalışması yer almaktadır.²³⁰

VZA'nın daha geniş ölçüde tanınmasını, literatürde yer edinmesini takiben, yöntemin temel kavram ve prensipleri modelin çeşitlenmesini getirmiş, CCR oran modeli (ismini Charnes, Cooper ve Rhodes'un baş harflerinden almıştır), BCC (Banker, Charnes, Rhodes'un çalışmasıdır) ölçeğe göre getiri modeli, toplamalı model ve çarpmalı model olmak üzere 4 ana model geliştirilmiş ve kullanılmıştır.²³¹ En yaygın olarak kullanılanları ise basitlikleri nedeniyle CCR ve BCC modelleri olmuştur.²³²

Her girdi veya çıktıya verilen görece öneme yapılan ölçüm atamalarına duyulan ihtiyaçtan kaçınmanın avantajına sahip olan VZA'da görece etkinlik aşağıdaki tanımla uyum gösterir:

Etkinlik – Genişletilmiş Pareto-Koopmans Tanımı: Bir karar verme birimi tarafından erişilen tam (%100) etkinlik, bazı diğer girdi ve çıktı değerlerinin daha kötü bir değere sahip olmadan sadece ve sadece girdi veya çıktılarından hiçbirinin geliştirilemediği durumda ortaya çıkar.

Çoğu yönetim ve sosyal bilimler uygulamalarında teorik anlamda mümkün etkinlik düzeyi bilinmemektedir. Bu sebepten dolayı, buradaki tanım, etkinlik değerinin sadece deneysel olarak var olan bilgisinin kullanımıyla görece etkinlik tanımı biçiminde değiştirilmelidir:

Görece Etkinlik Tanımı: Bir karar verme birimi, sadece ve sadece eğer diğer KVB'lerin bazı girdilerinin veya çıktılarının performanslarında; diğer girdi ve çıktılarında bir kötüleşme olmadan, bir gelişme olmaz ise, tam etkin (%100) olarak derecelendirilir.²³³

²³⁰ Tavares, Gabriel; "A Bibliography of Data Envelopment Analysis (1978-2001)", **Rutcor Research Report**, Rutgers University, 2002, s.1.

²³¹ Bakırcı, Fehim; a.g.e., s.141.

²³² Baysal vd.; a.g.m., s.32.

²³³ Cooper, W.W., Seiford, L.M. ve Zhu, Joe; a.g.e., s.3.

A. Veri Zarflama Analizi Yönteminin Matematiksel Temelleri

1. Farrell'in Sınır Üretim Fonksiyonları ve Sınır Etkinlik Karşılaştırmasının Doğası

VZA yönteminin temelini kavrayabilmek açısından Farrell yaklaşımını bilmek faydalı olacaktır. Farrell'in etkinlik ölçümüne ilişkin çalışmaları, Debreu ve Koopmans'a dayanmaktadır. Debreu, çalışmasında, her üretim biriminin bir üretim olanakları kümesinin bulunduğu ve fiziksel kaynakların sınırlı olduğu bir ekonomik sistemde optimum durumu sorgulamaktadır. Bu ekonomik sistemde Pareto optimumundan hareketle etkinliği araştırmakta ve optimum olmayan bir durumun optimuma ne kadar uzak olduğunun belirlenip belirlenemeyeceği sorusu üzerinde durmaktadır. Bu esnada Debreu, literatürde ilk etkinlik ölçütü olarak kabul edilen kaynak kullanım katsayısını geliştirmiştir. Koopmans ise; bir üreticinin, çıktı bakımından ele alınırsa bir çıktı miktarındaki artış, en az bir girdi miktarında artış veya en az bir çıktı miktarında azalışa yol açtığına, girdi bakımından ele alınırsa bir girdi miktarındaki azalma, en az bir çıktı miktarında azalmaya veya en az bir girdi miktarında artışa neden olduğunda teknik anlamda etkin olabileceğinden söz etmektedir. Buradan hareketle, teknik etkinliğin ilk biçimsel tanımının Koopmans tarafından yapıldığı kabul edilebilir.²³⁴

Üretim fonksiyonunun bir sınır olarak yorumlanması Farrell'e (1957)²³⁵ ve Farrell ve Fieldhouse'un (1962)²³⁶ çalışmalarına dayanmaktadır.

Etkinlik sınırı karşılaştırmaları "Farrell etkinlik ölçümü" ile eş anlamlı hale gelmiştir. Farrell yöntemi son yıllarda daha da geliştirilmiş olsa da bu ilk yaklaşım modern sınır analizlerinin temelini oluşturmaktadır.

Farrell, çalışmalarına toplam etkinliği (overall efficiency: OE) (ya da Pareto etkinliği) iki çarpımsal bileşene ayırarak başlamıştır:

$$OE = TE * AE \quad (7)$$

²³⁴ Turgutlu, Evrim; a.g.t., s.79.

²³⁵ Farrell, M.; "The Measurement of Productive Efficiency", **Journal of the Royal Statistical Society**, Sayı: 120, 1957, ss. 53-281.

²³⁶ Farrell, M ve Fieldhouse, M.; a.g.m., ss.252-267.

Bu eşitlikte TE (technical efficiency), teknik etkinliği, AE (allocative efficiency), kaynak dağılım etkinliğini temsil etmektedir. Her biri, üretim fonksiyonu terimleriyle fiili performansın potansiyel performansa oranı olarak tanımlanabilir.²³⁷

Sınır performans karşılaştırmaları üretim fonksiyonu tanımının kendisinden kaynaklanır. Üretim, girdilerin fiziksel bir dönüşüm süreciyle çıktılara dönüştürülmesidir. Üretim fonksiyonu ise, veri bir teknoloji ile, etkin dönüşüm olasılıklarını tanımlayan tamamıyla teknik bir ilişki olarak yorumlanmalıdır: Veri girdilerle üretilen çıktı seviyelerinin teknik bir maksimizasyon probleminin çözümleri olduğu söylenebilir. Eşdeğer bir yorum maliyet fonksiyonu için de yapılabilir. Veri girdi fiyatları için, maliyet fonksiyonu bir sınır fonksiyonu olarak düşünülebilir, çünkü üretim fonksiyonu tarafından ortaya konan minimum girdi tutarından daha düşük bir maliyete ulaşılması mümkün değildir.

“Sınır” terimi iki durumda da geçerlidir, çünkü fonksiyon olası gözlemler üzerinde bir sınırlama oluşturmaktadır. Üretim bu sınırın altında gerçekleşebilir, ama üzerinde gerçekleşemez. Bir işletmenin üretim fonksiyonunun altındaki üretimi veya maliyet fonksiyonunun üzerindeki maliyetleri, göreceli etkinliğin ölçüleri olarak görülebilir.

Analize dâhil olan tüm birimlerin etkin sınır tarafından zarflanması ile bu sınırın dışında hiçbir birim kalmamaktadır. Yönteme, parçalı doğrusal etkin sınır oluşturması ve analize ilişkin tüm noktalar içermesi sebebiyle “**veri zarflama**” adı verilmiştir.

VZA, her bir girdi ve çıktı için karar birimlerinde ağırlıklar belirlemektedir. Ağırlıkların seçiminde, yani doğrusal programlama aracılığıyla belirlenmesinde iki kısıt bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ağırlıkların pozitif değer olma zorunluluğudur. İkincisi de, modeldeki hiçbir karar birimi için ağırlıklı çıktılarının ağırlıklı girdilere oranının birden büyük olmamasıdır. Özet olarak, her bir karar birimi, kabul edilebilir ağırlık kümelerinden, kendisinin ya da diğer

²³⁷ Yavuz, İlknur; Sağlık..., a.g.e., ss.18-19.

herhangi bir karar biriminin etkinlik değerini birden büyük yapmadan etkinliğini maksimize edecek herhangi bir ağırlık kümesini seçebilir.²³⁸

Seçilen bir KVB'nin (KVB₀) etkinliği aşağıdaki kesirli ifade ile gösterilebilir.

$$\frac{\sum_r u_r y_{r0}}{\sum_i v_i x_{i0}} \quad (8)$$

Burada:

r : çıktı değişkeni sayısı,

i : girdi değişkeni sayısı,

u_r : r . çıktının ağırlığı,

v_i : i . girdinin ağırlığı,

y_{r0} : 0. KVB'nin r . çıktı değeri,

x_{i0} : 0. KVB'nin i . girdi değeri.

Ağırlıklar, literatürde “sanal transformasyon”, “sanal çarpanlar”, ya da “sanal ağırlıklar” olarak adlandırılır. Sanal (virtual) terimi, ağırlıkların gözlemlenmiş değil türetilmiş olduğunu göstermektedir. Söz konusu ağırlıkların sonuç olarak ekonomik bir anlamı olmayıp, yalnızca değerlendirilen karar biriminin etkinliğini maksimize eden algoritmayı karakterize etmektedirler.²³⁹

Bu değerler veya “sanal ağırlıklar”, bir karar biriminin gözlemlenen girdi ve çıktılarını “sanal girdi” ve “sanal çıktı”ya ve bu karar biriminin etkinlik değerini, sanal çıktının sanal girdiye oranına dönüştürmek için kullanılmaktadır. Etkinliğin bu tanımı, etkinliğin mühendislikteki klasik oran tanımlarından esinlenmekte, ancak farklı olarak birçok girdi ve çıktıyı aynı anda değerlendirmeye almaktadır.²⁴⁰

²³⁸ Ulucan, Aydın; a.g.m., s.4.

²³⁹ Sexton, T.R.; “The Methodology of Data Envelopment Analysis”, (Ed.: R. Silkman), **Measuring Efficiency: An Assessment of DEA**, San Francisco: Jossey-Bass, Inc., 1986,

²⁴⁰ Charnes A. ve Cooper W.; “Preface to Topics in Data Envelopment Analysis”, **Annals of Operations Research**, Sayı: 2, 1985, ss. 59-94.

Amaç çıktı/girdi maksimizasyonu olduğunda görelî etkinlik kapsamı içerisinde, yani maksimum ulaşılabilir etkinlik 1 değerini aldığı varsayımında kısıt koşulları aşağıdaki gibi şekillenecektir:

$$\frac{\sum_r u_r y_{rj}}{\sum_i v_i x_{ij}} \leq 1, \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (9)$$

Burada j indisi n tane KVB'den her birine ait girdi ve çıktı değerlerini temsil etmektedir.

Son olarak da ağırlık değerlerinin negatif olmama koşulu da göz önüne alındığında karşımıza, seçilen KVB₀'ın görelî etkinliğini bulmamıza yarayacak olan kesirli programlama modeli çıkacaktır:

$$\max \frac{\sum_r u_r y_{r0}}{\sum_i v_i x_{i0}}$$

$$\frac{\sum_r u_r y_{rj}}{\sum_i v_i x_{ij}} \leq 1, \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (10)$$

bütün r ve j 'ler için $u_r, v_i \geq 0$

Amaç fonksiyonu, KVB₀'ın üst sınırı 1 olarak tanımlanan maksimum etkinlik değeri için; diğer bütün KVB'ler için de geçerli olacak ve onların da maksimum etkinlik değerini 1 ile sınırlandırabilecek bir girdi ve çıktı ağırlık değer seti belirlemektedir.

2. Primal Formülasyon

Uygulamada, etkinlik değerlerinin hesaplanmasında kesirli formülasyon kullanılmamaktadır, çünkü bu formülasyonun doğrusal olma ve konveks olma gerekliliklerini karşılamayan yönleri bulunmaktadır. Charnes ve Cooper, kesirli formülasyonu olağan doğrusal bir programa dönüştürebilmek için bir transformasyondan faydalanmayı denemişlerdir. Bu dönüşüm oldukça basittir ve Charnes ve Cooper'ın 1962²⁴¹ ve 1973²⁴² tarihli çalışmalarına dayanmaktadır.

²⁴¹ Charnes A. ve Cooper W., "Programming with Linear Fractional Functionals", **Naval Research Logistics Quarterly**, Sayı: 9, 1962, ss.181-185.

10 numaralı modeldeki kesirli programlama, doğrusal programlama metotlarının uygulanabilmesi için şu şekilde dönüştürülür: Amaç fonksiyondaki kesri maksimize etmek için, pay ve paydanın bireysel değerleri değil, pay ve paydanın birbirlerine göre değerleri önemlidir. Aynı etkiyi yakalamak paydanın bir sabite eşitlenmesi ve yalnızca payın maksimize edilmesiyle de mümkündür. Bu dönüşüm Charnes-Cooper dönüşümü²⁴³ olarak bilinir ve değişkenler (u, v) bu dönüşümden sonra (μ, ν) olarak ifade edilir.

n karar birimi için doğrusal program, kesirli fonksiyondaki amaç fonksiyonun paydasını “1”e eşitlemek suretiyle elde edilir:

$$\max z = \sum_{r=1}^s \mu_r y_{r0} \quad (11)$$

Aşağıdaki kısıtlar altında:

$$\begin{aligned} \sum_{r=1}^s \mu_r y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} &\leq 0 \\ \sum_{i=1}^m v_i x_{i0} &= 1 \\ i &= 1, 2, \dots, m, \\ r &= 1, 2, \dots, s, \\ j &= 1, 2, \dots, n, \\ \mu_r, v_i &\geq 0 \end{aligned}$$

11 numaralı modeldeki amaç fonksiyonu ve kısıtlar bu dönüşümden sonra doğrusaldır. Girdilerin ağırlıklı toplamını “1”le kısıtlar ve μ_r, v_i için uygun değerler seçerek, n karar biriminin ağırlıklı çıktı toplamını maksimize eder. Kesirli fonksiyonda bulunan “1”den küçüktür kısıtları primal doğrusal programda da mevcuttur. Böylece etkinlik değeri “1”i aşamaz.

Benzer bir doğrusal program, n karar birimi için ağırlıklı girdiler minimize edilerek ve ağırlıklı çıktılar “1”e eşitlenerek elde edilir:

²⁴² Charnes A., Cooper W. “An Explicit General Solution in Linear Fractional Programming”, *Naval Research Logistics Quarterly*, Sayı: 20, 1973, s.20.

²⁴³ Charnes A. ve Cooper W., *An Explicit...*, a.g.m., 1962, ss.181-185

$$\min z = \sum_{i=1}^m v_i x_{i0} \quad (12)$$

Aşağıdaki kısıtlar altında:

$$\sum_{r=1}^s \mu_r y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} \leq 0$$

$$\sum_{r=1}^s \mu_r y_{r0} = 1$$

$$i = 1, 2, \dots, m,$$

$$r = 1, 2, \dots, s,$$

$$j = 1, 2, \dots, n,$$

$$\mu_r, v_i \geq \varepsilon > 0$$

Görüldüğü üzere primal formülasyondaki girdi ve çıktı ağırlıkları μ_r, v_i pozitiflik kısıtına sahipken, olağan doğrusal programlarda yalnızca negatif olmama kısıtları vardır. VZA'daki bu katı pozitif olma kısıtı Charnes, Cooper ve Rhodes (1979) tarafından modele konulmuştur. Böylece girdi ve çıktı ağırlıklarını aşağıdaki şekilde kısıtlamışlardır:

$$\begin{aligned} \mu_r &> \varepsilon, & r &= 1, 2, \dots, s \\ v_i &> \varepsilon, & i &= 1, 2, \dots, m \end{aligned} \quad (13)$$

Burada ε , ihmal edilebilir denli küçük bir değer veya Arşimedgil olmayan sabit olarak anılan ve genellikle 10^{-5} veya 10^{-6} düzeyinde kullanılan bir değerdir. Bu sayı, 1984 tarihli çalışmalarında Charnes ve Cooper'ın primal denklemde kullandıkları sabitin benzeridir.²⁴⁴ Lewin ve Moorey, ağırlıklar üzerindeki pozitiflik kısıtını “alt sınır kısıtları” olarak adlandırmaktadırlar.²⁴⁵

3. Dual Formülasyon

Herhangi bir doğrusal program için, aynı verileri kullanan ortak (partner) bir doğrusal program formüle etmek mümkündür. Orijinal, yani primal (birincil)

²⁴⁴ Charnes A. ve Cooper, W.; “The non-Archimedean CCR Ratio for Efficiency Analysis: A Rejoinder to Boyd and Fare”, **European Journal of Operational Research**, Sayı:15, 1984, ss.333-334.

²⁴⁵ Lewin, A ve Moorey, R.; “Measuring the Relative Efficiency and Output Potential of Public Sector Organisations: An Application of Data Envelopment Analysis”, **International Journal of Policy Analysis and Information Systems**, Sayı:5, 1981, ss. 267-285.

program ya da eşdeğer (ikincil) programın çözümü, modellenen problem hakkında aynı bilgiyi verir. VZA doğrusal programı da buna bir istisna oluşturmamaktadır.

11 ve 12 numaralı modeller doğrusal programlama modelleridir. VZA, Etkinlik değerinin hesaplanmasında, bu modellerin dualini kullanır. 11 numaralı modelin duali, gerçek etkinlik sınırının parçalı doğrusal bir yaklaşımını, m tane girdinin miktarlarını, t tane çıktının miktar seviyesini karşılamak için minimize ederek kurar. Yani:

$$\min \theta \quad (14)$$

Aşağıdaki kısıtlar altında

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} \lambda_j - \theta x_{i0} \leq 0$$

$$\sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j - y_{r0} \geq 0, \quad \begin{array}{l} i = 1, 2, \dots, m, \\ r = 1, 2, \dots, s, \\ j = 1, 2, \dots, n, \end{array}$$

$$\lambda_j \geq 0$$

14 No.lu model, ilk kullanan Farrell olduğundan, VZA literatüründe “Farrell modeli” olarak bilinir. VZA literatüründe sıfır olmayan aylak değişkenlerinin sunumu ihmal edildiği için zayıf etkinlik modeli olarak adlandırılır. Aylak değişkenlerini de içeren VZA modeli için iki aşamalı çözüm kullanılır. Birinci aşamada 14 No.lu modelin en iyi çözümü olan θ^* bulunur. İkinci aşamada, bulunan bu θ^* veri kabul edilerek aylak değişkenleri içerisinde sıfır olmayan aylak değişken değerleri aranır. Bununla ilgili model:

$$\max \sum_{i=1}^m s_i^- + \sum_{r=1}^s s_r^+$$

$$(15)$$

Aşağıdaki kısıtlar altında

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} \lambda_j - \theta^* x_{i0} + s_i^- = 0$$

$$\sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j - y_{r0} - s_r^+ = 0, \quad \begin{array}{l} i = 1, 2, \dots, m, \\ r = 1, 2, \dots, s, \\ j = 1, 2, \dots, n, \end{array}$$

$$\lambda_j, s_i^-, s_r^+ \geq 0$$

Bu modelde s_i^- ve s_r^+ sırasıyla girdi ve çıktı miktarlarındaki atıl değerleri göstermektedirler. Dolayısı ile s_i^- ve s_r^+ değerlerinden hangisi sıfıra eşit değilse o girdi veya çıktı faktörü için etkisizliğin varlığını ve miktarını gösterir.

14 ve 15 No.lu model, sadece amaç fonksiyonu:

$$\min \theta - \varepsilon (\sum_{i=1}^m s_i^- + \sum_{r=1}^s s_r^+) \quad (16)$$

biçimine dönüştürülerek birleştirilebilir.

VZA Etkinliği: 16 No.lu modelde, seçilen bir KVB için hem $\theta^*=1$ hem de bütün aylak değişken değerleri sıfır ise seçilen KVB tam (100%) etkin olarak adlandırılır. Yani $\theta^*=1$, $s_i^{-*} = 0$ ve $s_r^{+*} = 0$.

Zayıf Etkinlik: 15 No.lu modelde, seçilen bir KVB için $\theta^*=1$ hem de bazı aylak değişken değerleri sıfır değil ise seçilen KVB zayıf etkin olarak adlandırılır. Yani $\theta^*=1$, $s_i^{-*} \neq 0$ ve/veya $s_r^{+*} \neq 0$.

Görüldüğü üzere dual program girdi veya çıktı üzerindeki ağırlıklar yerine karar birimleri üzerindeki ağırlıkları (λ_j) hesaplamaktadır. Ayrıca dual programdaki ağırlıklar sıfıra eşit veya sıfırdan büyük olmalıdır.

Hesaplama, dual program primale göre daha kolay işlenir özelliktedir. Birincil programda kısıtlar tüm karar birimleri üzerinde odaklanmıştır. Bunun aksine dual programda kısıtlar girdi, çıktı ve karar birimlerindeki toplamlar üzerindedir. Girdi ve çıktı sayıları hiçbir zaman karar birimi (yani örnekleme yer

alan karar birimi) sayısını aşmaz. Simplex metodun hesaplama verimliliği kısıt kümesi büyüdükçe düşmektedir.

Dual program girdi ve çıktılar üzerindeki $(m+s)$ kısıt sayısı ile, n tane karar birimi üzerindeki n tane kısıt taşıyan programa, hesaplamada kolaylık açısından tercih edilmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, VZA, karar birimi sayısının girdi ve çıktı sayılarının toplamından büyük olmasını gerektirdiğinden, bu tercih her koşulda geçerlidir. 6 numaralı modelin çıktı maksimizasyon dualine aşağıda yer verilmiştir:

$$\max \quad \emptyset + \varepsilon(\sum_{i=1}^m s_i^- + \sum_{r=1}^s s_r^+) \quad (17)$$

Aşağıdaki kısıtlar altında:

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} \lambda_j - x_{i0} + s_i^- = 0$$

$$\sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j - \emptyset y_{r0} - s_r^+ = 0, \quad \begin{array}{l} i = 1, 2, \dots, m, \\ r = 1, 2, \dots, s, \\ j = 1, 2, \dots, n, \end{array}$$

$$\lambda_j, s_i^-, s_r^+ \geq 0$$

Yine, etkinlik hesaplamasında dual program kullanılmaktadır. Ancak burada n karar biriminin çıktı etkinliği, veri bir girdi kümesi için hesaplanmaktadır.²⁴⁶

Görüldüğü üzere dönüşüm sonucu elde edilen doğrusal formülasyon “çıktı maksimizasyonu” veya “girdi minimizasyonu” için kullanılabilir. Bunlardan ilki bir karar birimi için çıktı etkinliğini ikincisi ise girdi etkinliğini hesaplar. Tüm doğrusal programlarda olduğu gibi, her iki formülün de primal ve dual olmak üzere iki bileşeni bulunmaktadır.

²⁴⁶ Yavuz, İlknur; Sağlık..., a.g.e., s.32-35.

B. Temel Veri Zarflama Analizi Modelleri

1. CCR Modeli:

CCR modeli Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından 1978 yılında önerilmiştir. Bu modele göre sanal (bileşik) girdi ve çıktılar, bilinmeyen ağırlıklar (v_i ve u_r) altında aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

$$\text{Sanal girdi} = v_1x_{1o} + \dots + v_mx_{mo}$$

$$\text{Sanal çıktı} = u_1y_{1o} + \dots + u_sy_{so}$$

CCR modelinde, doğrusal programlama kullanılarak, sanal çıktı / sanal girdi rasyosunu maksimize edecek şekilde ağırlıkların belirlenmesine çalışılır.

VZA'nın ilk şekli, bu modeli geliştiren Charnes, Cooper ve Rhodes'un adlarının baş harfleriyle anılan "CCR modeli" olarak bilinmektedir. Daha sonra geliştiren tüm modeller temelde CCR modeline dayanmaktadır. CCR modeli ve varsayımları şöyle belirtilebilir:

CCR modeli, n KVB'nin, m farklı girdi kullanarak s farklı çıktı üretme sürecini ele almaktadır. KVB _{j} , i girdisinden x_{ij} birim kullanarak j çıktısından y_{rj} birim üreten bir KVB'ni göstermektedir. Tüm girdi ve çıktı düzeylerinin negatif olmayan bir değere sahip olduğu $x_{ij} \geq 0, y_{rj} \geq 0$ varsayımı altında CCR modelinin "oransal şekli" 10 No.lu modeldeki gibidir.

CCR modelinin doğrusal programlama modeline dönüştürülmüş şekli, "çarpan problemi (multiplier problem)" olarak bilinmektedir. Bu modelin dual şekli ise, "zarflama problemi (envelopment problem)" adı ile anılmaktadır ve KVB₀ için şöyle ifade edilebilir:

$$\begin{aligned} & \text{Min } \theta \\ & \sum_{j=1}^n x_{ij} \lambda_j \leq \theta x_{io}, \quad i = 1, \dots, m \\ & \sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j \geq y_{ro}, \quad r = 1, \dots, s \\ & \lambda_j \geq 0, \quad j = 1, \dots, n \end{aligned} \tag{18}$$

18 No.lu gösterimdeki doğrusal programlama problemi n KVB'nin her biri için ayrı ayrı çözümlenerek, her birine ait etkinsizlik düzeyi elde edilmektedir. Burada, KVB'nin performansı, kısıtlar çerçevesinde girdi miktarını azaltabilme ölçüsüyle belirlenmektedir. Bu nedenle 18 No.lu VZA modeli, “girdi yönelimli (input oriented)”dir. Buradaki kısıtlardan ilki, en iyi (best practice) KVB'nin θx_{io} 'den daha fazla girdi kullanamayacağını; ikinci kısıt ise performansı değerlendirilen KVB_o'nin gözlemlenen çıktı düzeyinin, en iyi çıktı düzeyinden fazla olamayacağını göstermektedir. θ etkinliğin radyal (ışımsal) ölçütüdür. Elde edilen sonuç, $\theta^* \leq 1$ olmasını gerektirmektedir. Teknik etkinliğe sahip KVB'leri için, $\theta^* = 1$, etkinsiz KVB için ise $\theta^* < 1$ 'dir. Bununla birlikte, 17 No.lu modelin çözülmesiyle $\theta^* = 1$ durumunu sağlayan KVB'ler “zayıf etkin-weakly efficient” olarak tanımlanmaktadır. Bunun nedeni, o noktada sıfırdan farklı aylak (slack) değişkenin bulunabilmesidir (Cooper vd., 2004; 10).

CCR modeli, çıktı-yönetimli (output-oriented) olarak da ifade edilebilmektedir. Bu durumda kullanılacak doğrusal programlama probleminin çarpan (primal-birincil) ve zarflama (dual-ikincil) şekli aşağıda, sırasıyla 18 ve 19 No.lu modellerde belirtildiği gibidir:

$$\begin{aligned}
 \text{Min } q &= \sum_{i=1}^m v_i x_{io} \\
 \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} - \sum_{r=1}^s \mu_r y_{rj} &\geq 0 \quad i = 1, \dots, m \\
 \sum_{r=1}^s \mu_r y_{ro} &= 1 \quad r = 1, \dots, s \\
 \mu_r, v_i &\geq \varepsilon
 \end{aligned} \tag{19}$$

$$\begin{aligned}
 \text{Max } \phi \\
 \sum_{j=1}^n x_{ij} \lambda_j &\leq x_{io} \quad i = 1, \dots, m \\
 \sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j &\geq \phi y_{ro} \quad r = 1, \dots, s \\
 \lambda_j &\geq 0 \quad j = 1, \dots, n
 \end{aligned} \tag{20}$$

Çıktı yönelimli gösterimde amaç, belirlenen kısıtlar altında veri girdilerle en çok çıktıyı elde edebilmektir. Ulaşılan optimum ϕ değeri, etkin(siz)lik düzeyini göstermektedir.²⁴⁷

CCR modelinin bir versiyonu, en az gözlemlenmiş (mevcut olan) çıktı seviyesini karşılayabilecek şekilde girdileri minimize etmeyi amaçlarken (girdi-odaklı model), bir diğer versiyonu ise gözlemlenmiş girdilerden daha fazlasını talep etmeyecek şekilde çıktıları maksimize etmeyi (çıktı-odaklı model) amaçlar.²⁴⁸

CCR modelinde üretim olanakları kümesi konusunda, pozitif veri varsayımı kaldırılarak, bir KVB'nin herhangi bir girdi ve çıktı vektörü (x_j, y_j) için bileşenlerinden en az birinin pozitif olması varsayımı altında çalışılacaktır. Yani bir KVB için girdi ve çıktıda en az bir pozitif değere sahip olması, analizini yapılabilmesi için yeterlidir.

Bu durumda gerçekleşebilir (feasible) (x,y) çiftlerinden oluşan kümeye “üretim olanak kümesi” adı verilir. Üretim olanak kümesi (P) aşağıdaki özelliklere sahiptir:

- 1) Bütün gözlemlenen (x_j, y_j) vektörleri, P'ye aittir.
- 2) Eğer (x, y) P'ye aitse, herhangi bir pozitif sabit değer için (tx, ty) de P'ye aittir.
- 3) Bu özellik, literatürde “Sabit Getirili Ölçek” varsayımı olarak adlandırılır.
- 4) x' den daha az girdiye ve y' den daha fazla çıktıya sahip olmayan bütün (x,y) vektörleri P'ye dahildir. (Yani gerçekleşebilirler.)
- 5) P'ye ait olan vektörlerin bütün yarı-pozitif doğrusal bileşimleri yine P'ye aittir.

²⁴⁷Turgutlu, Evrim; a.g.t., ss.101-104

²⁴⁸Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., s.63

Yukarıdaki özellikler toparlanırsa, üretim olanak kümesi P aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

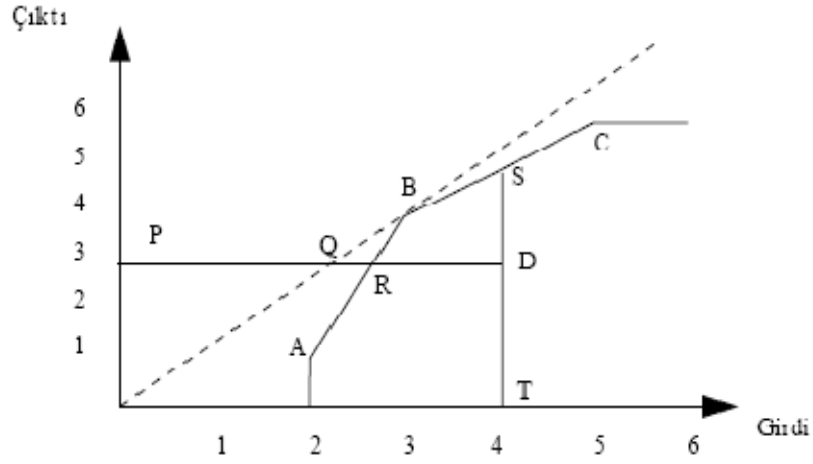
$$P = \{(x, y) | x \geq X\lambda, y \leq Y\lambda, \lambda \geq 0\}, \lambda \in R^n \quad (21)$$

2. BCC Modeli

Literatürde, VZA çalışmalarının en başından itibaren, CCR modelinin çeşitli uzanımları araştırılmıştır. Bunlardan birisi de Banker, Charnes ve Cooper tarafından geliştirilen BCC modelidir. CCR modeli, her bir KVB için uygulanan veri zarflama probleminin çözümünde üç güçlü varsayımı içermektedir. Bunlar, ölçeğe göre sabit getiri, girdilerin ve çıktıların tükenimi (strong disposability) ve uygun (feasible) girdi-çıktı kümelerinin dışbükey (konveks) olmasıdır. Literatürde, bu varsayımların her birinin kaldırılarak modelin farklı şekillerinin incelendiği görülmektedir. En kolay ve sık değiştirilen varsayım ise ölçeğe göre sabit getiridir. 11 ve 13 No.lu modellere $\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$ kısıtının eklenmesiyle ölçeğe göre değişen getiri (variable returns to scale) varsayımı modele dahil edilmektedir. CCR modelinin bu dönüşümü, ilk olarak, 1984 yılında Banker, Charnes ve Cooper tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle elde edilen model, literatürde BCC modeli olarak bilinmektedir. Diğer yandan, modele $\sum_{j=1}^n \lambda_j \leq 1$ kısıtının eklenmesi, ölçeğe göre artmayan getiri (non-increasing returns to scale) varsayımının yapılması anlamına gelmektedir.

Buraya kadarki bölümde tanıtılan CCR modeli, sabit dönüşümlü ölçek varsayımı üzerine kuruludur. Yani, eğer bir (x, y) vektörü gerçekleşebilir ise, (t_x, t_y) gibi bir vektör de gerçekleşebilir özelliğine sahiptir. Diğer bir deyişle, (t_x, t_y) vektörü de P üretim olanak kümesine dahildir. BCC modelinde üretim üst sınırı, varolan KVB'lerin oluşturduğu "içbükey zarf" (convex hull) tarafından taranır.

Şekil 7: BCC Modeline Göre Üretim Üst Sınırı

Üretim üst sınırı, Şekil 7’deki gibi parçalı doğrusal bir yapı sergiler ve bu özelliğinden dolayı da “değişken dönüşümlü ölçek” karakteristiğine sahiptir. AB doğru parçasında “artan dönüşümlü ölçek”, BC parçasında “azalan dönüşümlü ölçek” ve her iki doğru parçasının birleştiği B noktasında ise “sabit dönüşümlü ölçek” özelliği gözlemlenir.

Banker, Charnes ve Cooper (1984)²⁴⁹, BCC modelini ilk kez yayınladıklarında, üretim olanak kümesini aşağıdaki şekilde tanımlamışlardır:

$$P_B = \{(x, y) | x \geq X\lambda, y \leq Y\lambda, e\lambda = 1, \lambda \geq 0\}, \lambda \in R^n, \quad (22)$$
$$X = (x_j) \in R^{m \times n}, Y = (y_j) \in R^{m \times n}$$

e: bütün elemanları 1’e eşit olan bir sıra vektörü

Yukarıdaki tanımlamaya göre, BCC modelini CCR modelinden ayıran tek fark:

$$e\lambda = \lambda_1 + \lambda_2 + \dots + \lambda_n = 1 \quad (23)$$

²⁴⁹ Banker, R.D., A. Charnes ve W.W. Cooper; a.g.e., ss.13-16

kısıtının CCR modeline eklenmiş olmasıdır. Bu kısıt, $\lambda_j \geq 0$ şartı ile birlikte, n adet KVB'nin çeşitli şekillerdeki bileşimlerinin, ancak içbükey bir verimlilik üst sınır çizgisi dahilinde gerçekleşebilmesini sağlamaktadır.

Bu durumda girdi odaklı BCC modeli, KVB₀'ın ($0 = 1, \dots, n$) verimliliğini, aşağıdaki doğrusal programlama modelini çözerek hesaplar:

$$\begin{aligned}
 & \text{Min } \theta_B \\
 & \theta_B x_o - X\lambda \geq 0 \\
 & Y\lambda \geq y_o \\
 & e\lambda = 1 \\
 & \lambda \geq 0
 \end{aligned} \tag{24}$$

(BCC₀) doğrusal programının ikincil formülasyonu aşağıdaki şekildedir:

$$\begin{aligned}
 & \text{Max } z = uy_o - u_o \\
 & vx_o = 1 \\
 & -vX + uY - u_o e \leq 0 \\
 & v \geq 0, u \geq 0
 \end{aligned} \tag{25}$$

u_o : serbest işaretli değişken (pozitif, negatif, ya da sıfır değeri alabilir)

z, u_o : skalar değerler

İkincil formülasyondan elde edilen ve yukarıdaki formülasyona denk olan kesirsel BCC modeli ise aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned}
 & \text{Max } : \frac{uy_o - u_o}{vx_o} \\
 & \frac{uy_j - u_o}{vx_o} \leq 1 \quad j = 1, \dots, n \\
 & v \geq 0, u \geq 0
 \end{aligned} \tag{26}$$

Birincil BCC₀ modeli, tıpkı CCR modelinde olduğu gibi, iki aşamalı bir prosedür uygulanarak çözülebilir. Bu prosedür, ilk aşamada θ_B 'nin minimizasyonu, ikinci aşamada ise θ_B değerini optimal amaç değeri olan θ_B 'de

tutarak, girdi fazlalıklarının ve çıktı eksikliklerinin maksimizasyonu şeklindedir²⁵⁰.

C. Ölçek Etkinliği- Veri Zarflama Analizi

Ayrıca her modelin duali çözümlendiğinde etkin olmayan karar birimlerine hangi etkin birimlerin referans gösterildiği ve etkin duruma gelmeleri için girdi ve çıktı seviyelerinde nasıl düzeltme yapmaları gerektiği ortaya konmaktadır. Bu da ölçeğe göre sabit getiri (CRS) ve ölçeğe göre değişken getirinin (VRS) birlikte ele alınarak irdelenmesi ile mümkündür.²⁵¹

Ölçeğe göre sabit getiri etkinlik değeri her zaman ölçeğe göre değişen etkinlik değerine eşit ya da büyüktür. Herhangi bir KVB'nin ölçek etkinliği $\frac{\theta^*_{BCC}}{\theta^*_{CCR}}$ oranıyla hesaplanabilir.²⁵²

VZA ölçek etkinliği konusunda da bilgi üretebilen bir tekniktir. Eğer ağırlıkların toplamı 1'e eşit olacak şekilde kısıtlanırsa, etkinlik sınırı ölçeğe göre azalan, artan ve sabit kalan getirileri içerecek şekilde bir "değişken getirili" özelliğe sahip olabilmektedir.

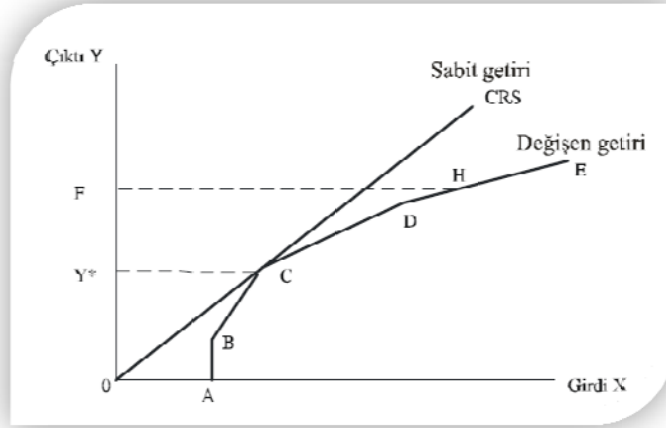
$\sum \lambda_c^* = 1$ kısıtının matematiksel programa dahil edilmesiyle, bundan önceki bölümlerin dayandığı sınırlandırılmamış ölçeğe göre sabit getiri vektörü artık mümkün olmayacaktır. Değişken getirili durum Şekil 8'de basitleştirilmiş olarak sunulmaktadır:

²⁵⁰ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., s.75-79.

²⁵¹ Candemir Mehmet ve Koyubenbe Nursel; "İzmir Bölge Birliğine Bağlı Tarım Kredi Kooperatiflerinin Teknik Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Ölçülmesi", **Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi**, Sayı: 149, 2005, s.33.

²⁵² Bakırcı, Fehim; a.g.e., s.164

Şekil 8: Ölçeğe Göre Sabit, Azalan ve Artan Getiri

Şekil 8’de artan ve azalan ölçeğe göre getiri mümkün olduğundan, etkinlik sınırı üzerinde ölçek etkinliğine sahip olmayan karar birimleri de bulunabilmektedir. Örneğin B karar birimi (ölçeğe göre artan getirili), D karar birimi ve E karar birimi (ölçeğe göre azalan getirili) ölçek etkinliğine sahip olmasalar dahi ölçeğe göre teknik etkinliğe sahiptirler. Sonuç olarak elde edilen etkinlik sınırı parçalı doğrusal bir niteliğe sahip olan ABCDE sınırıdır. Her bir parçada ölçeğe göre getiri değişmekte ve her bir parça dual programın bir kısıtının çözümüne denk düşmektedir. Ölçek etkinliğine sahip karar birimine (C) göre daha düşük girdi-çıktı bileşimi seviyelerinde, yani BC doğru parçası boyunca, ölçeğe göre artan getiri vardır; daha yüksek çıktı-girdi bileşimlerinde ise ölçeğe göre azalan getiri görülmektedir. Ölçek etkinliğine sahip olan karar birimi C ise hem değişken getirili hem de sabit getirili etkinlik sınırları üzerinde bulunmakta, gerçekte bunların kesişiminde yer almaktadır.²⁵³

D. Veri Zarflama Analizi Uygulama Aşamaları

1. Karar Verme Birimlerinin Seçimi

VZA’da etkinlik ölçümleri, örneklem kümesinin “en iyi”lerinin saptanması ve “en iyi”lere olan uzaklıkların dikkate alınması şeklinde yapıldığından, analize dahil edilecek KVB’lerin seçimi önem taşımaktadır.

²⁵³ Yavuz, İlknur; Sağlık..., a.g.e., ss.45-46

Etkinlik ölçümünün anlamlı olabilmesi, ölçek ve üretim süreci bakımından birbirine benzer yapıdaki karar verme birimlerinin seçilmesine bağlıdır.²⁵⁴ Karar verme biriminin çalışma için uygun olup olmadığı, çalışmanın konusuna da bağlıdır. KVB'ler, girdileri çıktılarına dönüştüren herhangi bir ekonomik ya ekonomik olmayan birim olabilirler. Bu karar birimlerinin birbirlerine, yaptıkları üretim açısından yeterince benzer olmaları, aynı girdileri aynı çıktılarına dönüştürmeleri ve benzer ortamlarda yer alıyor olmaları gereklidir.^{255 256}

KVB'lerin seçimi 2 tür sınırlama ile karşı karşıyadır: Birincisi, bireysel olarak örneklem kümesi belirlenirken karşılaşılan organizasyonel, fiziksel ve bölgesel sınırlamalar iken diğeri analiz aşamasında kullanılan KVB'lerin girdileri çıktılarına dönüştürme sürecindeki zaman periyotlarıdır. Analize dahil edilmesi gereken asgari KVB sayısının ne olması gerektiği konusunda farklı görüşler öne sürülse de, daha çok kabul gören 2 tanesi şunlardır:

1. Seçilen KVB sayısı, girdi ve çıktıların toplamının 2 katı olmalıdır.
2. KVB sayısı en azından, girdi ve çıktıların toplamından 1 fazla olmalıdır.²⁵⁷

2. Girdi ve Çıktıların Seçimi

KVB'lerin etkinlik bakımından VZA'da karşılaştırması yapılırken belirleyici olan, girdi ve çıktı değişkenleridir. Girdi ve çıktı değişkenlerin seçiminde fonksiyonel bir varsayım yoktur. Ancak aynı KVB için farklı girdi ve çıktı grupları farklı etkinlik değerleri almaktadır ve bu sebeple analize dahil olacak girdi ve çıktı değişkenler belirlenirken üretim sürecine nedensel olarak bağlı olanların seçilmesi gereklidir.²⁵⁸

VZA modelinde bir girdi veya çıktı değişkenin ihmal edilmesi halinde, bu değişken önemli bir değişken ise, söz konusu değişkeni etkin kullanan KVB'nin etkinlik değeri düşük olacaktır. Yapılan çalışmalarda modele yeni girdi ve çıktı

²⁵⁴ Yolalan, Reha; a.g.e., s.72.

²⁵⁵ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., s.88.

²⁵⁶ Bakırcı, Fehim; a.g.e., s.167.

²⁵⁷ Bakırcı, Fehim; a.g.e.; s. 168.

²⁵⁸ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., s.89.

değişkenlerin dahil edilmesi ile daha önce etkinsiz görünen KVB'nin sınır üzerinde yer aldığı görülmüştür. Gereğinden fazla girdi ve çıktı değişkenin yer alması, KVB sayısının da artmasını gerektirecektir. Girdi ve çıktı değişkenlerin sayılarını azaltabilmek için çiftli korelasyonlara bakılarak, örneğin iki girdi veya iki çıktı değer arasında mükemmel bir korelasyon olması halinde, herhangi biri etkinlik değerinde değişime yol açmadan modelden çıkarılabilir.²⁵⁹

Girdi-çıkıtı bileşimleri oluşturulurken hangisinin üretim teknolojisini en iyi temsil etmek üzere VZA'da kullanılacağına, farklı girdi-çıkıtı senaryolarının denenmesi yoluyla karar verilebilir.²⁶⁰

3. Verilerin Güvenilirliği

VZA'da girdi ve çıktılar belirlendikten sonra, çalışmaya dahil edilen tüm KVB'ler için söz konusu girdi ve çıktı verilerinin eksiksiz temin edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, eksik veriye sahip olan KVB çalışmadan çıkarılır. VZA'nın görelî doğası sebebiyle bir KVB'nin çıkarılması kalan KVB'lerin görelî etkinlik değerlerinin olduğundan yüksek görünmesine neden olabilir.

Yapılan çalışmada bir girdi veya çıktı için verilere ulaşılamıyorsa, üretim ilişkisini açıklayabilecek ve kolay veri elde edilebilecek farklı girdi ve çıktı bileşimlerinin araştırılması gerekir. Verilerin toplanabilmesi kadar güvenilirlikleri de önemlidir. Doğru olmayan veriler hem ait oldukları KVB'lerin etkinlik değerini etkiler, hem de görelî etkinlik hesaplanması sebebiyle tüm KVB'lerin etkinlik değerlerini tartışmalı hale getirir.²⁶¹

4. Görelî Etkinliğin Ölçülmesi ve Ölçümde Kullanılan Programlar

Görelî etkinlik ölçümü esnasında girdi ve çıktı değişkenler, özelliğine göre kg, lt, metre, sayı, parasal değer, oransal değer gibi farklı birimlerle ifade edilebilir. Görelî etkinlik temelinde bakıldığında, bu farklı birimlerin kıyaslama bakımından bir önemi yoktur. Bu durum, VZA'nın diğer yöntemlere göre avantajıdır.

²⁵⁹ Yavuz, İlknur; Sağlık..., a.g.e., s.54.

²⁶⁰ Yolalan, Reha; a.g.e., s.66.

²⁶¹ Yavuz, İlknur; Sağlık..., a.g.e., s.55.

Görelî etkinlik ölçümü, doğrusal programlama ile gerçekleştirilmektedir. Doğrusal programlama bilgisayar yazılımları sayesinde problemleri kolay ve hızlı bir şekilde çözümlenebilmektedir. Bilgisayar yazılımlarına örnek olarak, Microsoft Excel çözücüsü, LINDO, GAMS, QSB vb. standart doğrusal programlama bilgisayar programları verilebileceği gibi DEAP, DEA Solver, Frontier Analyst, IDEAS, ETAKS gibi özel VZA yazılımlarından da söz edilebilir.²⁶²

Optimizasyon programlarından Microsoft Excel çözücüsünden söz etmek gerekirse, bu program hem doğrusal, hem de doğrusal olmayan kısıtlı optimizasyon problemlerinin çözümünde çok yaygın biçimde kullanılan bir çözücüdür. Program kolay kullanımı, yaygın bulunabilirliği ve gelişmiş duyarlılık analizi raporları ile özellikle optimizasyon konusunda uzman olmayan araştırmacıların da çalışmalarında problemlerin çözümün kolay ve etkin biçimde ulaşmasını sağlamaktadır.

VZA için özel hazırlanmış bir bilgisayar yazılımı olan DEA Solver ise, Microsoft Excel'in bir eklentisi olarak geliştirilmiştir. Veri girişleri genellikle Excel ortamında yapıldığından, analiz için ayrıca bir yazılıma aktarılması esnasında olası sorunları yaşama riski ortadan kalkmaktadır. Ayrıca diğer özel VZA yazılımlarında olduğu gibi, karşılaştırmalı raporlama, grafik gösterimi, etkinlik skorları ve sıralama değerleri, referans setler, her bir KVB'nin etkin olabilmesi için girdi ve çıktı değişkenlerde olması gereken artış ve azalmaları gösteren projeksiyonlar, aylak değişken değerleri gibi KVB'lerin etkinlik düzeylerine ilişkin ayrıntılı bir çalışma yapılabilmektedir.

5. Referans Setlerinin Belirlenmesi

VZA, etkin olmayan karar birimlerinin de görelî olarak etkin birimlerin uyguladığı yönetsel ya da organizasyonel yöntemleri uygulayarak aynı etkinlik seviyesine ulaşabilecekleri varsayımı üzerine kuruludur. Bu varsayımına göre,

²⁶² Bakırcı, Fehim; a.g.e., s.171.

etkinsiz bir KVB için aynı girdi-çıkıtı bileşimleri ile daha iyi bir üretim performansı tutturulabileceğinin kanıtı, etkin karar birimlerinin varlığıdır.²⁶³

Literatürde, verimsiz bir karar verme biriminin başvuru grubunda yer alan birimlerle, yalnızca girdi-çıkıtı bileşimi olarak değil, yönetsel uygulamalar açısından derinlemesine incelemeler yapılarak karşılaştırılması gerektiği yer almaktadır.²⁶⁴

Bir KVB'nin referans setinde yer alma sıklığı, bu KVB çevresindeki örneklemin büyüklüğü ile ilişkilidir. Geleneksel örnekleme teorisine dayanarak, belirli bir çevredeki örnekleme büyüdükçe, örneklemin oluşturduğu etkinlik sınırının (ki, bu bir tahminleme, bir yaklaşımdır) tahminlenen gerçek sınıra yaklaştığı söylenebilir.²⁶⁵

6. Projeksiyonların Değerlendirilmesi

VZA'nın uygulanmasından elde edilen en büyük fayda, etkin olmayan karar birimlerine performanslarını iyileştirebilmeleri için ulaşılabilir hedefler koymasındır.²⁶⁶ Etkinlik düzeyi 1'in altında olan tüm KVB'ler için hangi girdi veya çıktı değişkeninin değerinde hangi yönde ve ne miktarda değişme olması gerektiğini gösteren bir tahminleme yapılmaktadır. KVB'nin etkin olabilmesi için; eğer model girdi eksenli ise, hangi girdi değişken(ler)in; eğer çıktı eksenli bir model oluşturulmuş ise hangi çıktı değişken(ler)in değişmesi gerektiği gösterilmektedir.

Girdi ve çıktı değişkenler bakımından kullanılmayan kapasiteyi gösteren aylak değişken, bu sebeple etkin KVB'lerde 0 (sıfır) değeri almalıdır.²⁶⁷

7. Sonuçların Değerlendirilmesi

KVB'ler detaylı olarak incelendikten sonra, her bir KVB için bütün girdi ve çıktıların dikkate alındığı genel bir değerlendirmeye geçilir. VZA ile belirlenen hedeflere (verimsiz kaynak kullanımının azaltılması, vb.), karar vericilere ait

²⁶³ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., s. 90.

²⁶⁴ Bakırcı, Fehim; a.g.e., s. 170.

²⁶⁵ Yavuz, İlknur; Sağlık..., a.g.e., s. 58.

²⁶⁶ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., s. 90-91.

²⁶⁷ Bakırcı, Fehim; a.g.e., s. 171.

çeşitli tercihler nedeni ile ulaşılamasa bile, elde edilen bilginin daha sonraki çalışmalarda değerlendirilebilmesi, iyileştirmelere açık olunması anlayışı önemli kazanımlardır.²⁶⁸

E. Veri Zarflama Analizi'nin Güçlü ve Zayıf Yönleri

1. Yöntemin Güçlü Yönleri

Ramathan²⁶⁹, VZA'nın güçlü yönleriyle ilgili şunlara vurgu yapmaktadır:

- VZA'nın en güçlü yönü objektifliğidir. VZA etkinlik skorlarını nümerik verilere dayandırdığından, ve insan yargısından uzak olduğundan objektif bir yöntem olarak nitelendirilir.

- VZA sınır analizi prensiplerini benimsemiş kişiler için yararlı sonuçlar üretir. VZA eldeki verilerin tamamını kullanmak amaçlandığında, en fazla sayıda veriyi kullanan, çok değerli bir değerlendirme aracıdır.

- VZA çoklu girdi ve çıktılarla çalışabilir ve çok farklı birimlerle ölçüm yapabilir.

- İstatistiksel yöntemlerden farklı olarak, VZA parametrik olmamasından dolayı girdi ve çıktılar arasında fonksiyonel bir ilişki olması varsayımına ihtiyaç duymaz.

Bakırcı²⁷⁰ da bunlara aşağıdaki özellikleri eklemektedir:

- VZA, etkisiz bir KVB'nin performansını, kümesindeki görece olarak etkin olan KVB'nin seviyesine çıkarmak için bir tek yol değil, alternatif yollar belirler. Burada KVB'ne uygun iyileştirme yolunu seçmek, karar vericinin yargısı ve tecrübesi ile şekillenir.

- VZA'nın uygulanması, özellikle karar vericilerin üretim sürecini, ilgili tüm ilgili girdi ve çıktıları tanımlamak suretiyle daha iyi tanımlarını sağlar.

²⁶⁸ Aydemir, Zeynep Canan; a.g.t., s.91.

²⁶⁹ Ramathan, Ramu; An Introduction to Data Envelopment Analysis: A Tool for Performance Measurement, Sage Pub., 2003, s.177

²⁷⁰ Bakırcı, Fehim; a.g.e., s.173.

- VZA çalışmasında gereksinim duyulan veriler ve analiz sonuçlarını içerecek detaylı bir veri tabanı yaratılabilir. Böylelikle konu ile ilgili belgeleme güçlenir.

- VZA, girdi ve çıktı verilerinin rassal bir mekanizma ile üretilmediğini, yani deterministik olduğunu varsaymaktadır. Bu sebepten dolayı parametrik olmayan ve verilerin belirli bir fonksiyonel dağılım kuralına uyması gibi bir varsayımı taşımayan bir yöntem olarak deterministik durumlar için daha avantajlı bir etkinlik analizi yöntemi olarak kullanılmaktadır.

- Etkinlik analizi, istatistiksel sınır tahminleme yöntemlerinin ortaya çıkardığı ortalama fonksiyonun yerine, en iyi gözlemlerce oluşturulan sınır fonksiyonuna göre yapıldığı için, belirlenen hedefler, en iyi performans göstermiş birimler örnek alınarak yapılmaktadır. Bu da VZA ile yapılan verimlilik analizinin anlamını ve geçerliliğini güçlendirmektedir.

2. Yöntemin Zayıf Yönleri

Ramathan²⁷¹. VZA 'nın kısıtlamalarını aşağıdaki biçimde özetlemektedir:

VZA uygulamaları her bir KVB için ayrı doğrusal programlama problemini çözmeyi gerektirir. Dolayısıyla KVB sayısı artıkça yoğun hesaplamalar gerektirir. Ancak günümüz teknolojisinde bu çok da önemli bir kısıtlama değildir

VZA uç nokta tekniği olduğundan ölçme hataları ciddi sorunlar yaratabilir. VZA hesaplamaları küçük ölçme hatalarına karşı dahi duyarlıdır.

VZA parametrik olmaya bir teknik olduğundan, istatistiksel testlerin gerçekleştirilmesi zordur. Bu konu hala tartışılmaktadır.

Matematiksel hesaplama temelli olmasından ve çoklu girdi çıktı ilişkilerini parametrik olmayan yollarla ölçmeye çalışmasından dolayı örgüt yöneticileri tarafından sonuçların anlaşılması zor olabilir.

²⁷¹ Ramathan, Ramu; a.g.e., s.178

VZA görelî etkinlik ölçmede güçlü ve sağlam bir araç olmasına rağmen mutlak etkilîğe yakınsama problemleri doğmaktadır.²⁷²

Bakırcı²⁷³ ise bunlara ilave olarak aşağıdaki zayıf yönlere yer vermiştir:

- VZA genel olarak fiziksel girdi ve çıktı ölçüleri ile test edildiğinden teknik girdi-çıkıtı verimliliği ile sınırlıdır. Yöntemin yetenekleri çıktı ve girdilere (eğer mümkünse) görelî fiyatlar veya öncelikli ağırlıklar atanarak güçlendirilebilir.

- Kalitatif girdi ve çıktı ölçüleri sonuçları zayıflatabilmektedir.

- İlgili girdi ve çıktıların üretim sürecini doğru olarak yansıtabilmesi, yöntemin sağlıklı sonuçlar vermesi açısından hayatsal öneme sahiptir. Kritik bir girdi ya da çıktı inceleme dışı bırakıldığında yöntemin verdiği sonuçlar yanıltıcı ve yanlı olabilir.

- VZA'nde, gözlemlenen performansın en iyi performansla olan farkı, sadece verimsizliğe bağlanmakta ve uç gözlem noktaları için ölçüm hataları gözardı edilmektedir. Dışsallıkların gözardı edilmesi yanıltıcı sonuçlar doğurabilir.

- VZA modelleri, statik (durağan) ve tek zaman kesitinde değerlendirilen modellerdir. Gerçek hayatta ise karar verme birimlerinin bazı girdilerini çıktılara dönüştürebilmesi bir periyottan daha uzun bir süre alacağından, üretim süreci dinamik bir özellik göstermektedir. Bu sebeple farklı periyotlardaki veriler için uygun indirgeme oranlarının kullanılması gerekecektir.

- Başvuru grubuna dahil olan karar verme birimlerinin diğerlerine göre üstünlüğünün göreceli olması, bu birimlerinin kendi başlarında değerlendirildiğinde de gerçekten verimli olup olmadıkları hakkında bir yorum yapılablmesini güçleştirmektedir. Bu sebeple VZA verimlilik sonuçları, görecelilik çerçevesinde değerlendirilmelidir

- Girdi sayısı ve çıktı sayısının toplamı KVB sayısına eşit ya da fazla olduğunda KVB'lerin büyük kısmı etkin olarak ölçülebilir²⁷⁴.

²⁷² Hartwich, Frank ve Kyi, Thanda; "Measuring Efficiency in Agricultural Research: Strength and Limitation of Data Envelopment Analysis", In: **Discussion Paper** No. 99/8, Institute of Agricultural Economics, University of Hohenheim: Hohenheim, 1999, ss.12-14

²⁷³ Bakırcı, Fehim; a.g.e., ss.173-174.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMA: STK'LARDA GÖRELİ ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ

I. UYGULAMA ALANININ TANITIMI

A. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile Türkiye'de faaliyet gösteren STK'ların kaynak kullanımı ve çıktı oluşturma süreçleri incelenerek etkin kaynak kullanımı yönünden STK'lar arasında bir görelî karşılaştırma yapılarak;

- tam etkin STK'ların bulunması suretiyle sınır eğrilerin belirlenmesi,
- etkin olmayan STK'lar için; başvuru niteliğindeki etkin STK'lar belirlenerek, etkin olmalarını sağlayabilecek mekanizmaların (radyal hareketler ve aylak değişken değerlerini yok etme) belirlenmesi,
- etkinlik analizlerinin STK'ların yapısal ve varoluş nedenleri bakımından ayrılarak farklı modeller ile analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

B. Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırma çalışması Türkiye'de faaliyet gösteren ulusal, bölgesel ve yerel STK'lar arasından en az bir yıl süreyle aktif faaliyet göstermekte olan ve resmi olarak dernekler masasına vb. kayıtlı, yaklaşık 8000²⁷⁵ civarındaki STK'dan faaliyet alanı bakımından; hemşeri dernekleri, vakıflar, meslek odaları, yerel gündem 21'ler; içinde yardımlaşma, dayanışma, kültür, cami, topluluk, birlik, vakıf, kooperatif, köyü, göçmen, mezun, okul, güzelleştirme, platform, koordinasyon, koordinatörlük, grubu, federasyon, sosyal kelimelerinin geçtiği STK adlarının elenmesi sonucunda kalan 1517 STK'yı kapsamaktadır. Bu eleme, VZA'da KVB'lerin seçiminde önem taşıyan örneklemin homojen nitelik taşıması gereğinden yapılmıştır. Dolayısıyla faaliyet konuları itibariyle benzer çalışma biçimleri gösteren dernekler araştırmaya dahil edilmiştir.

²⁷⁴ Cooper W.W., Seiford L.M. ve Tone K.; a.g.e., s.103.

²⁷⁵ STK'lara ait iletişim adreslerinin çok önemli bir kısmı www.stgm.org.tr adresinden alınmıştır ve bu adresteki kayıtlı STK sayısı, 30.06.2008 itibarıyla 8000 civarındadır.

C. Araştırmanın Önemi

Türkiye’de STK’lar üzerine çok sayıda araştırma, makale ve bildiri çalışması, sempozyum, kongre, konferans, seminer, panel vb. yapılmakta ve bunlar neredeyse tamamen STK’ların gelişimi, demokrasi içindeki yeri ve önemi, Neo-liberal toplum yapısına geçişte STK’lar gibi STK’ların fonksiyonel ve yapısal yönlerini ele almaktadır. Kısmen de olsa STK’larda etkinlik ve kapasite sorunları çok yüzeysel olarak ele alınmaktadır. Ancak gelişen toplum yapısı ve bireysel örgütlenme çalışmalarıyla bugün ülkemizde sayısı 150 binleri bulan STK’lar içerisinde kaynak yaratma ve yaratılan kaynakların etkin kullanılması da yeni dönem araştırma konuları arasında yer almalıdır.

Bu çalışma ile ülkenin birçok yerinde faaliyet gösteren STK’ların kullandıkları kaynaklar ve bu kaynakların tüketilmesiyle elde edilen çıktılar belirlenmiş ve bu sayede STK’ların VZA yöntemiyle göreceli etkinlik değerleri hesaplanarak, STK’lar arası bir etkinlik karşılaştırılması yapılmıştır.

Bu çalışmayla birlikte STK alanı bakımından: STK’ların etkinlik düzeylerinin de önemi vurgulanmaya çalışılmış ve bu alandaki literatür boşluğu için bir araştırma ve bir yöntem önerisi getirilmiş, kâr amaçlı olmayan örgütler bakımından: okullar ve hastaneler gibi STK olmasalar da kâr amaçlı olmayan kuruluşlarda yapılan etkinlik araştırmalarına, bu alanının en önemli unsuru olan STK’lar da dahil edilmiş, VZA literatürü bakımından: VZA literatüründe çok ele alınmayan²⁷⁶ bir uygulama alanındaki boşluk giderilmeye çalışılmıştır.

D. Örneklem Yöntemi

Araştırma kapsamına giren derneklerden iletişim adres, telefon ve e-postaları bulunan STK’lardan 850 tanesine e-posta yoluyla ulaşılrken, 647 adet STK’ya faks çekilmiş, geri kalan 84 STK ile birebir görüşülerek soru formu doldurulması istenmiştir. Sonuç olarak e-postalara gelen toplam cevap sayısı 24,

²⁷⁶ Yaygın olarak kullanılan arama motoru Google’ın sadece akademik araştırmalar için kullanılan arayüzü olan “scholar.google.com” adresinde yapılan "Data Envelopment Analysis" AND "civil society" OR NGO OR NPO OR CSO -health -bank -water anahtar kelimeleriyle yapılan aramada dahi uygun bir çalışmaya rastlanamamıştır, Türkiye’deki çalışmalar arasında da aynı şekilde bir arama yapıldığında da bir sonuç elde edilememiştir.

cevaplanan faks sayısı 19 ve birebir görüşme sayısı 70, olmak üzere toplam 113 cevap alınmıştır. E-posta ve faks cevaplarına yapılan kontrollerde toplam 25 adet eksik, anlaşılmayan ve/veya hatalı olanların 20 tanesine tekrar ulaşılabilmiş ve yapılan düzeltmelerden ve ayıklamalardan sonra gelen cevapların 15 tanesi kullanılabilmiştir. Sonuç olarak Türkiye sınırlarında faaliyet gösteren STK'lar arasından tamamen rassal geri dönüşe dayalı örnekleme ile 85 STK'ya ait eksiksiz cevap formu alınmıştır. Dolayısıyla elde edilen cevapların kapsam içindeki STK'lara oranı $(85/1517)*100=5,6$ düzeyindedir.

II. ARAŞTIRMADA KULLANILAN MODELLER

Bu çalışmada, örneklem yapılan STK'ların 2006 yılına ait faaliyetleri ve bu faaliyetlerde kullandıkları girdi kaynakları, farklı girdi ve çıktı bileşimlerinin bir araya getirilerek oluşturulan farklı modellerle ifade edilmiştir.

VZA'nın uygulanabilmesi için gerekli asgari KVB sayısı VZA bölümündeki KVB seçimi ile ilgili başlıkta yer almaktadır. Burada VZA'nın uygulanabilme koşulu olarak:

$$KVB \text{ sayısı} \geq (\text{girdi değişken sayısı} + \text{çıkıtı değişken sayısı} + 1)$$

kuralı uygulanmıştır. Bunun için kurulması öngörülen modeller aşağıda verilmektedir. Bu modeller:

a) KVB'ler bakımından:

- i. Ayrıştırılmamış model (85 KVB): STK'ların dahil olduğu genel çerçeveyi temsil eder
- ii. Ulusal düzeyde faaliyet gösteren STK'lar modeli: Bu model sadece ulusal düzeyde faaliyet gösteren STK'ların dahil olduğu genel çerçeveyi temsil eder. Bu modelde genel ulusal model, proje bazlı ulusal model ve hizmet bazlı ulusal model olmak üzere bundan önceki ilgili başlıklardaki modeller aynen alınarak bu modellerde kullanılan girdi çıktı seti kullanılmaktadır. Dolayısıyla burada değişkenler arasında bir sınıflandırma yerine, bundan önceki değişken seti modellerini kullanan ancak farklı KVB'leri içine alan veri bölümlenmeli

bir model türetimi yapılmıştır. Örneklem içerisinde ulusal çapta faaliyet gösteren KVB sayısı 30'dur.

- iii. Ulusal düzeyde faaliyet göstermeyen STK'lar modeli: Bu model ulusal düzeyde faaliyet gösteren STK'ların dışındaki STK'ların bulunduğu çerçeveyi temsil eder. Bu modelde genel ulusal dışı model, proje bazlı ulusal dışı model ve hizmet bazlı ulusal dışı model olmak üzere bundan önceki ilgili başlıklardaki modeller aynen alınarak bu modellerde kullanılan girdi çıktı seti kullanılmaktadır. Dolayısıyla burada değişkenler arasında bir sınıflandırma yerine, bundan önceki değişken seti modellerini kullanan ancak farklı KVB'leri içine alan veri bölümlenmeli bir model türetimi yapılmıştır. Örneklem içerisinde ulusal çapta olmayan faaliyet gösteren KVB sayısı 55'tir.
 - iv. Yurt içi ve dışı fonlardan yararlanabilen STK'lar modeli: Çalışmaya dahil olan STK'lardan bir kısmı yurtiçi veya yurt dışı fonlardan yararlanabilirken, diğer kısmının hiçbir fon kaynağından yararlanmadığı görülmüştür. Bu sebeple yurt içi ve dışı fonlardan yararlanabilen STK'lar kendi arasında görecelik analizine tabi tutularak değerlendirilerek bu model oluşturulmuştur. Model genel, proje ve hizmet bazlı olmak üzere 3 farklı girdi çıktı bileşimi ile analiz edilmiştir. Örneklem içerisinde ulusal çapta olmayan faaliyet gösteren KVB sayısı 34'tür
 - v. Yurt içi ve dışı fonlardan yararlanamayan STK'lar modeli: Bir önceki modelde söz edildiği gibi tüm STK'lar göz önüne alındığında, herhangi bir fon kaynağından yararlanmamış veya yararlanmamış olanlar, ayrıca bir KVB seti şeklinde düşünülmüştür. Bu KVB grubu da genel, proje ve hizmet bazlı olmak üzere farklı girdi ve çıktı setlerinden oluşan analize tabi tutulmuştur. Örneklem içerisinde ulusal çapta olmayan faaliyet gösteren KVB sayısı 51'dir.
- b) Kullandıkları girdiler ve ürettikleri çıktılar (değişkenleri) bakımından:
- i. Genel model: Bütün girdi ve çıktı değişkenlerinin bulunduğu yapıyı temsil eder.

- ii. Proje bazlı model: proje bazlı çalışan STK'ların kullandığı ve ürettiği düşünülen değişkenlerin bulunduğu çerçeveyi temsil eder.
- iii. Hizmet bazlı model: ağırlıklı olarak hizmet bazlı faaliyetlerde bulunan STK'ların kullandığı ve ürettiği düşünülen değişkenlerin bulunduğu çerçeveyi temsil eder

Uygulama çalışması bu iki farklı sınıflandırmayı da aynı model içerisinde ele almıştır. Dolayısı ile KVB'ler açısından 5 farklı grup, girdi-çıktıları açısından 3 farklı grup bize toplamda 15 farklı model sağlamaktadır. Bu modellerin hepsi için de hem BCC hem de CCR çıktı yönelimli VZA analizi yapılmıştır. Her bir modelde kullanılan değişkenler ve KVB'lerin bir listesi Tablo 5'de detaylı olarak görülmektedir. Burada kullanılan KVB'lerin ve model değişkenlerinin tam isimleri EK 1 ve EK 2'den incelenebilir.

Tablo 5: Faaliyet Özellikleri ve Girdi-Çıktı Bileşimlerine Göre Oluşturulan Modeller

Ana Grup	Alt Grup	AYRIŞTIRILMAMIŞ			PROJE BAZLI			HİZMET BAZLI		
		KVB	GİRDİ	ÇIKTI	KVB	GİRDİ	ÇIKTI	KVB	GİRDİ	ÇIKTI
Genel	Genel	Bütün KVB'ler	Tüm Girdiler: Bütçe, Dışfon, İçfon, Ücretli, Gönüllü, Üye, Ofis, Yaşı.	Tüm Çıktılar: UProje, UAProje, PKisi, PBirim, SKFaal, SKKisi, YardSay, YardKisi	Bütün KVB'ler	Bütçe, Dışfon, İçfon, Yaşı	UProje, UAProje, PKisi, PBirim.	Bütün KVB'ler	Ücretli, Gönüllü, Üye, Ofis, Yaşı.	SKFaal, SKKisi, YardSay, YardKisi
Faaliyet Alanı Bakımından	Ulusal	ekotar, kozmetik, izmsorop, turkkadborn, izmkader, dogafet, tumint, izmturkan, milasnt, akutizmr, iskevre, srmyoksul, taregt, akdgenic, gençfikir, isthasthak, trsktder, gapgor, stgder, byzbast, ankpirsult, ekoarsder, turpskder, unima, turkorm, icsmalidr, nota, ankandbasn, ankamazlumder, uretkad	Tüm Girdiler: Bütçe, Dışfon, İçfon, Ücretli, Gönüllü, Üye, Ofis, Yaşı.	Tüm Çıktılar: UProje, UAProje, PKisi, PBirim, SKFaal, SKKisi, YardSay, YardKisi	ekotar, kozmetik, izmsorop, turkkadborn, izmkader, dogafet, tumint, izmturkan, milasnt, akutizmr, iskevre, srmyoksul, taregt, akdgenic, gençfikir, isthasthak, trsktder, gapgor, stgder, byzbast, ankpirsult, ekoarsder, turpskder, unima, turkorm, icsmalidr, nota, ankandbasn, ankamazlumder, uretkad	Bütçe, Dışfon, İçfon, Yaşı	UProje, UAProje, PKisi, PBirim.	ekotar, kozmetik, izmsorop, turkkadborn, izmkader, dogafet, tumint, izmturkan, milasnt, akutizmr, iskevre, srmyoksul, taregt, akdgenic, gençfikir, isthasthak, trsktder, gapgor, stgder, byzbast, ankpirsult, ekoarsder, turpskder, unima, turkorm, icsmalidr, nota, ankandbasn, ankamazlumder, uretkad	Ücretli, Gönüllü, Üye, Ofis, Yaşı.	SKFaal, SKKisi, YardSay, YardKisi
	Ulusal Olmayan	izmirms, krdhemof, krđyazar, cevkdern, anadsktder, tuminsmut, ankgzlsnt, izhasgön, girkad, sircayas, batzihin, dyrcirakul, kutahmuht, gntgenc, yesilband, skcoogel, izmsehit, ankanitklb, ornrotret, kvkrotret, gazosrotact, kalrotret, sinciscemk, tiretopldst, tirecevr, egekobi, erzsakat, afysktder, mrdsktder, zongsktder, denzsktder, anksktder, amssktder, istsktder, kuthsktder, blksktder, elzgsktder, mltmuzis, adyhashtak, adyinhak, zihengail, gndgortop, frtgazt, catomder, guckosbry, aydsktder, gzntsktder, adnksktder, kastsktder, osmnsktder, antlksktder, ordsktder, istyurtay, emirotist, bitlisfolk	Tüm Girdiler: Bütçe, Dışfon, İçfon, Ücretli, Gönüllü, Üye, Ofis, Yaşı.	Tüm Çıktılar: UProje, UAProje, PKisi, PBirim, SKFaal, SKKisi, YardSay, YardKisi	izmirms, krdhemof, krđyazar, cevkdern, anadsktder, tuminsmut, ankgzlsnt, izhasgön, girkad, sircayas, batzihin, dyrcirakul, kutahmuht, gntgenc, yesilband, skcoogel, izmsehit, ankanitklb, ornrotret, kvkrotret, gazosrotact, kalrotret, sinciscemk, tiretopldst, tirecevr, egekobi, erzsakat, afysktder, mrdsktder, zongsktder, denzsktder, anksktder, amssktder, istsktder, kuthsktder, blksktder, elzgsktder, mltmuzis, adyhashtak, adyinhak, zihengail, gndgortop, frtgazt, catomder, guckosbry, aydsktder, gzntsktder, adnksktder, kastsktder, osmnsktder, antlksktder, ordsktder, istyurtay, emirotist, bitlisfolk	Bütçe, Dışfon, İçfon, Yaşı	UProje, UAProje, PKisi, PBirim.	izmirms, krdhemof, krđyazar, cevkdern, anadsktder, tuminsmut, ankgzlsnt, izhasgön, girkad, sircayas, batzihin, dyrcirakul, kutahmuht, gntgenc, yesilband, skcoogel, izmsehit, ankanitklb, ornrotret, kvkrotret, gazosrotact, kalrotret, sinciscemk, tiretopldst, tirecevr, egekobi, erzsakat, afysktder, mrdsktder, zongsktder, denzsktder, anksktder, amssktder, istsktder, kuthsktder, blksktder, elzgsktder, mltmuzis, adyhashtak, adyinhak, zihengail, gndgortop, frtgazt, catomder, guckosbry, aydsktder, gzntsktder, adnksktder, kastsktder, osmnsktder, antlksktder, ordsktder, istyurtay, emirotist, bitlisfolk	Ücretli, Gönüllü, Üye, Ofis, Yaşı.	SKFaal, SKKisi, YardSay, YardKisi
Ulusal-Uluslararası Fon Kullanma	Fonları Kullanan	izmirms, ekotar, turkkadborn, dogafet, batzihin, milasnt, kutahmuht, gntgenc, iskevre, srmyoksul, gençfikir, ankanitklb, gazosrotact, cevkdern, erzsakat, mrdsktder, zongsktder, denzsktder, amssktder, istsktder, kuthsktder, elzgsktder, anadsktder, catomder, gapgor, stgder, byzbast, ekoarsder, unima, guckosbry, adnksktder, kastsktder, osmnsktder, ordsktder,	Tüm Girdiler: Bütçe, Dışfon, İçfon, Ücretli, Gönüllü, Üye, Ofis, Yaşı.	Tüm Çıktılar: UProje, UAProje, PKisi, PBirim, SKFaal, SKKisi, YardSay, YardKisi	izmirms, ekotar, turkkadborn, dogafet, batzihin, milasnt, kutahmuht, gntgenc, iskevre, srmyoksul, gençfikir, ankanitklb, gazosrotact, cevkdern, erzsakat, mrdsktder, zongsktder, denzsktder, amssktder, istsktder, kuthsktder, elzgsktder, anadsktder, catomder, gapgor, stgder, byzbast, ekoarsder, unima, guckosbry, adnksktder, kastsktder, osmnsktder, ordsktder,	Bütçe, Dışfon, İçfon, Yaşı	UProje, UAProje, PKisi, PBirim.	izmirms, ekotar, turkkadborn, dogafet, batzihin, milasnt, kutahmuht, gntgenc, iskevre, srmyoksul, gençfikir, ankanitklb, gazosrotact, cevkdern, erzsakat, mrdsktder, zongsktder, denzsktder, amssktder, istsktder, kuthsktder, elzgsktder, anadsktder, catomder, gapgor, stgder, byzbast, ekoarsder, unima, guckosbry, adnksktder, kastsktder, osmnsktder, ordsktder,	Ücretli, Gönüllü, Üye, Ofis, Yaşı.	SKFaal, SKKisi, YardSay, YardKisi
	Fonları Kullanılmayan	izhasgön, girkad, sircayas, kozmetik, izmsorop, uretkad, izmkader, tumint, izmturkan, dyrcirakul, emirotist, akutizmr, yesilband, skcoogel, izmsehit, taregt, akdgenic, ornrotret, kvkrotret, kalrotret, sinciscemk, krdhemof, tiretopldst, tirecevr, krđyazar, egekobi, isthasthak, afysktder, anksktder, blksktder, trsktder, mltmuzis, adyhashtak, adyinhak, zihengail, gndgortop, frtgazt, tuminsmut, ankpirsult, ankgzlsnt, turpskder, turkorm, icsmalidr, nota, ankandbasn, ankamazlumder, btlsfolk, aydsktder, gzntsktder, antlksktder, istyurtay,	Tüm Girdiler: Bütçe, Dışfon, İçfon, Ücretli, Gönüllü, Üye, Ofis, Yaşı.	Tüm Çıktılar: UProje, UAProje, PKisi, PBirim, SKFaal, SKKisi, YardSay, YardKisi	izhasgön, girkad, sircayas, kozmetik, izmsorop, uretkad, izmkader, tumint, izmturkan, dyrcirakul, emirotist, akutizmr, yesilband, skcoogel, izmsehit, taregt, akdgenic, ornrotret, kvkrotret, kalrotret, sinciscemk, krdhemof, tiretopldst, tirecevr, krđyazar, egekobi, isthasthak, afysktder, anksktder, blksktder, trsktder, mltmuzis, adyhashtak, adyinhak, zihengail, gndgortop, frtgazt, tuminsmut, ankpirsult, ankgzlsnt, turpskder, turkorm, icsmalidr, nota, ankandbasn, ankamazlumder, btlsfolk, aydsktder, gzntsktder, antlksktder, istyurtay,	Bütçe, Dışfon, İçfon, Yaşı	UProje, UAProje, PKisi, PBirim.	izhasgön, girkad, sircayas, kozmetik, izmsorop, uretkad, izmkader, tumint, izmturkan, dyrcirakul, emirotist, akutizmr, yesilband, skcoogel, izmsehit, taregt, akdgenic, ornrotret, kvkrotret, kalrotret, sinciscemk, krdhemof, tiretopldst, tirecevr, krđyazar, egekobi, isthasthak, afysktder, anksktder, blksktder, trsktder, mltmuzis, adyhashtak, adyinhak, zihengail, gndgortop, frtgazt, tuminsmut, ankpirsult, ankgzlsnt, turpskder, turkorm, icsmalidr, nota, ankandbasn, ankamazlumder, btlsfolk, aydsktder, gzntsktder, antlksktder, istyurtay,	Ücretli, Gönüllü, Üye, Ofis, Yaşı.	SKFaal, SKKisi, YardSay, YardKisi

A. Araştırma Yöntemi

Farklı girdi ve çıktı bileşimleriyle ifade edilen her bir model için CCR-Çıktı Yönelimli VZA yöntemi uygulanmıştır. Çıktı yönelimli ya da girdi yönelimli modelin seçilmesinin VZA ile ilgili bölümde de anlatıldığı gibi KVB'lerin göreceli etkinlik değeri bakımından bir farklılıkları yoktur ve aynı sonuçları vermektedirler. Ancak amaç aynı girdilerle en fazla çıktı üretebilecek bir seviyede bulunmak ise doğru model çıktı yönelimli modeldir. Çıktı yönelimli modelin seçilmesi Sivil Toplum Kuruluşlarının yapısı ve misyonu ile de ilgilidir. Sivil toplum alanı ve kuruluşları, zaman zaman devlete rağmen, görev edindikleri alanda varlık göstererek, toplumsal ihtiyaç ve giderilmesi gereken bir açık gereği faaliyette bulunurlar. Bu hizmetlerin bir doygunluk noktasına ulaşmış olması gerekir ki, çıktı seviyesinin veri kabul edilerek en uygun girdi seviyesine ulaşılması hedeflensin ve böylece girdi yönelimli VZA kullanılsın. Oysa farklı alanlarda faaliyet gösteren STK'ların mevcut çıktıları henüz toplum ihtiyaçlarını tamamen karşılar düzeyde değildir. Bu sebeple, mevcut olanakları ve girdileri ile hizmet üreten STK'lar, kaynaklarını en etkin şekilde kullanarak daha fazla çıktı yaratabilirler. Bu da çıktı yönelimli bir analizde elde edilecek etkinlik skorlarının, başvuru gruplarının ve projeksiyonların tüm STK'lar için önemli bulgular ortaya koyabileceğini gösterir.

Çıktı yönelimli CCR Modeli ölçeğe göre sabit getiri varsayımı ile göreceli etkinlik değerlerini belirlerken, BCC Modeli ise ölçeğe göre değişen getiri varsayımı altında etkinlik değerlerini belirlemektedir. BCC ve CCR Modellerinin birlikte uygulanmasının sebepleri:

Her iki modele göre de tam etkin olan (ölçek etkinliği=1) STK'ları belirleyebilmek,

BCC ile elde edilen etkinlik değerleri her zaman CCR modeline eşit ya da daha büyük olacağından, sabit ölçek anlamında etkin olmasa da değişen ölçek varsayımı altında etkin olan (yerel etkinlik değeri =1) KVB'leri belirleyebilmek,

Her iki durumda da etkin olmayan KVB'leri ve etkinlik ya da etkinsizlik değerlerini belirleyebilmektir.

Her iki modelde de her bir etkin KVB'nin kaç etkin olmayan KVB'ye referans (başvuru) olacağı, 15 modelin her birinin CCR ve BCC analiz sonuçlarına göre:

Etkin KVB sayıları,

Etkin olmayan KVB sayıları,

Etkin olmayanlar için gelecek projeksiyonları,

Artan, azalan ve sabit ölçek bölgesinin hangisinde buldukları bilgileri elde edilmektedir.

B. Veri Zarflama Analizi Uygulama Yazılımı

Bu çalışmanın verilerini işleyebilmek için bazı alternatifler mevcuttur. Bunlar: Tim Coelli tarafından geliştirilen Deap²⁷⁷, Frontier Analyst ve DEA-Solver-LV Excel eklentisidir. WinDeap ve Frontier Analyst gelişmiş programlar olsalar da veri hazırlama zorlukları ya da lisans problemlerinden dolayı tercih edilmemişler, Excel eklentisi olarak kullanılan, Kaoru Tone tarafından geliştirilerek konu ile ilgili bir VZA kitabında²⁷⁸ da öğrenme versiyonu biçiminde uygulama yazılımı olarak sunulan DEA-Solver-LV kullanılmıştır.

C. Veri Zarflama Analizi Bulguları

1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Değişkenler Arası Korelasyon

Girdi ve çıktı değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistik bilgileri Tablo 6'de yer almaktadır.

²⁷⁷ Coelli, T.J.; "Guide to DEAP version 2.1: Data Envelopment Analysis (Computer) Program", 1996, <http://www.uq.edu.au/economics/cepa/software/DEAP-xp1.zip>. 31 Oct 2007.

²⁷⁸ Cooper, W., Seiford, L. ve Tone, K.; a.g.e., s.5.

Tablo 6: Model Değişkenlerinin Tümüne Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Maksimum	Minimum	Ortalama	Standart Sapma
Yaş	84	1	14.02	14.00
Bütçe	321672	0	37767.40	63587.26
Dışfon	3640000	0	62122.66	394489.10
İçfon	300000	0	17851.53	44416.76
Ücretli	24	0	1.49	3.79
Gönüllü	3000	0	74.33	324.63
Üye	126000	0	2507.46	14233.58
Ofis	50000	0	1281.67	6390.42
UProje	52	0	2.92	6.96
UAProje	16	0	0.74	2.10
PKisi	20000000	0	237755.22	2156299.39
PBirim	4000	0	51.11	431.09
SKFaal	756	0	64.88	136.09
SKKisi	7560	0	739.20	1109.53
YardSay	199650	0	7006.16	25015.23
YardKisi	150180	0	2076.38	16180.11

VZA'daki 2006 bütçesi girdisine ve bu girdinin belirtilen kaynaklarına ilişkin bilgiler Tablo 7'te yer almaktadır:

Tablo 7: STK'ların Önemli Bütçe Kaynakları

STK Sayısı	Bütçe(YTL)	Bütçe %	Bütçe Kaynakları
24	2.755.788	85	Üye Aidatları Ve Bağışlar, Uluslar Arası Fonlar, Yerel Yönetimler, Diğer Stk'lar, Kamu Kuruluşları.
61	454.441	15	Kamu Kuruluşları, Üye aidatları ve Bağışlar, Yerel Yönetimler, Uluslar arası Kuruluşlar, Sponsorlar.
Toplam	3.210.229	100	

Tablo 8: Değişkenler Arası Korelasyon Değerleri

	Yaş	Bütçe	Dışfon	İçfon	Ücretli	Gönüllü	Üye	Ofis	UProje	UAProje	PKisi	PBirim	SKFaal	SKKisi	YardSay	YardKisi
Yaş	1.00	0.29	-0.09	-0.02	0.05	0.13	0.29	0.08	-0.06	-0.11	-0.03	-0.04	-0.04	0.03	0.18	0.55
Bütçe	0.29	1.00	0.32	0.51	0.36	-0.06	0.16	0.09	0.02	-0.06	0.04	0.09	-0.03	0.03	0.32	0.45
Dışfon	-0.09	0.32	1.00	0.01	0.54	-0.03	-0.02	-0.01	0.00	-0.02	-0.02	0.02	0.20	0.05	-0.03	-0.02
İçfon	-0.02	0.51	0.01	1.00	0.05	-0.05	-0.05	-0.04	0.12	0.01	-0.04	-0.04	-0.02	-0.09	0.00	-0.02
Ücretli	0.05	0.36	0.54	0.05	1.00	0.10	0.12	0.23	-0.06	-0.05	-0.01	-0.04	0.16	0.20	-0.02	0.04
Gönüllü	0.13	-0.06	-0.03	-0.05	0.10	1.00	0.01	0.02	-0.06	-0.04	-0.02	0.00	0.17	0.01	0.05	-0.03
Üye	0.29	0.16	-0.02	-0.05	0.12	0.01	1.00	0.23	-0.03	-0.04	-0.02	-0.02	0.08	0.16	0.01	0.02
Ofis	0.08	0.09	-0.01	-0.04	0.23	0.02	0.23	1.00	-0.05	-0.02	-0.02	-0.02	0.32	0.53	0.00	0.12
UProje	-0.06	0.02	0.00	0.12	-0.06	-0.06	-0.03	-0.05	1.00	0.10	-0.01	-0.03	0.16	0.07	-0.05	-0.01
UAProje	-0.11	-0.06	-0.02	0.01	-0.05	-0.04	-0.04	-0.02	0.10	1.00	-0.04	0.07	0.04	0.00	0.16	-0.04
PKisi	-0.03	0.04	-0.02	-0.04	-0.01	-0.02	-0.02	-0.02	-0.01	-0.04	1.00	-0.01	-0.05	-0.06	-0.03	-0.01
PBirim	-0.04	0.09	0.02	-0.04	-0.04	0.00	-0.02	-0.02	-0.03	0.07	-0.01	1.00	-0.03	0.03	-0.03	-0.01
SKFaal	-0.04	-0.03	0.20	-0.02	0.16	0.17	0.08	0.32	0.16	0.04	-0.05	-0.03	1.00	0.56	-0.05	0.01
SKKisi	0.03	0.03	0.05	-0.09	0.20	0.01	0.16	0.53	0.07	0.00	-0.06	0.03	0.56	1.00	-0.09	0.02
YardSay	0.18	0.32	-0.03	0.00	-0.02	0.05	0.01	0.00	-0.05	0.16	-0.03	-0.03	-0.05	-0.09	1.00	0.32
YardKisi	0.55	0.45	-0.02	-0.02	0.04	-0.03	0.02	0.12	-0.01	-0.04	-0.01	-0.01	0.01	0.02	0.32	1.00

Tablo 8’de ise VZA modellerinde kullanılan tüm girdi ve çıktı değişkenler arasındaki doğrusal ilişkileri belirleyebilmek için korelasyon analizi sonuçları verilmektedir. Bu sonuçlara göre en yüksek korelasyon değeri sosyal kültürel faaliyet sayısı ile sosyal kültürel faaliyetten yararlanan kişi sayısı arasında olup, korelasyon değeri 0.56’dır. Yani orta dereceli bir ilişki söz konusudur. VZA’nın temel varsayımlarından birisi de girdi ve çıktı değişkenleri arasında bir ilişkinin var olmadığıdır.

2. Veri Zarflama Analizi Sonuçları

Ölçeğe göre sabit (CCR) model ve değişken (BCC) model ile yapılan çıktı yönelimli VZA, bu çalışma kapsamında önerilen 15 farklı model için uygulanmıştır. Diğer bir deyişle bu çalışma kapsamında 30 farklı etkinlik ölçümlemesi yapılmıştır.

Tablo 9’da adı geçen 30 farklı etkinlik analizinin ortalama, standart sapma, ölçüme giren KVB sayısı gibi temel özet göstergeler elde edilmiştir. Burada

belirtilmesi gereken noktalardan birisi BCC modelleri bazı hesaplamalarda bir kısım KVB'yi hesaplama dışı bırakmıştır. Örneğin ilk iki sütunda bulunan ayrıştırılmamış-genel modelinde CCR 85 KVB'yi kullanırken BCC verilerin uygun olmamasından dolayı 82 KVB için görelî etkinlik ölçümlemesi yapabilmıştır. Burada dikkate değer diğêr bir nokta da BCC modeli ortalama değerleri her zaman CCR modeli ile bulunan ortalamalardan büyük olmaktadır. Aynı şekilde BCC modeli ile elde edilen etkin KVB sayısı da CCR modeli ile elde edilenden her zaman daha fazladır. Bu sonuçlar, teorik kısımda yapılan konu ile ilgili açıklamalarla tutarlıdır. Başka bir açıdan sonuçlara bakıldığında, Ulusal-genel ve “fon kullanan”-genel grubundaki etkinlik ölçümlerinde ortalama değerleri 0.86-0.93 arasında yüksek değerler olarak bulunmuştur. Diğêr taraftan ise proje bazlı çalışan KVB'lerin neredeyse bütün gruplar ve alt gruplar düzeyinde en düşük ortalama etkinlik düzeyine sahip oldukları görölmektedir. Aynı şekilde proje bazlı modellerde etkin birim sayıları da toplam KVB sayılarına göre çok düşüktür.

Tablo 9: VZA Genel Etkinlik Özet Sonuçları

Yöntem	Ayrıştırılmamış						Ulusal						Ulusal Olmayan					
	Genel		Proje		Hizmet		Genel		Proje		Hizmet		Genel		Proje		Hizmet	
	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC
Hesaplanan KVB Sayısı	85	82	85	55	85	77	30	29	30	22	30	27	55	53	55	33	55	50
Ortalama Etkinlik Skoru	0.68	0.76	0.22	0.42	0.49	0.63	0.86	0.93	0.28	0.64	0.67	0.9	0.7	0.78	0.24	0.47	0.5	0.65
Etkinlik Skoru Std. Sapma	0.37	0.34	0.36	0.4	0.39	0.37	0.28	0.21	0.39	0.35	0.37	0.2	0.38	0.34	0.37	0.42	0.38	0.37
Etkin Birim Sayısı	40	46	13	14	25	33	22	26	6	9	15	21	30	33	9	12	17	22
Etkin olmayan Birim Sayısı	45	36	72	41	60	44	8	3	24	13	15	6	25	20	46	21	38	28
Minimum Etkinlik Değeri	0	0	0	0	0	0.01	0	0.04	0	0.02	0	0.26	0	0.01	0	0	0	0.01
Yöntem	Fon Kullanan						Fon Kullanmayan											
	Genel		Proje		Hizmet		Genel		Proje		Hizmet							
	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC						
Hesaplanan KVB Sayısı	34	34	34	33	34	30	51	48	51	22	51	47						
Ortalama Etkinlik Skoru	0.89	0.93	0.43	0.5	0.59	0.75	0.63	0.75	0.18	0.52	0.55	0.71						
Etkinlik Skoru Std. Sapma	0.23	0.21	0.44	0.43	0.4	0.35	0.39	0.36	0.34	0.4	0.38	0.35						
Etkin Birim Sayısı	26	29	11	12	14	18	22	29	6	7	16	23						
Etkin olmayan Birim Sayısı	8	5	23	21	20	12	29	5	45	15	35	24						
Minimum Etkinlik Değeri	0.04	0.04	0	0	0	0.04	0	0	0	0	0	0.01						

Birbirinin devamı olan; Tablo 10, Tablo 11 ve Tablo 12’de ayrıştırılmamış model için yani 85 KVB’nin tümü için farklı girdi-çıkıtı bileşimleriyle üretilen etkinlik analiz sonuçları görülmektedir. Bu tablolarda ve bundan sonraki tablolarda kullanılan kısaltmalar, ölçeğe göre “S”: Sabit, “A”: Artan, ve “Az”: Azalan’ı temsil etmektedir. Tablo 10’da yer alan KVB’ler bütün KVB’ler arasında bütün modeller bazında tam etkin olarak ölçülen KVB’lerdir. Ölçek etkinliklerine bakıldığında da bu KVB’lerin neredeyse tamamının, en az bir modelde ölçek etkinliği 1 olarak bulunmuştur ve ölçeğe göre sabit getiri sınır eğrisi üzerindedirler.

Tablo 11’e bakıldığında ise KVB’lerin bir kısmı bazı modellerde etkin olarak ölçülseler de genel itibarıyla etkinlik sınırından daha aşağıdadırlar. Özellikle BCC modeliyle tam etkin bulunduğu halde CCR ile etkin olmayanların ölçeğe göre artan getiri sınır eğrisini hedefledikleri gözlenmektedir. Bunun anlamı da, ilgili KVB’lerin o model için maksimum çıktı elde etme bakımından henüz bir soygunluk seviyesine ulaşmadıklarıdır. Örneğin Tablo 11’deki “akdgenc” böyle bir KVB’dir.

Hem CCR hem de BCC temelli VZA analizlerinde etkin olarak ölçülemeyen KVB’ler ağırlıklı olarak Tablo 12’de görülmektedir. Bu KVB’ler etkin olabilmek için ölçeğe göre sabit getirili sınır bölgesine yaklaşmalıdırlar. Zira ölçeğe göre getiri projeksiyonlarına bakıldığında neredeyse bütün KVB’ler için “S”: Sabit bölgesi işaret edilmektedir.

Tablo 10 ile Tablo 18 arasındaki bütün KVB’ler bütün tabloların ilk sütununda aynı sıra ile yer almışlardır. Bu sıra, her KVB’nin toplam 30 farklı uygulama modelinde en fazla tam etkin çıkandan en az sayıda tam etkin çıkana doğru yapılmıştır. Bu durumda “akutizmir” bütün KVB’ler arasında en fazla tam etkin çıkarken (18 kez), “emirotist” en az sayıda etkin çıkan olmuştur.

Tablo 10: VZA Ayırıştırılmamış Model Sonuçları -1

AYRIŞTIRILMAMIŞ																	
Genel						Proje						Hizmet					
KVB	CCR		KVB	BCC		KVB	CCR		KVB	BCC		KVB	CCR		KVB	BCC	
	Skor	Sıra		Skor	Sıra		Skor	Sıra		Skor	Sıra		Skor	Sıra		Skor	Sıra
akutizmr	1	1	akutizmr	1	1	akutizmr	1	1	akutizmr	1	1	akutizmr	1	1	akutizmr	1	1
egekobi	1	1	egekobi	1	1	egekobi	1	1	egekobi	1	1	egekobi	1	1	egekobi	1	1
izmturkan	1	1	izmturkan	1	1	izmturkan	1	1	izmturkan	1	1	izmturkan	1	1	izmturkan	1	1
kalrotret	1	1	kalrotret	1	1	kalrotret	1	1	kalrotret	1	1	kalrotret	1	1	kalrotret	1	1
akdrenc	1	1	akdrenc	1	1	akdrenc	1	1	akdrenc	1	1	gençfikir	1	1	akdrenc	1	1
gençfikir	1	1	gençfikir	1	1	gençfikir	1	1	gençfikir	1	1	guckosbry	1	1	gençfikir	1	1
guckosbry	1	1	guckosbry	1	1	guckosbry	1	1	guckosbry	1	1	ankgzlsnt	1	1	guckosbry	1	1
ankgzlsnt	1	1	ankgzlsnt	1	1	osmnsktder	1	1	kozmetik	1	1	ankanitklb	1	1	ankgzlsnt	1	1
kozmetik	1	1	kozmetik	1	1	tumint	1	1	osmnsktder	1	1	unima	1	1	kozmetik	1	1
ankanitklb	1	1	ankanitklb	1	1	elzgsktder	1	1	tumint	1	1	sinciscemk	1	1	ankanitklb	1	1
unima	1	1	unima	1	1	milasnt	1	1	elzgsktder	1	1	stgder	1	1	unima	1	1
osmnsktder	1	1	osmnsktder	1	1	gntgenc	1	1	milasnt	1	1	srmyoksul	1	1	osmnsktder	1	1
tumint	1	1	tumint	1	1	batzihin	1	1	gntgenc	1	1	turkkadborn	1	1	tumint	1	1
elzgsktder	1	1	elzgsktder	1	1	ankgzlsnt	0.7	2	batzihin	1	1	turkorm	1	1	elzgsktder	1	1
sinciscemk	1	1	sinciscemk	1	1	kvkrotret	0.57	3	ankgzlsnt	0.86	2	ordsktder	1	1	sinciscemk	1	1
stgder	1	1	stgder	1	1	kozmetik	0.53	4	ankanitklb	0.83	3	ornrotret	1	1	stgder	1	1
srmyoksul	1	1	srmyoksul	1	1	sinciscemk	0.41	5	kvkrotret	0.67	4	gazosrotact	1	1	srmyoksul	1	1
turkkadborn	1	1	turkkadborn	1	1	ankanitklb	0.34	6	unima	0.67	5	denzsktder	1	1	turkkadborn	1	1
turkorm	1	1	turkorm	1	1	ekoarsder	0.34	7	izmsorop	0.67	6	istyurtay	1	1	turkorm	1	1
ordsktder	1	1	ordsktder	1	1	gazosrotact	0.29	8	sinciscemk	0.6	7	izmshhit	1	1	ordsktder	1	1
ornrotret	1	1	ornrotret	1	1	ornrotret	0.22	9	ekotar	0.49	8	nota	1	1	ornrotret	1	1
krdyazar	1	1	krdyazar	1	1	ekotar	0.21	10	ekoarsder	0.43	9	skocogel	1	1	gazosrotact	1	1
gazosrotact	1	1	gazosrotact	1	1	srmyoksul	0.19	11	ankmazlumder	0.4	10	yesilband	1	1	denzsktder	1	1
milasnt	1	1	milasnt	1	1	girkad	0.14	12	ankpirsult	0.34	11	dogafet	0.93	2	istyurtay	1	1

Tablo 11: VZA Ayırıştırılmamış Model Sonuçları -2

AYRIŞTIRILMAMIŞ																	
Genel						Proje						Hizmet					
KVB	CCR		KVB	BCC		KVB	CCR		KVB	BCC		KVB	CCR		KVB	BCC	
	Skor	Sıra		Skor	Sıra		Skor	Sıra		Skor	Sıra		Skor	Sıra		Skor	Sıra
denzsktder	1	1	denzsktder	1	1	sircayas	0.13	13	gazosrotact	0.3	12	kozmetik	0.9	3	izmsehit	1	1
gntgenc	1	1	gntgenc	1	1	dogafet	0.11	14	srmyoksul	0.28	13	adnsktder	0.87	4	nota	1	1
batzihin	1	1	batzihin	1	1	kuthsktder	0.1	15	mrdsktder	0.26	14	aydsktder	0.72	5	skcogel	1	1
kvkrotret	1	1	kvkrotret	1	1	mrdsktder	0.9	16	ornrotret	0.25	15	dyrcirakul	0.71	6	yesilband	1	1
istyurtay	1	1	izmsorop	1	1	ankmazlumder	0.9	17	kuthsktder	0.19	16	akdgenç	0.62	7	ankpirsult	1	1
izmsehit	1	1	istyurtay	1	1	stgder	0.8	18	girkad	0.18	17	anadsktder	0.6	8	gndgortop	1	1
nota	1	1	izmsehit	1	1	unima	0.7	19	sircayas	0.15	18	krdyazar	0.58	9	adyhasthak	1	1
skcogel	1	1	nota	1	1	amssktder	0.7	20	amssktder	0.14	19	ankpirsult	0.52	10	dogafet	0.93	2
yesilband	1	1	skcogel	1	1	izmkader	0.6	21	stgder	0.13	20	kastsktder	0.5	11	adnsktder	0.89	3
ekotar	1	1	yesilband	1	1	turkkadborn	0.6	22	cevkordern	0.13	21	tuminsmut	0.49	12	aydsktder	0.81	4
gndgortop	1	1	ankpirsult	1	1	ordsktder	0.6	23	gapgor	0.12	22	gndgortop	0.48	13	icsmalidr	0.79	5
tuminsmut	1	1	ekotar	1	1	krdyazar	0.5	24	dogafet	0.11	23	amssktder	0.47	14	dyrcirakul	0.79	6
cevkordern	1	1	gndgortop	1	1	cevkordern	0.5	25	anadsktder	0.10	24	mrdsktder	0.47	15	anadsktder	0.73	7
catomder	1	1	tuminsmut	1	1	izhasgön	0.5	26	zongsktder	0.10	24	sircayas	0.47	16	kastsktder	0.66	8
dogafet	0.97	2	istsktder	1	1	ankpirsult	0.4	27	iskcevre	0.9	25	icsmalidr	0.44	17	krdyazar	0.58	9
adnsktder	0.97	3	cevkordern	1	1	zongsktder	0.4	28	izmkader	0.8	26	frtgazt	0.42	18	amssktder	0.51	10
istsktder	0.96	4	adyhasthak	1	1	tirecevr	0.3	29	ordsktder	0.8	27	osmnsktder	0.4	19	tuminsmut	0.51	11
kastsktder	0.92	5	turpskder	1	1	gapgor	0.3	30	turkorm	0.7	28	istsktder	0.34	20	izmsorop	0.49	12
frtgazt	0.9	6	tiretopldst	1	1	izmsorop	0.3	31	krdyazar	0.7	28	ekotar	0.33	21	ekotar	0.49	13
izmsorop	0.88	7	catomder	1	1	iskcevre	0.3	32	turkkadborn	0.6	29	elzgsktder	0.33	22	sircayas	0.48	14
aydsktder	0.84	8	adnsktder	0.99	2	denzsktder	0.2	33	kutahmuht	0.6	30	izmsorop	0.32	23	ankandbasn	0.48	15
tirecevr	0.75	9	dogafet	0.97	3	kutahmuht	0.2	34	denzsktder	0.6	31	antlsktder	0.31	24	frtgazt	0.48	16
ekoarsder	0.72	10	kastsktder	0.97	4	erzrsakat	0.2	35	izhasgön	0.5	32	ankandbasn	0.31	25	mrdsktder	0.47	17

Tablo 12: VZA Ayırıştırılmamış Model Sonuçları -3

AYRIŞTIRILMAMIŞ																	
Genel					Proje					Hizmet							
KVB	CCR		KVB	BCC		KVB	CCR		KVB	BCC		KVB	CCR		KVB	BCC	
	Sk	Or		Si	Pa		Sk	Or		Si	Pa		Sk	Or		Si	Pa
dyrcirakul	0.71	11	frtgazt	0.91	5	anadsktder	0.1	36	tirecevr	0.4	33	kvkrotret	0.3	26	istsktder	0.42	18
amssktder	0.67	12	icsmalidr	0.90	6	turkorm	0.1	37	adnsktder	0.4	34	girkad	0.29	27	ankmazlumder	0.41	19
anadsktder	0.6	13	aydsktder	0.89	7	adnsktder	0.1	38	erzrsakat	0.4	35	batzihin	0.28	28	turpskder	0.38	20
ankandbasn	0.59	14	anadsktder	0.81	8	izmirms		39	izmirms	0.2	36	adyhasthak	0.26	29	adyinshak	0.37	21
kuthsktder	0.54	15	dyrcirakul	0.79	9	byzbast		39	byzbast	0.2	37	tirecevr	0.23	30	batzihin	0.35	22
ankpirsult	0.54	16	ekoarsder	0.78	10	catomder		39	catomder		38	krdhemof	0.21	31	antlsktder	0.35	23
sircayas	0.53	17	tirecevr	0.75	11	kastsktder		39	kastsktder		39	zongsktder	0.19	32	kvkrotret	0.34	24
mrdsktder	0.53	18	ankandbasn	0.72	12	istyurtay		39	gzntsktder		40	izhasgön	0.19	33	iskevre	0.31	25
tiretopldst	0.47	19	ankmazlumder	0.71	13	izmshch		39	istyurtay		40	iskevre	0.18	34	girkad	0.3	26
icsmalidr	0.47	20	amssktder	0.68	14	nota		39	izmshch		40	kuthsktder	0.18	35	tirecevr	0.29	27
adyhasthak	0.45	21	kuthsktder	0.55	15	skcoegel		39	nota		40	tiretopldst	0.17	36	zongsktder	0.25	28
adyinshak	0.42	22	adyinshak	0.55	16	yesilband		39	skcoegel		40	turpskder	0.17	37	krdhemof	0.22	29
iskevre	0.4	23	sircayas	0.54	17	aydsktder		39	yesilband		40	izmkader	0.16	38	izhasgön	0.2	30
ankmazlumder	0.34	24	mrdsktder	0.53	18	aydgortop		39	aydsktder		40	ankmazlumder	0.16	39	kuthsktder	0.19	31
girkad	0.32	25	iskevre	0.49	19	tuminsmut		39	aydgortop		40	adyinshak	0.15	40	tiretopldst	0.19	32
antlsktder	0.31	26	antlsktder	0.37	20	istsktder		39	tuminsmut		40	gaggor	0.12	41	izmkader	0.17	33
krdhemof	0.27	27	zongsktder	0.35	21	dyrcirakul		39	istsktder		40	blksktder	0.11	42	gaggor	0.13	34
gaggor	0.25	28	girkad	0.32	22	frtgazt		39	dyrcirakul		40	mltmuzis	0.11	43	blksktder	0.12	35
izmkader	0.24	29	krdhemof	0.27	23	icsmalidr		39	frtgazt		40	kutahmuht	0.1	44	izmirms	0.12	36
izhasgön	0.23	30	izmkader	0.27	24	adyhasthak		39	icsmalidr		40	milasnt	0.9	45	mltmuzis	0.12	37
zongsktder	0.22	31	gaggor	0.25	25	anksktder		39	adyhasthak		40	erzrsakat	0.8	46	kutahmuht	0.11	38
turpskder	0.22	32	kutahmuht	0.25	26	turpskder		39	anksktder		40	izmirms	0.7	47	milasnt	0.1	39
kutahmuht	0.2	33	izhasgön	0.23	27	ankandbasn		39	turpskder		40	anksktder	0.6	48	erzrsakat	0.8	40
mltmuzis	0.12	34	mltmuzis	0.15	28	tiretopldst		39	ankandbasn		40	tumint	0.4	49	anksktder	0.6	41
blksktder	0.11	35	isthasthak	0.14	29	isthasthak		39	tiretopldst		40	isthasthak	0.3	50	isthasthak	0.5	42
isthasthak	0.1	36	blksktder	0.12	30	afysktder		39	isthasthak		40	afysktder	0.2	51	gntgenc	0.2	43
erzrsakat	0.8	37	izmirms	0.12	31	adyinshak		39	afysktder		40	gntgenc	0.2	52	afysktder	0.2	44
izmirms	0.7	38	erzrsakat	0.8	32	antlsktder		39	adyinshak		40	zihengail	0.1	53	zihengail	0.1	45
anksktder	0.6	39	anksktder	0.7	33	blksktder		39	antlsktder		40	cevkordern		54	cevkordern		46
afysktder	0.5	40	afysktder	0.7	34	krdhemof		39	blksktder		40	ekoarsder		78	ekoarsder		46
byzbast	0.4	41	byzbast	0.4	35	zihengail		39	krdhemof		40	catomder		78	catomder		46
zihengail	0.1	42	zihengail	0.1	36	gzntsktder		39	zihengail		40	byzbast		78	byzbast		46
gzntsktder		43	gzntsktder		37	mltmuzis		39	mltmuzis		40	gzntsktder		78	gzntsktder		46
uretkad		44	uretkad		37	uretkad		39	uretkad		40	uretkad		78	uretkad		46
btlsfolk		44	btlsfolk		37	btlsfolk		39	btlsfolk		40	btlsfolk		78	btlsfolk		46
emirotist		44	emirotist		37	emirotist		39	emirotist		40	emirotist		78	emirotist		46

Tablo 13, Tablo 14 ve Tablo 15'te ise KVB'ler ulusal bazda faaliyet gösteren ve göstermeyenler olarak ayrıştırılmış ve etkinlik analizi sonuçları ayrı ayrı gözlemlenmiştir. Buna göre herhangi bir KVB ele alındığında bu KVB için sadece ait olduğu grup içinde etkinlik ölçümlenmeleri yapıldığı görülecektir. Ait olmadığı gruptaki alanlar boş bırakılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde yapılan bu ayırım neticesinde KVB'lerin kendi ölçeklerinde bütün KVB'lerin oluşturduğu modeldekine göre daha etkin olarak ölçüldükleri görülür. Bunun en önemli sebebi VZA'nın uç değerler analizi olmasından ileri gelir. Eğer bir KVB'nin yakınlarındaki sınırdaki yer alan KVB bir başka gruba gider ise bu durumda geride kalan KVB aday etkin KVB olacaktır. "adnsktder" buna güzel bir örnektir. Bu KVB, ayrıştırılmamış modellerde etkin olmayan bir KVB iken özellikle ulusal olmayan-hizmet bazlı model grubunda tam etkin olarak ölçülmüştür. Tablo 15 ise her iki durumda da genelde etkin olmayan KVB'leri göstermektedir.

Tablo 16, Tablo 17 ve Tablo 18, KVB'lerin ulusal ve uluslararası fonları kullanıp kullanmama durumuna göre oluşturulan grupların kendi içlerindeki göreceli etkinlik analizi sonuçlarını göstermektedir. Özellikle uluslararası fonların genellikle proje ve hizmet bazlı olarak kullanıldığı düşünülürse fon kullananların etkinlik seviyelerinin genellikle kullanmayanlarınkinden yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 19 ve Tablo 20 incelendiğinde, her iki model tarafından da (CCR ve BCC) etkin olarak addedilen KVB'lerin yatay toplamda en çok başvuru niteliği taşıyandan en az taşıyana doğru sıralandığı görülecektir. Buna göre, önceki analizlerde en çok tam etkin çıkan "akutizm" burada en çok başvuru niteliği taşıyanlar arasında görülmemektedir. Bununla birlikte "kalrotrct", "izmturkan", "guckosbry", "gencfikir" ve "egekobi" hem en çok modelde etkin olanlar sıralamasında hem de en çok başvuru niteliği taşıyanlar arasında yer almışlardır. Örneğin bunlar arasında "izmturkan" soru formlarında da ulusal olup olmadığı ve fon kullanıp kullanmadığına dair sorulara Tablo 19'teki sonuçlarla tutarlı yanıtlar vermiştir. Dolayısıyla faaliyet göstermediği alanlarda da başvuru KVB'leri arasında yer almamaktadır. Ancak özellikle bütün KVB'ler arasında, özellikle ulusal düzeyde ve fon kullanmayan KVB'ler arasında referans KVB

niteliğindedir. Tablo 20’de yer alan KVB’ler ise sadece birkaç kez başvuru niteliği kazanmış KVB’lerdir. Diğer taraftan kendilerinin de burada etkin KVB’ler oldukları göz önüne alınırsa buldukları bölgede girdi çıktı bileşimlerini kendilerine has biçimde yani etkin olmalarına rağmen farklı hizmet ve aktivite üretim yöntemi ile kaynaklarını etkin kullandıkları söylenebilir. Burada yer almayan KVB’ler ise herhangi bir şekilde bu 30 farklı uygulama modelinde başvuru KVB’si olamamışlardır. Bu durum Tablo 10-Tablo 18 tablolarındaki sonuçlar ile de tutarlıdır.

Tablo 21 ise BCC temelli VZA analizlerinin sonucunda elde edilen ölçeğe göre etkin olma durumunu ve etkin olmayanlar için gelecek projeksiyonlarını ölçeğe göre artan-azalan ve sabit getiri biçiminde özetlemektedir. Bu sonuçlara göre neredeyse bütün uygulama modellerinde KVB’lerin büyük çoğunluğu; etkin olarak ölçülmüş iseler ölçeğe göre sabit getiri sınır eğrisi üzerinde, etkinsiz olarak ölçülmüş iseler de ölçeğe göre sabit getiri projeksiyonu ile ölçeğe göre sabit getiri etkinlik sınırı yakınında bulunmaktadır. Bu sonuç, KVB’leri hala doygunluk noktasında olmadıklarını yani ölçeğe göre azalan getiri bölgesine gelmediklerini göstermektedir. Tablo 21 girdi-çıkıtı değişken bileşimleri açısından incelenirse etkin birim sayısının toplam KVB’lere göre en düşük olduğu grubun proje bazlı gruplar olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak KVB’leri yani STK’ları etkin kılan değişken setinin çoğunlukla proje bazlı değişken setinin dışında, hizmet bazlı değişken setinin olduğu, hem “genel” hem de “hizmet bazlı” uygulama modellerinin etkin birim sayılarının toplam KVB sayısına oranı hesaplanarak incelenebilir.

Tablo 13: VZA Ulusal ve Ulusal Olmayan KVB Model Sonuçları -1

KVB	ULUSAL															ULUSAL OLMAYAN														
	Genel						Proje						Hizmet			Genel						Proje			Hizmet					
	CCR	BCC	Ölçeğe	Göre	Getiri	Ölçeğe Göre Getiri Proj.	CCR	BCC	Ölçeğe	Göre	Getiri	Ölçeğe Göre Getiri Proj.	CCR	BCC	Ölçeğe	Göre	Getiri	Ölçeğe Göre Getiri Proj.	CCR	BCC	Ölçeğe	Göre	Getiri	Ölçeğe Göre Getiri Proj.	CCR	BCC	Ölçeğe	Göre	Getiri	Ölçeğe Göre Getiri Proj.
	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra
akutizm	1	1	1	1	1	S																								
egekobi																														
izmturkan	1	1	1	1	1	S																								
kalrotret																														
akdgenç	1	1	1	1	1	S						0.62	17	1	1	A														
gençfikir	1	1	1	1	1	S						1	1	1	1	S														
guckosbry																														
ankgzlnt																														
kozmetik	1	1	1	1	1	S	0.53	7	1	1	Az																			
ankanitklb																														
unima	1	1	1	1	1	S	0.7	15	0.67	11																				
osmsktder																														
tumint	1	1	1	1	1	S						0.11	27																	
elzgsktder																														
sinciscemk																														
stgder	1	1	1	1	1	S	0.8	14	0.2	18																				
srmyoksul	1	1	1	1	1	S	0.19	11	1	1	A																			
turkkadborn	1	1	1	1	1	S	0.7	16	0.1	21																				
turkorm	1	1	1	1	1	S	0.2	21	0.67	12																				
ordsktder																														
ornrotret																														
krdyazar																														
gazosrotact																														
milasnt	1	1	1	1	1	S						0.16	26	1	1	A														
adnsktder																														
denzsktder																														
gntgenç																														
batzihin																														

Tablo 14: VZA Ulusal ve Ulusal Olmayan KVB Model Sonuçları -2

KVB	ULUSAL															ULUSAL OLMAYAN																		
	Genel					Proje					Hizmet					Genel					Proje					Hizmet								
	CCR	BCC	Ölçege Göre Getiri			CCR	BCC	Ölçege Göre Getiri			CCR	BCC	Ölçege Göre Getiri			CCR	BCC	Ölçege Göre Getiri			CCR	BCC	Ölçege Göre Getiri											
Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.
dogafet	1	1	1	1	1	S	0.38	9	0.52	15			S	1	1	1	1	1	A															
mrdsktder														1	1	1	1	1	S			0.35	14	0.35	17			S	1	1	1	1	1	S
kvkrotret														1	1	1	1	1	S			1	1	1	1	1	S		0.3	32	0.36	34		S
izmsorop	1	1	1	1	1	S	0.3	2	0.67	13			S	1	1	1	1	1	S															
istyurtay														1	1	1	1	1	S			34						1	1	1	1	1	S	
izmschit														1	1	1	1	1	S			34					1	1	1	1	1	S		
nota	1	1	1	1	1	S		23						1	1	1	1	1	S															
skcogel														1	1	1	1	1	S			34					1	1	1	1	1	S		
yesilband														1	1	1	1	1	S			34					1	1	1	1	1	S		
erzrsakat														0.8	48	0.8	51		S			0.7	24	0.7	25		S	0.8	45	0.8	47		S	
ankpirsult	0.60	27	1	1	0.60	Az	0.4	18	0.34	16			Az	0.55	2	1	1		Az															
ekotar	1	1	1	1	1	S	0.22	1	1	1			Az	0.55	21	0.89	22		S															
amssktder														0.93	31	0.96	34		S			0.19	17					0.47	26	0.52	3		S	
kastsktder														1	1	1	1	1	S			32		32		S	0.69	19	0.97	23		S		
aydsktder														1	1	1	1	1	S			34					1	1	1	1	1	S		
gndgortop														1	1	1	1	1	S			34					0.57	24	1	1	1	A		
anadsktder														0.6	35	0.81	37		S			0.5	26	0.17	2		S	0.6	22	0.73	25		S	
tuminsmut														1	1	1	1	1	S			34					0.58	23	0.63	29		S		
istsktder														1	1	1	1	1	S			34					0.66	2	0.73	27		S		
iskevrev	1	1	1	1	1	S	0.6	17	0.19	19			S	0.33	22	0.69	23		S															
tirecevr														0.84	33	0.88	36		S			0.5	28	0.5	28		S	0.23	37	0.29	38		S	
izmkader	1	1	1	1	1	S	0.9	13	0.33	17			S	0.61	18	1	1		S															
ankmazlum	0.67	25	1	1	0.67	Az	0.1	12	0.69	1			S	0.3	24	0.53	25		Az															
dyrcirakul														0.71	34	0.79	38		S			34					0.71	18	0.79	24		S		
kuthsktder														1	1	1	1	1	S			0.4	12	0.41	15		S	0.53	25	0.73	26		S	
frtgazt														0.9	32	0.92	35		S			34					0.46	28	0.51	31		S		
icsmalidr	0.75	24	1	1	0.75	Az		23						0.6	19	1	1		Az															

Tablo 16: VZA Fon Kullanan ve Kullanmayan KVB Model Sonuçları -1

KVB	FON KULLANAN															FON KULLANMAYAN																					
	Genel						Proje						Hizmet						Genel						Proje						Hizmet						
	CCR		BCC		Ölçege Göre Getiri		CCR		BCC		Ölçege Göre Getiri		CCR		BCC		Ölçege Göre Getiri		CCR		BCC		Ölçege Göre Getiri		CCR		BCC		Ölçege Göre Getiri		CCR		BCC		Ölçege Göre Getiri		
	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.		
akutizmr																																					
egekobi																																					
izmturkan																																					
kalrotret																																					
akdgenc																																					
gençfikir	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S																			
guckosbry	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S																			
ankgzlsnt																																					
kozmetik																																					
ankanitiklb	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S																			
unima	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S																			
osmnsktder	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S	0.81	15	1	1	0.81	A																			
tumint																																					
elzgsktder	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S	0.48	19	1	1	0.48	A																			
sinciscemk																																					
stgder	1	1	1	1	1	S	0.8	21	0.2	18		S	1	1	1	1	1	S																			
srmyoksul	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S																			
turkkadborn	1	1	1	1	1	S	0.87	12	1	1	0.87	A	1	1	1	1	1	S																			
turkorm																																					
ordsktder	1	1	1	1	1	S	0.7	23	0.8	26		S	1	1	1	1	1	S																			
ornrotret																																					
krdyazar																																					
gazosrotact	1	1	1	1	1	S	0.44	14	0.61	14		S	1	1	1	1	1	S																			
milasnt	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S	0.12	28	0.16	28		A																			
adnsktder	1	1	1	1	1	S	0.1	32	0.4	3		S	1	1	1	1	1	S																			
denzsktder	1	1	1	1	1	S	0.2	29	0.6	28		S	1	1	1	1	1	S																			
gntgenc	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S	0.2	3	0.4	3		A																			
batzihin	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S	0.43	22	0.45	22		A																			

Tablo 17: VZA Fon Kullanan ve Kullanmayan KVB Model Sonuçları -2

KVB	FON KULLANAN															FON KULLANMAYAN																				
	Genel					Proje					Hizmet					Genel					Proje					Hizmet										
	CCR		BCC		Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri		CCR		BCC		Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri		CCR		BCC		Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri		CCR		BCC		Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri		CCR		BCC		Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri		
Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçege Göre Getiri	Ölçege Göre Getiri Proj.		
dogafet	1	1	1	1	1	S	0.11	19	0.12	22		S	1	1	1	1	1																			
mrdsktder	1	1	1	1	1	S	0.9	2	0.26	17		S	1	1	1	1	1																			
kvkrotrct														1	1	1	1	1	S		0.57	8	0.67	9		S	0.32	31	0.37	37					S	
izmsorop														0.88	24	1	1	0.88	Az		0.3	2	0.67	1		S	0.37	3	0.51	33					S	
istyurtay														1	1	1	1	1	S		22					1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	S
izmshcit														1	1	1	1	1	S		22					1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	S
nota														1	1	1	1	1	S		22					1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	S
skcoegel														1	1	1	1	1	S		22					1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	S
yesilband														1	1	1	1	1	S		22					1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	S
erzrsakat	0.86	28	0.95	3		S	0.2	31	0.4	31		S	0.17	27	0.18	27																				
ankpirsult														0.54	29	1	1	0.54	Az		0.4	18	0.34	13		Az	0.52	25	1	1	0.52	Az				
ekotar	1	1	1	1	1	S	0.31	16	0.5	15		S	0.45	21	0.54	21																				
amssktder	1	1	1	1	1	S	0.7	22	0.14	21		S	1	1	1	1	1	S																		
kastsktder	1	1	1	1	1	S	0.5	25	0.5	29		S	0.62	18	1	1	0.62	A																		
aydsktder														0.84	25	0.89	3		S		22						0.84	18	0.89	25					S	
gndgortop														1	1	1	1	1	S		22						0.5	27	1	1	0.5	A				
anadsktder	0.87	27	1	1	0.87	Az	0.3	27	0.11	24		S	0.71	17	0.86	19																				
tuminsmut														1	1	1	1	1	S		22						0.83	19	0.87	27					S	
istsktder	1	1	1	1	1	S		34						0.76	16	0.8	2		S																	
iskevre	1	1	1	1	1	S	0.69	13	0.99	13		S	0.21	25	0.32	24																				
tirecevr														0.75	26	0.75	32		S		0.3	19	0.4	21		S	0.69	23	0.69	3					S	
izmkader														0.24	39	0.27	4		S		0.6	15	0.8	17		S	0.16	39	0.17	41					S	
ankmazlumder														0.34	35	0.75	34		S		0.9	14	0.4	12		Az	0.16	4	0.47	34					S	
dyrcirakul														0.77	27	0.79	31		S		22						0.71	22	0.79	28					S	
kuthsktder	0.63	3	1	1	0.63	A	0.12	18	0.2	19		S	0.46	2	1	1	0.46	A																		
frtgazt														0.90	23	0.99	28		S		22						0.74	21	0.87	26					S	
icsmalidr														0.47	32	0.90	29		S		22						0.47	29	0.9	24					S	

Tablo 18: VZA Fon Kullanan ve Kullanmayan KVB Model Sonuçları -3

KVB	FON KULLANAN															FON KULLANMAYAN																				
	Genel					Proje					Hizmet					Genel					Proje					Hizmet										
	CCR		BCC		Ölçeg Göre Getiri	CCR		BCC		Ölçeg Göre Getiri	CCR		BCC		Ölçeg Göre Getiri	CCR		BCC		Ölçeg Göre Getiri	CCR		BCC		Ölçeg Göre Getiri	CCR		BCC		Ölçeg Göre Getiri						
Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçeg Göre Getiri	Ölçeg Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçeg Göre Getiri	Ölçeg Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçeg Göre Getiri	Ölçeg Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçeg Göre Getiri	Ölçeg Göre Getiri Proj.	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Ölçek Etkinliği	Ölçeg Göre Getiri	Ölçeg Göre Getiri Proj.		
cevkordern	1	1	1	1	1	S	1	1	1	1	1	S		31																						
adyhasthak															0.45	33	1	1	0.45	A		22						0.28	34	1	1	0.28	A			
anksktder															0.64	45		45		S		22					0.6	45	0.7	45			S			
turpskder															0.22	41	1	1	0.22	Az		22					0.17	37	0.58	31			S			
sircayas															0.53	3	0.54	36		S	0.13	13	0.15	16			S	0.51	26	0.51	32			S		
ekoarsder	0.73	29	1	1	0.73	A	0.34	15	0.43	16		S		31																						
ankandbasn															0.59	28	0.72	33		S		22					0.59	24	0.72	29			S			
izmirms	0.46	31	0.71	31		S	0.2	3	0.3	32		S	0.19	26	0.2	26			S																	
tiretopldst															0.47	31	1	1	0.47	A		22					0.47	28	1	1	0.47	A				
isthasthak															0.98	44	0.14	43		S		22					0.1	43	0.14	43			S			
catomder	1	1	1	1	1	S	0.17	17	0.18	2		S		31																						
kutahmuht	1	1	1	1	1	S	0.5	24	0.8	27		S	0.12	29	0.15	29			S																	
afysktder															0.45	46	0.79	46		S		22					0.5	46	0.7	46			S			
izhasgön															0.23	4	0.23	41		S	0.5	17	0.5	2			S	0.23	36	0.23	4			S		
girkad															0.32	36	0.32	38		S	0.14	12	0.18	15			S	0.3	33	0.32	38			S		
zongsktder	0.42	32	0.49	32		S	0.4	26	0.1	25		S	0.39	23	0.42	23			S																	
adyinshak															0.42	34	0.55	35		S		22					0.17	38	0.45	35			S			
gapgor	0.37	33	0.37	33		S	0.3	28	0.12	23		S	0.23	24	0.25	25			S																	
antlsktder															0.31	37	0.37	37		S		22					0.31	32	0.37	36			S			
blksktder															0.11	43	0.99	44		S		22					0.11	42	0.12	44			S			
krdhemof															0.27	38	0.27	39		S		22					0.27	35	0.27	39			S			
byzbast	0.4	34	0.4	34		S		33	0.2	33		S		31																						
zihengail															0.99	47	0.75	47		S		22					0.1	47	0.1	47			A			
gzntsktder															0.10	48	0.72	48		S		22		22		S		48								
mltmuzis															0.12	42	0.15	42		S		22					0.12	41	0.15	42			S			
uretkad															49							22					48									
btlsfolk															49	0.75						22					48									
emirotist															49							22					48									

Tablo 19: VZA Başvuru Niteliği Taşıyan KVB'ler -1

KVB	AYRIŞTIRILMAMIŞ						ULUSAL DÜZEY						ULUSAL OLMAYAN						FON KULLANAN						FON KULLANMAYAN					
	Genel		Proje		Hizmet		Genel		Proje		Hizmet		Genel		Proje		Hizmet		Genel		Proje		Hizmet		Genel		Proje		Hizmet	
	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC
kalrotret	22	19	13	16	16	16							18	14	24	21	8	8							14	1	12	13	16	14
izmturkan	14	18	9	5	15	25	4	2	6	5	4	4												7	1	7	4	12	13	
guckosbry	1	2	7	11	8	7							1	1	6	6	4	5	1		5	9	3	2						
gençfikir	7	7	1	4	4	3	2	1	6	5	2								3	1	9	7		2						
egekobi	5	3	1	2									2	3	3		4	3						4	2	1	2	3	1	
ankanitiklb	3	2			21	2							3	2			14	13	3	2	1		9	9						
ornrotret	14	14			25	13							14	12			26	15						1	1			9	12	
istyurtay	16	16			19	2							11	13			1	15						12	11			13	12	
milasnt	7	7	19	19			3	2	6	4									5	3	17	16								
yesilband	7	4			12	5							4	4			6	3						5	4			8	3	
skcoegel	4	4			4	6							3	4			6	8						2	1			2	1	
ankgzlsnt	4	2			9	3							3	2		2	6	2							1			6	1	
akutizmr	4	2	3	4			3		2		6	2												4	2	4	3			
unima	4	4					3	1			1	1							5	3	1	12	3	1						
tumint	2	2	24	15			2		12	7														2	2	4	2			
akdgenç	3	1	8	11			2		11	8														3	1	4	8			
izmsehit	4	5											3	5			2	6						3	4			5	7	
ordsktder	2	2			8	6											5	4	1	1			3	2						
turkorm	5	6			4	4	1	2																1	3			3	3	
batzihin	4	4	6	6											3	3			1		6	6								
kozmetik	3	3		3			2			1														3	3		2		1	
turkkadborn					5	3		1			8	3							3	3			2							

Tablo 20: VZA Başvuru Niteliği Taşıyan KVB'ler -2

KVB	AYRIŞTIRILMAMIŞ						ULUSAL DÜZEY						ULUSAL OLMAYAN						FON KULLANAN						FON KULLANMAYAN									
	Genel		Proje		Hizmet		Genel		Proje		Hizmet		Genel		Proje		Hizmet		Genel		Proje		Hizmet		Genel		Proje		Hizmet					
	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC	CCR	BCC				
nota	2	6					1	1																					2	4			2	3
krdyazar	3	1										2	1															2	1			3	1	
taregt	3				7		2				4	2															2				4			
denzsktder													1			3	4	3	3				3	3										
gazosrotact																7	7	2	1				7	8										
osmnsktder			2	2											1	6			2		1													
srmyoksul								1			1	1								6			2	1										
trsktder	1	1					1	1			2	1																						
gntgenc			2	2											2						1	1												
tuminsmut	1	1											1													1	1							
kvkrotret													2	2	3	2																		
sinciscemk	4	3														1																	1	
stgder																		1	1				2	1										
dogafet										2													8	3										
elzgsktder			2												1									3										
adnsktder																1	2						2											
catomder	1	2																1																
mrdsktder															1									1	1									
isthasthak							1				1	1																						
cevkordern																					3	4												
aydsktder													1				2																	
ankpirsult																										3								
izmsorop										1																								
adyhasthak																	1																	
icsmalidr											1																							
girkad															1																			

Tablo 21: VZA BCC Modeline Göre Etkinlik Bölgeleri ve Projeksiyonlar

Ölçeğe Göre Getiri	Ayrıştırılmamış									Ulusal									Ulusal Olmayan								
	Genel			Proje			Hizmet			Genel			Proje			Hizmet			Genel			Proje			Hizmet		
	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam
Artan	2	0	2	0	0	0	7	2	9	1	0	1	1	0	1	3	0	3	3	0	3	3	2	5	5	1	6
Sabit	40	36	76	13	38	51	25	42	67	22	3	25	6	12	18	15	5	20	30	20	50	9	19	28	17	27	44
Azalan	4	0	4	1	3	4	1	0	1	3	0	3	2	1	3	3	1	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	46	36	82	14	41	55	33	44	77	26	3	29	9	13	22	21	6	27	33	20	53	12	21	33	22	28	50
Ölçeğe Göre Getiri	Fon Kullanan									Fon Kullanmayan																	
	Genel			Proje			Hizmet			Genel			Proje			Hizmet											
	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam	Etkin	Projeksiyon	Toplam									
Artan	2	0	2	1	0	1	4	3	7	2	0	2	0	0	0	6	1	7									
Sabit	26	5	31	11	21	32	14	9	23	22	21	43	6	13	19	16	23	39									
Azalan	1	0	1	0	0	0	0	0	0	3	0	3	1	2	3	1	0	1									
Toplam	29	5	34	12	21	33	18	12	30	27	21	48	7	15	22	23	24	47									

SONUÇ ve YORUM

Aristo'dan günümüze değin farklı anlam ve biçimlerde şekillenen sivil toplum, neoliberal dünyada kalkınmanın yeni aktivistleri konumundadır. Kalkınma yakın zamana kadar, daha çok ekonomik anlamıyla, devletin izlediği politikalar ve müdahalesi ile çizilen yolda gerçekleşirken; bugünlerde küçülen ve etkinlik alanı daraltılan devletin sorumluluğundan çıkarılmıştır. Ulus devletin sorumluluğu, ekonomik alanda ÇUŞ'lara devredilirken, sosyal alanda uluslar arası STK'lara bu görev verilmiştir. Böylece küreselleşme sürecinde merkezi otoriteye bağlı her türlü direnç noktası, kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. STK'ların yeni misyonuna ilişkin yönetim anlayışı geliştirilmiş, yerelden başlayarak merkezi yönetime doğru kayan katılımcı, yönetişim gibi yeni kavramların ışığında sivil toplum, ülkelerin yönetiminde söz sahibi olmuştur.

Sivil toplum kavramının modern dünyada kabul görmesi ile birlikte farklı biçimlerde ortaya çıkan biçimleri, kendilerine toplumun eksik-yanlış veya desteklenmesi gereken olarak algıladıkları alanlarını, bir nevi toprağın parsellenmesi misali misyon edinmişlerdir. Bu parsel üzerinde bugüne kadar çoğunlukla devletin yerine getirmesi gereken veya devletten ve onu temsil eden siyasi otoriteden beklenen ya da onun görevi olarak görülen işleri, temel faaliyet konusu edinerek çalışan genel adıyla STK'lar, çoğu zaman kendi yağı ile kavru lan birimler olmuşlardır. En büyük gelir kaynaklarının, üye aidatları; hayırsever bağışları; kermes, konser vb. gelir getirici faaliyetler olduğu bilinmektedir. Çalışma esnasında elde edilen veriler incelendiğinde, Tablo 6-3'teki sonuçlar ele edilmektedir. Bu tabloda, her STK'nın 2006 yılı bütçesi 85 STK'nın 2006 yılı toplam bütçelerine oranlanmıştır ve sonuç olarak, ilk %85'lik kümülatif orana karşılık gelen ekonomik kaynak ve desteğin başında üye aidatlarının geldiği görülmektedir.

Çalışmaya dahil edilen STK'lar dikkate alındığında, ücretli çalışan sayısının az olduğu görülmektedir. Birçoğu varlığını, gönüllü çalışanların bir araya gelerek emek vermesiyle sürdürmektedir. Bu durum, kişilerin gönüllü faaliyetlerde yer alarak birliktelik ruhunu geliştirirken, örgütlülük bilincini de

olumlu etkilemektedir. Türkiye için ele alındığında, Anadolu'nun imece kültürü, hali hazırda bu süreci beslemektedir. Ancak, kısa süreli ve bir faaliyetin birden fazla kişi tarafından tamamlanmadan el değiştirerek yapılması, çıktının kesikli²⁷⁹ bir hizmet üretimi ile elde edilmesine yol açmaktadır. STK'ların kısıtlı olanakları düşünüldüğünde, önemli düzeyde kaynak israfından ve mevcut girdilerle daha fazla çıktı elde edilebilecek iken daha azı ile yetinmek zorunda kaldıklarından söz edilebilir. Oysa, profesyonel düzeyde daha organize bir şekilde planlanan çalışmalar nitelikli işgücü ile yapılırsa, bu çalışmada elde edilen etkinlik skorlarının yükseleceği öngörülmektedir.

STK'ların etkinlik düzeylerini olumsuz etkileyen bir başka unsur, fiziksel çalışma koşullarının yetersizliğidir. Birçoğu, kiralarını bile zorla ödeyebildikleri, 1 veya 2 odalı, dükkân veya büro tarzı ortamlarda çalışmaktadır. Bazen aynı adreste birden fazla STK'nın faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Özellikle kültürel ve sosyal etkinliklerde, eğitim vs. organizasyonlarında yeterli fiziksel koşullara sahip olamadıkları, diğer kamu-özel kuruluşların salon vb. imkanlarından yararlanma becerilerinin-olanaklarının düşük olduğu dikkate alındığında, çıktılar arasında sayılan bu tür etkinlikleri gerçekleştirme sayıları sınırlı olmaktadır. Buna uzman kişi desteği, teknik donanım, hedef kitlenin belirlenmesi ve haberdar edilerek katılımının sağlanması gibi diğer gereksinimler de eklenince, STK önderleri-gönüllülerinde bir yığınlığa yol açtığı düşünülmektedir.

Merkezi otorite ve yerel yönetimler tarafından desteklenen STK'lar, diğerlerine göre daha güçlü olduklarından hem varlıklarını sürdürürken daha az sorunla karşı karşıya kalmakta, hem de çalışmalarını daha etkin ve verimli sürdürmektedirler. Özellikle yerel gereksinimlerin saptanması ve ilgili kurumlara aktarılmasında bir köprü görevi üstlenebilecek olmaları, kısmen de olsa bu gereksinimlerin giderilmesinde gönüllü olarak görev alabilecek olmaları, hem merkezi otorite hem de yerel yönetimler için değerlendirilmesi gereken bir fırsattır. Burada şu soru önem taşır: kitle yığınları olan STK'ların topluluk kararı

²⁷⁹ Kesikli üretim sürecinden kast edilen, girdilerin çıktıya dönüşme sürecinde üretim sürecinden bağımsız olarak, örneğin STK'larda gönüllülerin günün birkaç saatinde işin o aşamasını takip edip, sonrasında herhangi bir aşamada (henüz aşama tamamlanmadan) bir başka gönüllüye işi devretmesidir. Dolayısıyla iş, girdilerin çıktıya dönüşüm sürecinde kişilere bağlı olarak sık sık kesintiye uğramaktadır.

almaları ve davranışı göstermeleri, sözü geçen otoritelerin işine gelir mi? Bu sorunun cevabı, bir başka çalışmanın konusu olsa da, burada belirtilmesi gereken bir nokta vardır: STK'ların desteklenmesi konusunda kazanım veya risk unsuru değerlendirmeleri, ülkeler veya şehirler bazında bakıldığında, otorite kaynaklarının çıkardığı yasalara, izledikleri politikalara ve bürokratik bakışına yansımaktadır. Şimdiye kadar sözü edilen konuların, STK'ların gerek verilerden, gerekse STK önderleri ve gönüllüleri ile veri toplama ve iyileştirme esnasında yapılan görüşmelerden hareketle verimlilik ve etkinliklerini olumsuz etkilediği düşünülmektedir.

Etkinlik, verimlilikle birlikte birimlerin performanslarını değerlendirmede önemli bir göstergedir. Verimlilikten farklı olarak, niceliksel bakımdan ve aynı birim cinsinden ölçüm yapma zorluğu taşımadığından, etkinlik daha geniş ve kapsamlı sonuçlar içerir. Özellikle kamu kuruluşları, hizmet üreten birimler (bu çalışmada yer alan STK'lar gibi) açısından performans değerlendirmesinde etkinlik ölçümü, birimlerin girdileri çıktılarına dönüştürürken titizlikle belirlenmiş girdi-çıkıtı bileşimleri doğrultusunda, önemli bir kriterdir.

Bu çalışmada da kullanılan göreceli etkinlik kavramı ise, etkinlik ölçümünde aynı değerlendirmeye tabi tutulan birimlerin birbirlerine göre etkinlik düzeylerini saptar. Analize dahil olan tüm birimler içinde etkinlik düzeyi 1'e eşit olanlar, bir sınır çizgisi oluşturur ve göreceli olarak daha az etkin olanlar (etkinlik skoru 1'den küçük olanlar), bu sınırın altında yer alırlar. Bu birimlerin, sınıra uzaklıkları, etkinsizlik düzeylerini gösterir. Etkinsiz birimler için, daha önce de ayrıntılı değinildiği gibi, hangi etkin birimlerin referans olacağı da bu çalışmada yapılan analiz bulguları arasında yer almaktadır.

Teknik etkinlik kavramı ile birimlerin kapasite kullanım oranını elde etmek mümkündür. Toplam faktör verimliliği olarak kullanılan teknik etkinlik, ölçek etkinliği ile birlikte değerlendirildiğinde toplam etkinlik düzeyini verir. Etkinlik kavramları arasında tahsis etkinliği, ölçek etkinliği, fiyat etkinliği ve ekonomik etkinlik kavramları yer almaktadır. Bunlardan fiyat etkinliği, bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte, girdi ve çıktı fiyatlarının da dikkate alınması ile hesaplanır.

Etkinlik düzeyi ölçülürken kullanılan yöntemlerden en yaygın ve kullanışlı olanı, bu çalışmada da kullanılan veri zarflama analizidir. VZA, ilk olarak 1978'de Charnes, Cooper ve Rhodes tarafında geliştirilmiştir. VZA, çalışmaya dahil edilen KVB'ler arasında görelî etkinlik ölçümü yapar. Çoklu girdilerin çoklu çıktılarına dönüştürülmesi esnasında benzer KVB'lerin etkinlik skorlarını belirler. Bu çalışmada da VZA, oldukça yararlı ve tutarlı sonuçlar üreterek yöntemden beklentiyi karşılamıştır. Benzer nitelikteki KVB'ler özelliği gösteren STK'ların analiz edildiği bu çalışmada, veri girdi düzeyi ile çıktı maksimizasyonunu hedefleyen çıktı yönelimli analiz ile etkin olan STK'lar belirlenmiştir. Böylece etkin STK'lar irdelenerek, VZA'nın çıktılarından olan referans seti de dikkate alınmış ve ayrıca etkinsiz STK'ların hangi iyileştirme çalışmaları yapılırsa etkin olabileceği sorusunun cevabı aranmıştır. Aynı zamanda, etkin olmayan STK'ların etkin olabilmeleri için ulaşılabilir olan hedefler anlamında projeksiyonlar elde edilmiştir. Ölçeğe göre sabit ve değişen getiri koşulları dikkate alınmış, kurulan modeller hem CCR, hem de BCC modelleri ile analiz edilmiştir. Analize başlarken tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Ayrıca girdi ve çıktı değişkenler arasında korelasyon değerleri hesaplanmış, en yüksek korelasyon değerinin 0,56 olduğu görülmüştür. VZA'da, değişkenler arası korelasyon ilişkisinin yüksek olmaması ön koşulu da böylece karşılanmış olmaktadır.

CCR ve BCC modelleri çalışmanın çıktıları açısından karşılaştırıldığında, kimi STK'lar, BCC modelleri hesaplamasında uygun bulunmamış ve hesaplama dışında bırakılmıştır. BCC modelleri ile CCR modellerine göre, daha fazla etkin STK sayısı elde edilmiştir. BCC modelinde etkin, ama CCR modelinde etkinsiz olan STK'ları, veri girdi düzeyi ile çıktı maksimizasyonu hedefinde doygunluğa ulaşmadıkları şeklinde yorumlamak mümkündür. Ortalama değerler bakımından da BCC modellerinin sonuçları daha yüksektir.

Çalışmada kullanılan modeller arasında yer alan proje bazlı modeller, ortalama etkinlik skorları bakımından en düşük olanıdır. Etkin STK sayısı, proje bazlı modellerde yine düşük çıkmıştır. Bu durum, günümüz STK'larının proje deneyimi ve çalışma kültürünün olmayışı önbilgisini desteklemektedir. Girdi çıktı bileşimi açısından da, hizmet bazlı modellerin proje bazlı modellere göre daha

etkin oldukları görülmektedir. Hizmet bazlı modeli oluşturan değişkenlerin, etkinlik skorlarını yükselme yönünde etkilediği söylenebilir. Pratikte de, hizmet bazlı modelin girdi değişkenleri arasında yer alan “gönüllü sayısı, kayıtlı üye sayısı, yaşı ve toplam ofis alanı”na bağlı olarak çıktılar arasında yer alan “sosyal-kültürel faaliyet sayısı, bunlardan yararlanan kişi sayısı, yardım vs. sayısı ve yardımlardan yararlanan kişi sayısı” ele alındığında, STK’ların çalışma biçim ve koşullarına bağlı olarak en çok bu tür girdilerle, söz konusu çıktıları ürettikleri görülmektedir. Burada ücretli çalışan sayısı girdisi göz ardı edilmiştir. Çünkü, çoğu STK’da ücretli çalışana rastlanılmaz. Yine de ücretli çalışanın emek girdisi kısmen de olsa, gönüllü çalışanlarla giderilmektedir.

Yurt içi ve dışı fonlardan yararlanıp yararlan(a)mamasına göre model oluşturulduğunda, fon kaynaklarından yararlanan STK’ların etkinlik skorlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Fon kaynağı kullanabilme beceri ve bilgisine sahip olma, STK’larda yaygın görülen bir durum değildir. Bazı STK’larda fon kaynaklarına başvurma dahi, kurum ve hatta ülkeye müdahale olarak algılandığından tercih edilmemektedir. Pratikte değerlendirildiğinde de, daha organize olmuş başka bir deyişle kurumsallaşmış STK’ların fon kaynaklarından yararlandığı görülmektedir. Böylesi bir çalışma biçimi ise, kaynak israfını önlediğinden, etkinlik skorunu yükseltmektedir.

Çalışma esnasında, etkinsiz bir STK’nın hangi etkin STK’yı referans alarak etkin olabileceğini gösteren sonuçlara da ulaşılmıştır. Ancak etkin STK’ların tamamı, referans özelliği taşımamaktadır. Bu durum, STK’ların, etkinlik sınır eğrisi etrafında yığılma biçimlerinden kaynaklanır.

Ölçeğe göre getiri bakımından BCC modellerinde, STK’ların önemli bir kısmı için; etkin STK’ların sınır eğrisinin ölçeğe göre sabit getiri aralığında, etkinsiz STK’ların ise projeksiyonlar ile ölçeğe göre sabit getiriye ulaşacağı bölgede yer aldıkları görülmüştür. Özellikle ölçeğe göre azalan getirinin olmayışı, STK’ların doyum noktasına henüz erişemedikleri şeklinde değerlendirilebilir.

Çalışmaya dahil olan 85 STK'nın genel modelde etkinsiz olanlarından bir kısmı, daha dar kapsamlı modellerde etkin çıkmıştır. Bu durum, STK'nın etkinlik sınırına yakın bir yerde olduğunu gösterir.

Etkinlik ölçümüne ilişkin bugüne kadar pek çok alanda bilimsel çalışma yapılmıştır. Benzer şekilde STK'lar da bir çok açıdan bilimsel değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. Ancak STK'lar ve etkinlik konularında yapılan literatür taramasında, performans değerlendirme göstergelerinden olan etkinlik bakımından STK'ların pek de ele alınmadığı görülmektedir. Bu konuda ayrıntılı açıklamaya, çalışmanın önceki bölümlerinde yer verilmiştir.

Her ne kadar STK'larda etkinlik ölçümüne ilişkin benzer çalışmalara rastlanılmadığından bu çalışma, referans özelliği taşıyacak olsa da; bu çalışmanın da eksik yönleri vardır. Türkiye'de STK'ların ulaşılabilir ve etkinlik analizinde kullanılacak değişken bilgilerini içeren bir veri tabanı olmaması, bu çalışmanın karşılaştığı ciddi bir zorluğudur. Bireysel çabalarla elde edilebilen verilerden sağlıklı olanlar ayıklanmış, diğerleri veri iyileştirme çalışmaları ile sağlıklı hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu, hem zahmetli ve masraflı, hem de uzun süreli bir çalışmayı gerektirmiştir. Bir ekip çalışması ve proje niteliğinde olan böylesi bir çalışmanın, daha genel ve detaylı sonuçlar verebilmesi için, tekrar ve gözden geçirilerek ve hatta farklı veri bileşimleri ile yapılmasında fayda vardır.

KAYNAKLAR

“Bilgi Üniversitesi’nin Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi”,
<http://stk.bilgi.edu.tr/>, (01.06.2008).

Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2005,
<http://ekutup.dpt.gov.t/kalkinma/binyıl05.pdf>, (03.08.2008).

Kalkınma Yardımları Tanım, Kategori ve Sektörleri,
sgdb.marmara.edu.tr/dosya/duyurular/kalkinma_yardimlari.pdf, (06.08.2008).

“Multifactor Productivity”, <http://www.bls.gov/mfp/peoplebox.htm#Q01>,
(30.06.2008).

“Sivil Toplum Geliştirme Merkezi”, www.stgm.org.tr, (30.06.2008).

“Verimlilik Terimleri Sözlüğü”,
<http://www.mpm.org.tr/sozluk/default.asp?dict=v>, (01.07.2008).

“Verimlilik Terimleri Sözlüğü”,
<http://www.mpm.org.tr/sozluk/default.asp?dict=e> (05.06.2008).

“What is civil society”, 2004,
http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/what_is_civil_society.htm (1.7.2008).

“Tarih Vakfı, STK Rehberi”, <http://www.tarihvakfi.org.tr/ayrinti.asp?StrId=6>
(01.062008).

“Toplum Gönüllüleri Vakfı”, <http://www.tog.org.tr/abs/articlefiles/80-GENELV1.2.gif>, (05.07.2008).

Türkiye’de Sivil Toplum ve AB’ne Üyelik Sürecinde Sivil Toplumun Önemi,
http://www.ari.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=180&Itemid=30, (03.08.2008).

Türkiye’de Yasama Süreçlerine Etkin Sivil Katılım Projesi,
<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=1273>, (03.08.2008).

<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=248>, (03.08.2008).

<http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2007/04/20070424-1.htm>, (03.08.2007).

UNDP Daha İyi Bir Dünya Kurmak İçin Çalışıyor,

<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=276> , (03.08.2008).

1. Sosyal Hizmetler Şurası,

http://www.shcek.gov.tr/duyuru/egitim/1_Sos_Hiz_Sur.doc, s.31, (05.08.2008).

1161 Sayılı Kooperatifler Kanunu, m.1.

22.11.2001 Tarih 4721 No.lu Türk Medeni kanunu, İkinci Bölüm, m.56.

22.11.2001 Tarih 4721 No.lu Türk Medeni kanunu, Üçüncü Bölüm, m.101.

25869 Sayılı Gençlik ve Spor Müd. Gençlik ve Spor Kulüpleri Yönetmeliği.

2821 Sayılı Sendikalar Kanunu.

6235 Sayılı TMMOB Kanunu.

TC Anayasası 3. Bölüm Ekonomik ve Sosyal Hak ve Ödevler, IX. Kısım: Gençlik ve Spor Bölümü.

Abay, Ali Rıza; “Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri”, <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf> (18.07.2008).

Acı, Esra Yüksel; “Küreselleşme Olgusu ve STK'lar”, **Üniversite-Toplum Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, Ocak 2005.

Acı, Esra Yüksel; “Kalkınma Yaklaşımları Bağlamında Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının NGO' ların Kısa Tarihi”, 02.10.2005, <http://marmarali.biz/makaleler.asp?part=makale&islem=oku&id=88>, (04.08.2008).

Acı, Esra Yüksel; “Küreselleşme, İyi Yönetişim ve NGO’lar”, 02.10.2005, <http://marmarali.biz/makaleler.asp?part=makale&islem=oku&id=89>, (04.08.2008).

Akal, Zühal; **İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi Çok Yönlü Performans Göstergeleri**, MPM Yayınları No: 473, Ankara, 1992, ss.15-19.

Akatay, Ayten ve Yelkialan, Nazan; **Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve İnsan Kaynakları Yönetimi**, Ekin Yayınevi, Bursa 2007.

Aliefendioğlu, Yılmaz; “Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:23, Sayı: 219.

Anandalingam G. ve Nalin Kulatilaka; “Decomposing Production Efficiency into Technical, Allocative and Structural Components”, **Journal of the Royal Statistical Society**, Sayı: 150, Bölüm 2, 1987.

Antalya Kent Konseyi, “Karar Alma Süreçlerinde Çevre ve Kalkınmanın Entegrasyonu”, Ekonomi Çalışma Grubu Raporu,

http://www.antalyakentkonseyi.org.tr/old/raporlar_ekonomi_grubu.htm, (02.08.2007).

Aslan, Mehmet ve Kaya Gazanfer; “1980 sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1.

Argüden, Yılmaz; “Tutumluluk, Verimlilik, Etkinlik”, **Dünya Gazetesi** 11.06.2004, http://strateji.eu/kamu_reformu/kamu_reformu/tutumluluk_verimlilik_etkinlik.html, (28.06.2008).

Arslan, Ahmet; “Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 140, 2002, http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md140/kamu%20harcamaları%20a.%20arslan_.pdf, (28.06.2008).

Aslan, Özgür; “Enformasyon ve İletişim Teknolojileri (ICT) Gerçekten Verimli Mi? Verimlilik Paradoksu Üzerine Bir Değerlendirme”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı :2, 2005.

Athanassopoulos, Antreas D. ve P. Curram, Stephen; “A Comparison of Data Envelopment Analysis and Artificial Neural Networks as Tools for Assessing the Efficiency of Decision Making Units”, **Journal of the Operations Research Society**, Sayı: 47, 1996.

Avkıran, Necmi K.; **Productivity Analysis in the Services Sector with Data Envelopment Analysis**, 1. b., Avustralya, 1999.

Aydemir, Zeynep Canan; “Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kapsamında İllerin Kaynak Kullanım Görece Verimlilikleri: Veri Zarflama Analizi Uygulaması”, **DPT Uzmanlık Tezleri**, Yayın No: 2664, 2002.

Bakırcı, Fehim; **Üretimde Etkinlik ve Verimlilik Ölçümü Veri Zarflama Analizi Teori ve Uygulama**, 1.b., Atlas Yayınları, Ankara 2006.

Banker, R.D., A. Charnes ve W.W. Cooper; "Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis", **Management Science**, Cilt.30, 1984.

Baş, Melih İ. ve Artar, Ayhan; **İşletmelerde Verimlilik Denetimi :Ölçme ve Değerlendirme Modelleri**, Milli Produktivite Merkezi Yayınları, No:435, Ankara 1990.

Başkaya, Fikret; **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

Başkaya, Fikret; **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

Baysal, M. Emin., Uygur, Mehmet ve Bilal Toklu, “Veri Zarflama Analizi ile TCDD Limanlarında Bir Etkinlik Ölçümü Çalışması”, **Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi**, Cilt: 19, No: 4, 2004.

Belge, Murat; “Sivil Toplum Nedir?”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No:1, 2003.

Berger, Allen ve Humphrey, David; “Efficiency of Financial Institutions: International Survey and Directions for Future Research”, **European Journal of Operational Research**, Sayı: 98, 1997.

Berktaş, Fatmagül; “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye,” **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi”, No: 7, 2003.

Beycan, Mehmet; “Bankalarda Performans Değerlemesi ve Bir Uygulama”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Beydilli, Zülfü; “Katkılar:Yönetişim Ekonomi ve Siyaset İlişkisi”, 25.09.2004, <http://www.sendika.org>, (04.08.2008).

Bohman, James ve Rehg, William; “Jürgen Habermas”, 2007, <http://plato.stanford.edu/entries/habermas> (4.7.2008).

Buğra, Ayşe; “AB Müzakere Sürecinde STK’lar ve Yoksulluk”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi”, No: 12, 2005.

Button, Kenneth J. ve Thomas G., Weyman-Jones; “Ownership Structure, Institutional Organization and Measured X-Efficiency”, **The American Economic Review**, Cilt: 82, Sayı:2, 1992.

Büyükkılıç, Deniz; **Kâr Amacı Gütmeyen Örgütlerde Verimlilik**, MPM Yayınları No:680, Ankara 2004.

Candemir, Mehmet ve Koyubenbe, Nursel; “İzmir Bölge Birliğine Bağlı Tarım Kredi Kooperatiflerinin Teknik Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Ölçülmesi”, **Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi**, Sayı: 149, 2005.

Cengiz Kurtuluş; “Civil Society at The Boundaries of Publica and Private Spheres: The International Dynamics of The Three CSO in Turkey”, (Yayınlanmamış YL Tezi), ODTÜ, 2005.

Charnes A. ve Cooper W., “Programming with Linear Fractional Functionals”, **Naval Research Logistics Quarterly**, Sayı: 9, 1962, ss.181-185.

Charnes A. ve Cooper W.; “Preface to Topics in Data Envelopment Analysis”, **Annals of Operations Research**, Sayı: 2, 1985.

Charnes A. ve Cooper W.; “Preface to Topics in Data Envelopment Analysis”, **Annals of Operations Research**, Sayı: 2, 1985.

Charnes A. ve Cooper, W.; “The non-Archimedean CCR Ratio for Efficiency Analysis: A Rejoinder to Boyd and Fare”, **European Journal of Operational Research**, Sayı:15, 1984.

Charnes A., Cooper W. “An Explicit General Solution in Linear Fractional Programming”, **Naval Research Logistics Quarterly**, Sayı: 20, 1973.

Coelli, T.J.; “Guide to DEAP version 2.1: Data Envelopment Analysis (Computer) Program”, 1996,
<http://www.uq.edu.au/economics/cepa/software/DEAP-xp1.zip>. 31 Oct 2007.

Cooper, W.W., Seiford, L.M. ve Zhu, Joe; **Data envelopment analysis: History, Models and Interpretations, in Handbook on Data Envelopment Analysis**, (Ed.: W.W. Cooper, L.M. Seiford and J. Zhu), Bölüm 1, Kluwer Academic Publishers, Boston 2004.

Cooper, William W., Lawrence, M. Seiford ve Kaoru Tone; **Data Envelopment Analysis A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA-Solver Software**, 2.b., Springer Science+Business Media, LLC 2007.

Çetin, Murat; “Yerel Ekonomik Kalkınma Yaklaşımı ve Uluslararası Organizasyonlar”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:14, Sayı: 1, 2007.

Çepel, Zühal Ünalp; “AB Sivil Toplum Diyaloğu ve Türkiye: Demokratikleşme Bağlamında Sorunlar ve Öneriler”,

<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=106>, (17.07.2008).

Çoban Orhan, “Türk Otomotiv Sanayinde Endüstriyel Verimlilik ve Etkinlik”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 29, Temmuz-Aralık 2007.

Demir, Mehmet; “Performans Yönetimi ve Kalite”, 16.04.2006, <http://www.asm.gov.tr/UserFiles/File/sempozyumsunulari/performanskalitemehmetdemir.pdf>, (30.06.2008).

Demirbaş, Tolga; **Sayıştaylar Tarafından Gerçekleştirilen Performans Denetimleri ve Türk Sayıştayı Uygulaması**, Sayıştay Yayınları Araştırma/İnceleme /Çeviri Dizisi No:17, Ankara, 2001.

Doğan, İlyas; “Türkiye’de Tek Partili Dönemde Sivil Toplum”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)**, Yıl: 5, Sayı 9, Mart 2007.

Doğan, İlyas; “Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sivil Toplumun Gelişimi (1945-2000)”, http://www.akader.info/KHUKA/2007_eylul/1.pdf, (07.08.2008).

Dubetsky, Alan; “Kinship, Primordial Ties, and Factory Organizations in Turkey: An Anthropological View”, **International Journal of Middle East Studies**, No:7, 1976.

Dura, Yahya Can; “Mülkiyet - Verimlilik İlişkisi: Uygulamalı (Ampirik) Çalışmalar”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 26, 2006.

Engür, M. O; “İşgücü Verimliliği Ve Ergonomi Üzerine Araştırmalar”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İ.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1990.

Ercan, Hülya; “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2002, Cilt : 26, No:1.

Farrell, M ve Fieldhouse, M.; “Estimating Efficient Production Functions Under Increasing Returns to Scale”, **Journal of the Royal Statistical Society**, Cilt:2, Sayı:125, 1962.

Farrell, M.; “The Measurement of Productive Efficiency”, **Journal of the Royal Statistical Society**, Sayı: 120, 1957.

Fecher F. vd.; “Productive Performance of the French Insurance Industry”, **The Journal of Productivity Analysis**, Sayı:4, 1993.

Forsund, Finn R. ve Lennart, Hjalmarsson; “Generalised Farrell Measures of Efficiency: An Application to Milk Processing in Swedish Dairy Plants”, **The Economic Journal**, Sayı: 89, No: 354, 1979.

Genel, Sema; “NGO’s as the Link Between State and Society? Women’s Community Centers in Southern Turkey”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bilkent Üniv., 2002.

Gersil, Mustafa; “APC (Amerikan Verimlilik Merkezi) Çok Faktörlü Verimlilik Ölçme Modeli Ve Bir Uygulama”, 2007, http://eab.ege.edu.tr/pdf/7_2/C7-S2-M8.pdf, (30.06.2008).

Gökdayı, İsmail; “Unutulmuş Ötekiler: Yoksulluk Ve Çevre Bağlamında Kırsal Yoksullar”, 20.04.2008, <http://kalkinma.org>, (02.08.2007).

Güder, Nafiz (Editör); **Sivil Toplumcunun El Kitabı**, 2. b., STGP STK Ekibi, Sivil Toplum Geliştirme Programı, Yerel Sivil Girişimler Projesi, Ankara, 2005.

Gülcü, Aslan vd.; “Cumhuriyet Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi’nin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Göreceli Etkinlik Analizi”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı. 2, 2004.

Gülen, Fikret; “Dış Denetim Sistemi Nasıl Tasarlanmalı?”, 2-3 Nisan 2003, http://www.sayistay.gov.tr/yayin/elek/elekicerik/38ikmyra_fg.pdf, (27.06.2008).

Gümüş, Korhan; “Türkiye’de STK Tarihini Yeniden Okumak”, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı: 1, Ocak - Mart 2003.

Gürak, Hasan; “MPM Verimli mi? Milli Produktivite Merkezi ve Makro-Verimlilik”, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=408, (30.06.2008).

Hartwich, Frank ve Kyi, Thanda; “Measuring Efficiency in Agricultural Research: Strength and Limitation of Data Envelopment Analysis”, In: **Discussion Paper** No. 99/8, Institute of Agricultural Economics, University of Hohenheim: Hohenheim,1999.

Heizer, Jay ve Render, Barry; **Operations Management**, 8.b., Prentice Hall, New Jersey 2006.

İnaç, Hüsamettin ve Selami, Erdoğan; “Farklı Kuramsal Perspektifler Çerçevesinde Sivil Toplum Tartışmalarının Karşılıklı Analizi”, **Akademik Bakış E-Dergisi**, Sayı:11,

<http://www.akademikbakis.org/sayi11/makale/siviltoplum.doc>, (01.07.2008).

İnsel Ahmet, “Sivil Toplum, STK’lar ve Gönüllülük”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No 5, 2004.

İnsel, Ahmet; “Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı: Amartya Sen’in Etik İktisat Önerisi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:86, 2000.

İnsel, Ahmet; “Yoksulluk, Dışlanma ve STK’lar”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No: 6, 2005.

Jan Aart, Scholte ve Keyman, Fuat; “Küreselleşme ve Sivil Toplum”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No 10, 2005.

Kabadayı, Ebru Tümer; “İşletmelerdeki Üretim Performans Ölçütlerinin Gelişimi, Özellikleri ve Sürekli İyileştirme ile İlişkisi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı:6, 2002.

Kalvelagen, Erwin; “Efficiently Solving DEA Models with Gams”, 02.11.2004, <http://www.gams.com/~erwin/dea/dea.pdf>, (03.07.2008).

Karacabey, Ali Argun; “Veri Zarflama Analizi”, **Tartışma Metinleri**, No:33, Ankara Üniversitesi SBF. Gelişme ve Toplumsal Araştırmaları Merkezi, 2001.

Kenger Erdal, “Denetçi Yardımcıları Eğitim Notu”, 2001, http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/denetim.htm#d4c, (27.06.2008).

Kentel, Ferhat; “Kültür ve Kimlik”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No: 14, 2007.

Keyman, Fuat; “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No 4, 2004

Keyman, Fuat; “Türkiye’de ve Avrupa’da Sivil Toplum”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No: 3, 2004.

Kıyıldı, R. Koray ve Karaşahin, Mustafa; “Türkiye’deki Hava Alanlarının Veri Zarflama Analizi ile Altyapı Performansının Değerlendirilmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, Sayı:10-3, 2006.

Koop, Raymond J.; “The Measurement of Productive Efficiency: A Reconsideration”, **The Quarterly Journal of Economics**, Sayı:96, No:3, 1981.

Kök, Recep ve Deliktaş, Ertuğrul; **Endüstri İktisadında Verimlilik Ölçme ve Strateji Geliştirme Teknikleri**, DEÜ İİBF Yayınları, İzmir 2003.

Kök, Recep ve Şimşek, Nevzat; “Endüstri-içi Dış Ticaret, Patentler ve Uluslararası Teknolojik Yayılma”, **UEK-TEK 2006 Uluslararası Ekonomi Konferansı**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 11-13 Eylül 2006.

Aras, Güler ve Kurt, Timuçin; **Türk Bankacılık Sistemi'nde 1992-2000 Döneminde Veri Zarflama Analizi –DEA- ile Etkinlik Ölçümü**, MPM Yayınları No:666, 2002.

Kutlar, Aziz ve Kartal, Mahmut; “Cumhuriyet Üniversitesinin Verimlilik Analizi: Fakülteler Düzeyinde Veri Zarflama Yöntemiyle Bir Uygulama”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı:8 2004.

Leibentsein, Harbey; “Allocative Efficiency vs. X-Efficiency”, **The American Economic Review**, Sayı:56, No:3, 1966.

Lewin, A ve Moorey, R.; “Measuring the Relative Efficiency and Output Potential of Public Sector Organisations: An Application of Data Envelopment Analysis”, **International Journal of Policy Analysis and Information Systems**, Sayı:5, 1981.

Li, Sung-ko. ve Cheng, Yuk-shing; “Decision Support Solving the Puzzles of Structural Efficiency”, **European Journal of Operational Research**, Sayı: 180, 2007.

Lovell, C. A. Knox; “Production Frontiers and Productive Efficiency”, **The Measurement of Productive Efficiency**, (Eds. Fried, H. O., Lovell, K.A.C. and Schmidt, S.S.), Oxford University Press: New York 1993.

Mardin, Şerif; **Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, (Ed.: Mümtazer Türköne), 7. b., İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

Matheson, Alex; “Measures to Increase Efficiency and Effectiveness”, 28-30 November, 2001, Rome, Public Management Service, OECD, <http://unpan1.un.org/intrdoc/groups/public/documents/UN/UNPAN008124.pdf> , (03.07.2008)).

Öner, Şerif ve Tan, Mehmet; “Türkiye’de Siyasi Partilerin Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşlarına Kavramsal-Kuramsal Yaklaşımları”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2000.

Prieto, Angel ve M., Zofi’O Jose’ L.; “Interfaces with Other Disciplines Network DEA Efficiency in Input–Output Models: With an Application to OECD Countries”, **European Journal of Operational Research**, Sayı:178, 2007.

Ramathan, Ramu; **An Introduction to Data Envelopment Analysis: A Tool for Performance Measurement**, Sage Pub., 2003.

Salvatore, Dominick; “The New Economy and Growth in the G-7 countries”, **Journal of Policy Modeling**, (Çev.: Özgür Aslan), G-7 Ülkelerinde Yeni Ekonomi ve Büyüme, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2005.

Sarıbay, Ali Yaşar; “Sivil Toplum: Universitas Mı, Societas Mı?” **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:1, Ocak-Mart 2003.

Saygılı, Şeref; Cengiz, Cihan ve Hasan Yurtoğlu; **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme: 1972-2003**, DPT Yayın No: 2686, Ankara 2005.

Sen, Amartya; **Özgürlükle Kalkınma**, 1.b., (Çev.: Yavuz Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004.

Sengupta, Jati K.; “A Dynamic Efficiency Model Using Data Envelopment Analysis”, **International Journal of Production Economics**, Sayı:62, 1999.

Sexton, T.R.; “The Methodology of Data Envelopment Analysis”, (Ed.: R. Silkman), **Measuring Efficiency: An Assesment of DEA**, San Francisco: Jossey-Bass, Inc., 1986.

Şahin, Hasan; “Eurostat Alanındaki Ülkelerin Telekomünikasyon Şirketlerinin Teknik Etkinliği Üzerine Bir Çalışma: Stokastik Sınır Yaklaşımı Uygulaması”, **Tartışma Metinleri**, Ankara Üniversitesi SBF Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, No:39, 2002.

Tarhanlı, Turgut; “STK’lar ve İnsan Hakları”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları** İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No: 13, 2006.

Tavares, Gabriel; “A Bibliography of Data Envelopment Analysis (1978-2001)”, **Rutcor Research Report**, Rutgers University, 2002.

Tosun, Elif Karakurt; “Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler Ve Sivil Toplum Kuruluşları”, **Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, (e-dergi)**, ISSN 1305-7979, Yıl:3, Sayı:2, Temmuz-2007, <http://www.paradoks.org>, s. 3, (05.08.2008).

Tosun, Gülgün Erdoğan; “Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir Mi?”, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:1, Ocak-Mart 2003.

Turgutlu, Evrim; “Tam Bilgi ve Belirsizlik Altında Etkinlik Analizi: Türk Sigortacılık Endüstrisi Örneği”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2004.

Tüzgiray, Esra, “Non-Governmental Organisations in Turkey and The European Union”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul 2005.

Uğur, Aydın; “STK’lar ve Ağ Tipi İletişim”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, No: 8, 2004.

Ulucan, Aydın; “İSO500 Şirketlerinin Etkinliklerinin Ölçülmesinde Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı: Farklı Girdi Çıktı Bileşenleri ve Ölçeğe Göre Getiri Yaklaşımları ile Değerlendirmeler”, **Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi**, Cilt:57, Sayı:2, 2002.

UN, “Evaluation of Infrastructural Interventions for Rural Poverty Alleviation”, 1959,

http://www.unescap.org/ttdw/Publications/TPTS_pubs/pub_1959/rurpovfulltext.pdf, ss.99-100, (03.07.2008).

Yakut, Aykut Mert; “Türk İmalat Sanayinde Toplam Faktör Verimliliği ve Uluslararası Rekabet Analizi: 1972 – 2000”, 3-4 Mayıs 2007, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/toplamfaktorverimliliği.pdf>, (28.06.2008)

Yaman, Yılmaz; “Sivil Toplum Kuruluşlarında Gelişmeye Giden Yolda Bir Araç: Benchmarking”, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:4, Ekim- Aralık, 2003.

Yaman, Yılmaz; “Sivil Toplum Kuruluşlarında Hizmet Kalitesi ve Ölçümü”, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı: 3, Temmuz -Eylül 2003.

Yaman, Yılmaz; “Sosyal Sorumluluk Kampanyaları”, **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı:1, Ocak, Şubat, Mart 2003.

Yavuz, İlknur; **Sağlık Sektöründe Etkinlik Ölçümü: Veri Zarflama Analizine Dayalı Bir Uygulama**, MPM Yayınları No: 654, Ankara 2001.

Yavuz, İlknur; **Verimlilik ve Etkinlik Ölçümüne Yeni Yaklaşımlar ve İllere Göre İmalat Sanayiinde Etkinlik Karşılaştırmaları**, MPM Yayınları No: 667, Ankara 2003.

Yentürk, Nurhan; “Demokratik Kitle Örgütlerinden STK'lara”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi”, No: 11, 2006.

Yeşilyurt M. Ensar; “İmalat Sanayinde Sektörel Etkinliğe Dayalı Uzamsal İlişkiler: Türkiye Örneği”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt: 44, Sayı:514, 2007.

Yeşilyurt, Cavit ve Alan, M. Ali; “Fen Liselerinin 2002 Yılı Göreceli Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi (VZA) Yöntemi ile Ölçülmesi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2003.

Yılmaz, Cengiz; Özdil, Tuncer ve Akdoğan, Güray; “Seçilmiş İşletmelerin Toplam Etkinliklerinin Veri Zarflama Yöntemi ile Ölçülmesi”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları:20, Süreli Yayınlar Dizisi: 6, Sayı 4, Bişkek, 2002.

Yolalan, Reha; **İşletmeler Arası Göreli Etkinlik Ölçümü**, Milli Prodüktive Merkezi Yayınları:483, Ankara 1993.

EK 1: KVB İSİM KODLAMALARI

STK ADI	STK KODU
AKDENİZ GENÇLİK VE KÜLTÜR SANAT DRN	akdgenc
AKUT ARAMA KURTARMA DRN İZMİR BİRİMİ	akutizmr
ANADOLU BASIN BİRLİĞİ DRN GN MRK	ankandbasn
ANKARA ANITTEPE KULÜBÜ DRN	ankanitklb
ANKARA GÜSEL SANATLARI YAŞATMA VE SPOR DRN	ankgzlsnt
BATIKENT ZİHİNSEL ENGELLİLERİ KORUMA DRN	batzihin
BEYAZ BASTON GÖRMEYENLER DRN	byzbast
BİTLİS FOLKLOR EĞİTİM MERKEZİ GENÇLİK VE SPOR KULÜBÜ DRN	btlsfolk
ÇATOM DRN	catomder
ÇEVRE KORUMA DRN	cevkordern
DIYARBAKIR ÇIRA KÜLTÜR VE SANAT DRN	dyrcirakul
DOĞAL AFETLER VE YOL GÜVENLİĞİ EĞİTİM DRN (DAYGED)	dogafet
EGE KOBİDER-KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİ DRN	egekobi
EKOLOJİK ARAŞTIRMALAR DRN	ekoarsder
EKOLOJİK TARIM ORGANİZASYONU DRN.	ekotar
EMİRALEM SABAHAT AKSARAY OTİSTİK BİREYLER SPOR KULÜBÜ DRN	emirovist
FIRAT GAZETESİ DRN	frtgazt
GAP GÖRMEYENLER DERNEĞİ	gapgor
GAZİANTEP GENÇLİK VE KÜLTÜR DRN	gntgenc
GAZİOSMANPAŞA ROTARACT KULÜBÜ DRN	gazosrotact
GENÇ FİKİR BİRLİĞİ DRN	gencfikir
GİRİŞİMCİ KADIN DRN.	girkad
GÜÇ KOŞULLARDAKİ BİREYLERİ DESTEKLEME DRN	guckosbry
GÜNEYDOĞU ORTOPEDİK ENGELLİLER DRN	gndgortop
HASTA VE HASTA YAKINI HAKLARI DRN	isthasthak
HASTA VE HASTA YAKINLARI DRN	adyhasthak
İÇİŞLERİ BK. MALİ İDARELER KONTROLÖRLERİ DRN	icsmalidr
İNSAN HAKLARI DRN ADIYAMAN ŞB	adyinshak
İSKENDERUN ÇEVRE KORUMA DRN	iskcevre
İSTANBUL YURTAY DRN	istyurtay
İZMİR HASTANELERİ GÖNÜLLÜ ANNELER DRN.	izhasgön
İZMİR MS DRN.	izmirms
İZMİR ŞEHİT AİLELERİ İNSAN HAKLARI VE YARDIMLAŞMA DRN	izmshhit
İZMİR SOROPTİMİST KULUBÜ	izmsorop
İZMİR TÜRK ANNELER DRN	izmturkan
KA-DER İZMİR ŞB	izmkader
KALEİÇİ ROTARACT KULÜBÜ DRN	kalrotret
KARADENİZ HEMOFİLİ DRN	krdhemof
KARADENİZ YAZARLAR BİRLİĞİ DRN	krdyazar
KAVAKLİDERE ROTARACT KULÜBÜ DRN	kvkrotret
KOZMETİK ARAŞTIRMACILAR DRN.	kozmetik
KÜTAHYA ÖZEL EĞİTİME MUHTAÇ ÇOCUKLARI KORUMA DRN	kutahmuht

MALATYA MÜZİSYEN EĞİTİMCİLER SANAT DRN	mltmuzis
MAZLUM-DER GN MRK	ankmazlumder
MİLAS SANATÇILAR DRN	milasnt
NOTA MÜZİK VE KÜLTÜR SANAT DRN	nota
OR-AN ROTARACT KULÜBÜ DRN	ornrotret
PİRSULTAN ABDAL KÜLTÜR DRN GN MRK	ankpirsult
SARMAŞIK YOKSULLUKLA MÜCADELE VE KALKINMA DRN	srmyoksul
SIRÇA YAŞAMLAR DRN.	sircayas
SİVİL TOPLUM GELİŞTİRME MERKEZİ DRN	stgder
SOKAK ÇOCUKLARINI KORUMA ÇOCUKLAR GELECEĞİMİZDİR DERNEĞİ	skcocgel
TARIM EĞİTİM DRN	taregt
TİRE ÇEVRE KORUMA VE YEŞİLLENDİRME DRN	tirecevr
TİRE TOPLUM DESTEKLİ GÜVENLİK HİZMETLERİ GÜÇLENDİRME DRN	tiretopldst
TÜM İNŞAAT MÜTEAHHİTLERİ DRN	tuminsmut
TÜM İNTERNET DRN	tumint
TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ BORNOVA ŞB	turkkadborn
TÜRK PSİKOLOGLAR DRN	turpskder
TÜRKİYE İŞÇİ EMEKLİLERİ DRN SİNCAN ŞB	sinciscemk
TÜRKİYE ORMANCILAR DRN	turkorm
TÜRKİYE SAKATLAR DRN ADANA ŞB	adnsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN AFYON ŞB	afysktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN AMASYA ŞB	amssktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN ANADOLU YAKASI ŞB	anadsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN ANKARA ŞB	anksktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN ANTALYA ŞB	antlsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN AYDIN ŞB	aydsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN BALIKESİR ŞB	blksktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN DENİZLİ ŞB	denzsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN ELAZIĞ ŞB	elzgsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN ERZURUM ŞB	erzrsakat
TÜRKİYE SAKATLAR DRN GAZİANTEP ŞB	gzntsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN GN MRK	trsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN İSTANBUL ŞB	istsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN KASTOMONU ŞB	kastsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN KÜTAHYA ŞB	kuthsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN MARDİN ŞB	mrdsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN ORDU ŞB	ordsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN OSMANCIK ŞB	osmnsktder
TÜRKİYE SAKATLAR DRN ZONGULDAK ŞB	zongsktder
TÜRKİYE YEŞİLAY CEMİYETİ DRN BANDIRMA ŞB	yesilband
UNİMA TÜRKİYE MİLLİ MERKEZİ DRN	unima
ÜRETEN KADINLAR KULUBÜ	uretkad
ZİHİNSEL ENGELLİ AİLELERİ DRN	zihengail

EK 2: VZA MODELLERİNDE KULLANILAN DEĞİŞKENLER

Bütçe: 2006 yılı bütçesi,

Dışfon: Yararlanılan yurtdışı fonlar,

İçfon: Yararlanılan yurtiçi fonlar,

Ücretli: Ücretli çalışan,

Gönüllü: Gönüllü sayısı,

Üye: Kayıtlı üye sayısı,

Ofis: Toplam ofis alanı,

UProje: Ulusal proje sayısı,

UAProje: Uluslar arası proje sayısı,

PKisi: Projeden yararlanan kişi sayısı,

PBirim: Projeden yararlanan birim sayısı,

SKFaal: Sosyal-kültürel faaliyet sayısı,

SKKisi: Sosyal-kültürel faaliyetten yararlanan kişi sayısı,

YardSay: Yardım vs. sayısı,

YardKisi: Yardım yapılan kişi sayısı.